

Obrenovac Lajkovac Valjevo Vršac Alibunar Vladimirovac Kovin	Ispostavi Beograd
Železnička stanica, železnička radionica i ložionica, re- montna radionica Železnička stanica ¹⁸	Zrenjanin
	Seča'nj Coka Velika Kikinda Banat. Arandelovo Pančevo
Uprava za vojni transport Jugo- istoka Beograd — ustanova za naročitu upotrebu Transportna komandantura Beograd Komesar za istovar Beograd	Upravi za vojni transport Jugoistoka, Beč
214. stanični oficir Beograd	Transportnoj komandan- turi Beograd Transportnoj komandan- turi Beograd
216. stanični oficir Beograd 211. stanični oficir Niš 4. građevinski vod/ H. B. A." Beograd	⁴ <i>U smislu upotrebe:</i> Transportnoj komandan- turi Beograd
Železnička stanica Zaječar Železnička stanica Bor 208. železnička saobraćajna četa	<i>Disciplinski:</i> Upravi za vojni transport Jugoistoka, Beč FEB ²⁰ 10 Solun potčinjene FEB 10 Solun FEB 3 FEB 10 Solun

¹⁸ Heeresfoouamt (Vojnograđevinska uprava)
²⁰ Feldeisenbahnbetriebsamt (Vojnoželeznička građevinska i po-
gonska uprava)

**NAREĐENJE OPUNOMOĆENOG KOMANDANTA U SRBIJI
OD 3. DECEMBRA 1941. VIŠOJ KOMANDI 65 ZA NAROČITU
UPOTREBU O PREMEŠTANJU KOMANDE 18. ARMIJSKOG
KORPUSA I PREUZIMANJU KOMANDE OD STRANE GENE-
RALA BADERA U SRBIJI'**

OPUNOMOĆENI KOMANDAT U SRBIJI

Prilog 3²

Ia, pov. br. 4193/41.

Štab, 3. 12. 41.

Predmet: Premeštanje K-de XVIII AK

Poverljivo!

Komanda XVIII armijskog korpusa premešta se odmah sa svojim jedinicama, bez 449. korpusnog bataljona veze, u 18. vojni okrug.³ Zapovest za transport izdaće načelnik vojnog transporta.

General artiljerije Bader vrši poslove opunomoćenog komandanta u Srbiji,⁴ zadržavajući pravo komandovanja Višom komandom LXV z. b. v.⁵

Poslove načelnika štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji preuzima generalštabni pukovnik Kibler.⁶ Dosadanje zadatke K-de XVIII korpusa u Srbiji odmah preuzima Komandni štab komandanta Srbije.

Primopredaju treba odmah izvršiti.⁷

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 71«.

² Dopisano rukom.

³ Ovaj vojni Okrug se nalazio na teritoriji Trećeg Rajha.

⁴ Der Bevollmächtigten Kommandierenden General in Serbien.

⁵ U vezi s regulisanjem komandnih odnosa na području opunomoćenog komandanta u Srbiji, komandant oružanih snaga na Jugoistoku general inženjerije Kunce je 4. decembra 1941. izdao sledeće naređenje: »Za preuzimanje poslova opunomoćenog komandanta u Srbiji ovlašćuje se general artiljerije Bader, koji će zadržati pod svojom komandom i Višu komandu. Namesto komande armijskog korpusa dolazi Komandni štab komandanta Srbije, u svom dosadašnjem sastavu, do pristizanja Komande XLII armijskog korpusa. Pukovnik [Jösef] Kibler se već sada ovlašćuje da preuzme poslove načelnika štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji. Viša komanda LXV će izvestiti o izvršenju preuzimanja komande od strane generala artiljerije Badera« (AVII, NAV-T-312, r. 452, s. 8036604).

⁶ Josef Kibler (Kübler) unapređen je 1. januara 1943. u čin general-majora (Wolf Keilig, n. d., str. 184).

⁷ Vidi dok. br. 267.

Dostavljeno:

Višoj komandi LXV z. b. v.
Komand. štabu k-ta Srbije (12x)
Uprav, štabu k-ta Srbije

pot. Berne
general pešadije

Generalnom opunomoćeniku za privredu u Srbiji
Opunomoćenom k-tu u Srbiji
prema razrezu A

BR. 264

DNEVNI IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU OD 4. DECEMBRA 1941. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O BORBAMA PROTIV PARTIZANA U SRBIJI I NDH¹

Poverljivo *Koncept!*

Telegram Hitno!

O. K. W./W. F. St./Odelj. L

Na znanje: *O. K. H./Gen. St. d. H./Oper. odelj.*
O. K. H. Grupi za Bliski istok i Balkan
(Odelj. Cepelin)
Ob. d. L./L. F. St/Ic

L. d. N. br. 4. 12. 1941.²
br. 918 u 20,20 č.

Dnevni izveštaj za 4. 12. 1941.

Srbija:

- 1.) *342. i 113. pd* nastavljaju čišćenje. Zauzeta Ivanjica.³ Gubici neprijatelja: 84 poginula, 116 zarobljenih; zaplenjena 4 mitraljeza, 150 pušaka i 1 skladište za snabdevanje trupa.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-312, r. 425, s. 8002938-9. Na margini originala rukom je dopisano više reči, brojeva i parafa.

² Štambilj primaoca.

³ Vidi dok. br. 270. Delovi ovih divizija zauzeli su Ivanjicu 4. decembra 1941. Grad su branili delovi Uzičkog i Cačanskog NOP odreda (AVII, a. NOP, reg. br. 1/1, k. 1983).

- 2.) Ustanici oko Niša nastavljaju prepade. Komunističke bande se nalaze u rejonu Pecke (28 km zap. od Valjeva) i na području Kosmaja (južno od Beograda).⁴ Istočno od Požarevca srpska žandarmerija uhvatila komandanta komunističke bande koji je bio u uniformi nemačkog podoficira.
- 3.) Istočno od Petrovgrada došlo do sudara vozova. Ima nekoliko povređenih. Nije u pitanju sabotaža.

Hrvatska:

- 1.) Nastavlja se živa aktivnost bandi na području između Save i Drine, zapadno od Drine, kao i na području Tuzla — Doboje. Pored toga, ustanici su izvršili napad severno od Broda⁵ i pojačali prepade na prugu Bos. Novi — Bos. Krupa. Južno i jugoist. od Doboja Hrvati vode snažne borbe sa ustanicima.⁶
- 2.) Delovi *718. pd* završili su čišćenje područja koje snabdeva vodom Banju Luku.

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku (K-da 12. A)
• Ia, br. 2872/41.
4. 12. 1941. u 20,00 časova

7

Tačnost overava:

kapetan

⁴ Ova rečenica je dopisana rukom.

⁵ O dejstvima Psunjskog i Papučkokrundijskog NOP odreda u Slavoniji u novembru i decembru 1941. opširnije vidi VIG, br. 4/1966, str. 70—72.

⁶ Ustaške i domobranske snage otpočele su operaciju u dolini r. Bosne i r. Spreče s ciljem da unište Ozrenski NOP odred i da obezbede komunikacije u dolini Bosne. Međutim, u desetodnevnom borbama Ozrenski NOP odred je slomio napade i odbranio slobodnu teritoriju (Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 179 i 190; VIG, br. 6/1956, str. 3—35).

⁷ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

⁸ Potpis nečitak.

NAREĐENJE KOMANDNOG ŠTABA OPUNOMOĆENOG KOMANDANTA U SRBIJI OD 4. DECEMBRA 1941. O NOVOJ ORGANIZACIJI VOJNOUPRAVNIH KOMANDI U SRBIJI¹

Ratni dnevnik

Prilog 6²

Beograd, 4. decembar 1941.

OPUNOMOĆENI KOMANDANT U SRBIJI

(K-t Srbije — Komandni štab)

Ia, pov. br. 1104/41.

Poverljivo

Naređenje o novoj podeli vojne Uprave na području komandanta Srbije?

Posle uspešnog završetka akcije čišćenja protiv ustanika određuje se nova podela područja komandanta Srbije,⁴ imajući u vidu vojne, ekonomske i upravne potrebe i postojeće granice srpske uprave:

- I — Upravljanje na području komandanta Srbije vršiće feldkomandanture:
599 sa sedištem u Beogradu, 610 sa sedištem u Kraljevu,

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-312, r. 463, s. 8050424-9.

² Dopisano nikom.

³ U dopuni ovog naređenja od 4. decembra 1941. piše: »1. — *Krajskomandantura 847*, koja do sada nije angažovana, preuzeće poslove u Užicu čim bude omogućen železnički transport. Komandant treba da javi najraniji termin. *Krajskomandantura 847* biće neposredno potčinjena komandantu Srbije sve dok u Kraljevo ne stigne *Feldkomandantura 610*.

2. — *Ortskomandantura II/378*, koja se do sada nalazila u Šapcu, preuzeće, što je moguće ranije, zadatke u Požarevcu, prema detaljnijem naređenju *Feldkomandanture 599*. *Feldkomandant* treba da javi najraniji termin.

3. — *Krajskomandantura 861* u Kos. i Mitrovici preći će u Valjevo tek pošto preda poslove *Krajskomandanturi 838* (do sada u Šapcu). Kad bude završena primopredaja, *Krajskomandantura 838* treba da dostavi izveštaj. *Krajskomandantura 861*, odnosno *838* ostaje potčinjena feldkomandantu u Nišu sve dok u Kraljevo ne stigne *Feldkomandantura 610*.

4. — Treba ubrzano osloboditi *Krajskomandanturu 834* iz Beograda i što skorije preuzeti srez Čupriju.

5. — *Feldkomandantura 610* treba da izvesti kad će najranije moći da preuzme poslove u Kraljevu« (AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 727).

⁴ Vidi dok. br. 262.

809 sa sedištem u Nišu, 816 sa sedištem u Šapcu i samostalna *Krajskomandantura 823* u Petrogradu.

- II — *Feldkomandantura 599* u Beogradu (*istovremeno Komanda mesta*), do sada u Beogradu.

Feldkomandant i komandant mesta: pukovnik fon Kajzenberg. *Feldkomandantura* će neposredno upravljati područjima:

1. — a) Beograd — grad	d) Sopot
b) Beograd — okolina	e) Lazareva
f) Grocka	h) Vel. Orašje
g) Smederevo	i) Smed. Palanka
c) Umka	k) Mladenovac

- ² — *Feldkomandanturi 599* u Beogradu potčinjena je *Ortskomandantura II/378* u Požarevcu, koja je do sada bila u Šapcu. Komandant mesta: kapetan Šulc (Schulz). *Ortskomandantura II/378* vršiće stražarsku službu i poslove jedne *krajskomandanture* za sledeća područja:

a) Požarevac	e) Golubac
b) Vel. Gradište	f) Kučevo
c) Zabari	g) Žagubica
d) Petrovac	

- III — *Feldkomandantura 610* u Kraljevu, do sada u Pančevu. *Feldkomandant*: potpukovnik Hesterberg.

Feldkomandantura neposredno upravlja područjima:

1. — a) Kraljevo	d) Cačak
b) Ivanjica	e) Preljina
c) Guča	

Feldkomandanturi su potčinjene sledeće *krajskomandanture*:

2. — *Krajskomandantura 832* u Kragujevcu, do sada u Kragujevcu.

Krajskomandant: kapetan fon Bišofshauzen (v. Bischoffshausen).

Njoj su potčinjena sledeća područja:

a) Kragujevac — grad	e) Aranđelovac
b) Kragujevac — okolina	f) Rudnik
c) Topola	g) G. Milanovac
d) Rača	

3. — *Krajskomandantura 833 u Kruševcu*, do sada u Kruševcu.
Krajskomandant: kapetan Šolder (Scholder).
Njoj su potčinjena sledeća područja:
a) Kragujevac — grad d) Aleksandrovac
b) Kruševac — okolina e) Trstenik
c) Brus f) Ražanj
4. — *Krajskomandantura 834 u Čupriji*, do sada u Beogradu.
Krajskomandant: kapetan Bege.
Njoj su potčinjena sledeća područja:
a) Čuprija e) Svilajnac
b) Paraćin f) Rekovac
c) Jagodina g) Varvarin
d) Despotovac
5. — *Krajskomandantura 838 u Kos. Mitrovici*, do sada u Šapcu.
Krajskomandant: kapetan Lange.
Njoj su potčinjena sledeća područja:
a) Kos. Mitrovica — grad d) Novi Pazar
b) Kos. Mitrovica — okolina e) Podujevo
c) Vučitrn f) Raška
6. — **Krajskomandantura 847 u Užicu**, do sada nije angažovana.
Krajskomandant: kapetan Minster (Münster).
Njoj su potčinjena sledeća područja:
a) Užice d) Čajetina
b) Kosjerići e) Arilje
c) Bajina Bašta f) Požega

- IV — *Feldkomandantura 809 u Nišu*, do sada u Nišu.
Feldkomandant: pukovnik baron fon Botmer.
Feldkomandantura neposredno upravlja područjima:
1. — a) Niš — grad e) Zitkovac
b) Niš — okolina f) Aleksinac
c) Bela Palanka g) Sokobanja
d) Svrijig
- Feldkomandanturi su potčinjene sledeće krajskomandanture:
2. — *Krajskomandantura 857 u Zaječaru*, do sada u Zaječaru.

Krajskomandant: kapetan Šulce — Langeman (Schulze — Langemann).

Njoj su potčinjena sledeća područja:

a) Zaječar — grad	f) Salaš
b) Zaječar — okolina	g) Negotin
c) Andrejevac	h) Jabukovac
d) Knjaževac	i) Kladovo
e) Boljevac	k) D. Milanovac

3. — *Krajskomandantura 867 u Leskovcu*, do sada u Leskovcu.

Krajskomandant: za sada nije postavljen, zastupa: kapetan Nojgebauer (Neugebauer).

Njoj su potčinjena sledeća područja:

a) Leskovac	d) Kuršumlja
b) Vlasotince	e) Prokuplje
c) Lebane	f) Prokuplje (Dobrički)

- V — *Feldkomandantura 816 u Šapcu*, do sada u Šapcu.
Feldkomandant: general-major fon Štokhauzen.

Feldkomandantura neposredno upravlja područjima:

1. — a) Šabac — grad e) Krupanj
b) Šabac — okolina f) Ljubovija
c) Bogatić g) Vladimirci
d) Loznica

Feldkomandanturi su potčinjene:

2. — *Krajskomandantura 861 u Valjevu*, do sada u Kos. Mitrovici.
Krajskomandant: za sada nije postavljen.
Njoj su potčinjena sledeća područja:
a) Valjevo d) Obrenovac
b) Kamenica e) Mionica
c) Ub

- VI — *Krajskomandantura 823 u Petrovgradu*, do sada u Petrovgradu.

Krajskomandant: kapetan Amelung.

Upravlja područjem Banata i neposredno je potčinjena komandantu Srbije.⁵

⁵ Komandant ove krajskomandanture je 20. decembra 1941. izdao instrukcije br. 1 o njenoj nadležnosti kao vojnoprivredne uprave za područje Banata (AVII, NAV-T-501, r. 266, s. 115&62).

Marševske zapovesti u vezi sa potrebnim premeštanjima biće izdate posebno.

Za opunomoćenog komandanta u Srbiji
(K-t Srbije — Komandni štab)
načelnik štaba
Grafenhorst,
generalštabni potpukovnik

*Dostavljeno:*⁶

BR. 266

**IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA OPUNOMOĆENOG
KOMANDANTA U SRBIJI OD 5. DECEMBRA 1941. KOMAN-
DANTU ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU O VOJNO-PO-
LITICKOJ SITUACIJI I REZULTATIMA OPERACIJA PROTIV
USTANIKA U SRBIJI I SITUACIJI U NDH¹**

Poverljivo

Odelj. Ia
br. 2875/4,1. pov.

H. Qu, 5. 12. 1941.

7 k
NOKW-1150

KOMANDANT ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU²
(KOMANDA 12. ARMIJE)
16. dec. 1941.
br. 79064, str. pov.

*Napomene povodom putovanja u Beograd zamenika
komandanta*

I. Vojna situacija u Srbiji

a) Operacija 342. i 113. peš. div. neočekivano je pogodila komunističke ustanike u rejonu Užice — čačak (oko 10.000 ljudi).³ Istina, glavnina je uspela da pobjegne prema jugu i ju-

⁶ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi i jedinica kojima je ovo naređenje dostavljeno.

¹ Dokument (pisan na mašini) u AVII, reg. br. 12/13, k. 2. A. Deo ovog izveštaja (tačka g II odeljak — Politička situacija u Srbiji) objavljen je u Zborniku, tom I, knj. 1, dok. br. 276.

² Štambijl primaoca.

³ i ⁴ Vidi dok. br. 269 i 270.

goistoku,⁴ na hrvatsku teritoriju koju poseduju italijanske jedinice, ali su gubici ustanika ipak veoma veliki, ukupno oko 2000 ljudi. Ta činjenica, kao i dolazak zime, dopušta da se komunistički ustanički pokret na srpskoj teritoriji može privremeno smatrati kao potučen. I dalje treba računati sa pojedinačnim sabotazama i prepadima koje će vršiti razbijeni delovi. Prilikom operacije zaplenjeno je od važnijeg:⁵

4 topa,
18 mitraljeza,
3 minobacača,
1537 pušaka,
1,000.000 l benzina,
2,000.000 l ulja,
80 vagona štofa, namirnica, municije,
50 lokomotiva.

Sopstveni gubici: 6 mrtvih i 34 ranjena.

b) Izgleda da se ostatak *ustaničke grupe Mihailovića* sada nalazi na području oko Rudnika. Razlog opadanja brojnog stanja ove grupe treba tražiti u tome što je Mihailović po »Krimperovom sistemu«⁶ pozivao na svom području ljude na kratkotrajne vežbe, a zatim ih bez oružja puštao kućama. To mu je olakšalo snabdevanje i pružalo mu mogućnost da za kratko vreme obuči mnogo ljudi. Otpušteni ljudi dobijali od Mihailovića isprave.

Uzdržljivost Mihailovića u borbi protiv nemačkih oružanih snaga i njegova ponuda opunomoćenom komandantu u Srbiji da učestvuje na strani nemačke vojske u borbi protiv komunista⁷ mogle bi se protumačiti time što Mihailović još nije bio gotov sa organizovanjem svojih snaga i što je strahovao da će u slučaju borbe sa nemačkim jedinicama biti potisnut sa svojih područja snabdevanja. Činjenica je da se Mihailović borio protiv komunista i da se sada Mihailović i komunisti neprijateljski drže jedni prema drugima.

Striktno odbijanje Nemaca da pregovaraju sa Mihailovićem i nemačke operacije u dolini gornje Zapadne Morave doveli su do toga da se Mihailovićeva grupa uglavnom raspala, izuzev delova koji se još nalaze oko Rudnika.

c) Kao pokretače učestalih prepada i sabotaza *oko Niša* treba u prvom redu smatrati ostatke ustaničke grupe sa područja Petrovca. Oni su se, pošto su razbijeni, povukli sa područja Petrovca i južno od njega u rejon oko Niša.

⁴ Vidi dok. br. 257, objašnjenje 2.

⁵ Ovaj sistem za brzo obučavanje ljudstva i stvaranje mase vojnih obveznika primenjivan je u Pruskoj od 1807. do 1812. godine.

⁷ Vidi dok. br. 232, 236 i 258.

d) U severnoj i severoistočnoj Srbiji vlada mir. Pre svega, može se privremeno smatrati kao mirno područje oko Bora, koje je veoma važno za privredu. Od 20. X ponovo se obavlja rad u rudnicima bakra. Na kraju krajeva, područje oko Bora biće poseljeno sa 2 bataljona. Na pruži Bor — Prahovo obavlja se saobraćaj, kao i na uskotračnoj pruži Bor — Paraćin. Radi se na opravci pruge Bor — Zaječar — Niš. Predviđeno je da se jedan bataljon prebaci u Knjaževac, kao zaštita za tu prugu.

e) Duž pruge Zagreb — Beograd — Niš sve do granice srpske teritorije biće, u cilju zaštite pruge, na važnim objektima podignute stražarske osmatračnice sa žičanim preprekama.

U pogledu bugarske zaštite pruge Niš — Sofija i Niš — Skoplje dogovoreno je da se bugarski pozadinski bataljon, koji je do sada bio angažovan na zaštiti pruge, vrati u Bugarsku pošto ga smeni jedan peš. puk. Štab puka i jedan pešadijski vod biće prebačeni u Niš, a bataljoni će biti raspoređeni na prugama. Predloženo je bugarskom Ministarstvu rata da bugar. peš. puk bude potčinjen 717. peš. div.

f) *Predviđene vojne mere:*

Posle čišćenja i obezbeđenja područja oko Ivanjice i Raška — Novi Pazar, kao i uništenja Mihailovićeve grupe kod Rudnika, divizije će se pregrupisati na svoja buduća područja. U prilogu se nalazi planirani konačni raspored.⁸

II. *Politička situacija u Srbiji*

a) Po mišljenju opunomoćenog komandanta u Srbiji, *predsednik vlade Nedić* zaslužuje puno poverenje. Posle ugušivanja ustaničkog pokreta zadatak Nedićeve vlade sastoji se, pre svega, u ponovnom uspostavljanju uprave.

b) Preduslov za to je formiranje pouzdane *žandarmerije*. Postoji namera da se u toku zime raspuste svi postojeći odredi (stara srpska *žandarmerija*, grupe Pećanca i Ljotića, *nedićevci*) i da se zamene *žandarmerijom* koja bi bila obučavana u Beogradu pod rukovodstvom oficira *nemačke policije*.

Predviđene su sledeće snage:⁹

10.000 pripadnika *žandarmerije* (po 100 za 100 srezova)
(vidi dole pod f),

5000 pripadnika *carinske granične zaštite*
pored oko 250 *nem. carin. službenika*,

2000 pripadnika *žandarmerije* (uključujući *vatrogasce*, *saobraćajnu policiju* itd.) za Beograd i veće gradove.

⁸ i " Taj prilog redakcija nije pronašla (vidi dok. br. 255 i 258).

⁹ Vidi dok. br. 258, objašnjenje 4.

c) Još se razmatra pitanje formiranja *građanske milicije* u mestima koja ne posedaju ni *nemačke jedinice* ni *srpska žandarmerija*.

d) *Naoružavanje nove srpske žandarmerije* trebalo bi, ako je ikako moguće, da se ne vrši srpskim oružjem, nego onim koje u Srbiji nije do sada postojalo (zaplenjene ruske puške). Time bi bio omogućen tačan pregled naoružanja i snabdevanja municijom srpske *žandarmerije*.

e) Sada se razmatra *reorganizacija nemačke vojne uprave*.¹⁰ Za Srbiju su južno od Dunava predviđene 4 *feldkomandanture*, čija bi se područja uglavnom poklapala sa *granipama* *divizija*. U Banatu ostaje jedna *krajskomandantura*.

f) Istovremeno treba da se *reorganizuje srpska uprava*. Srbija će biti podeljena na 100 srezova (bez Banata). Osim toga, umesto ranije 4 *banovine* oko 6—10 okruga.

Svaki srez dobija po 100 *žandarma*.

g) U zimu se namerava da celokupno stanovništvo *ustaričkih područja* provere *specijalna odeljenja uz saradnju jedinica*. Za koga se dokaže da je učestvovao u ustanku biće *streljan*. Još se razmatra pitanje *iseljavanja žena i dece ustanika*, kao i *ostalih nepouzdanih elemenata*. Smatra se da nema smisla da ti ljudi ostanu u Srbiji južno od Dunava. Za njihovo *prebacivanje* u Banat postoje za sada još *teškoće* u pogledu *smestaja*, *snabdevanja* i *čuvanja*.

h) Svi *Jevreji* i *Cigani* biće *prebačeni* u *koncentracioni logor* kod *Zemuna* (za sada se radi o *otprilike 16.000 osoba*). Za njih je dokazano da su bili *nosioci obaveštajne službe ustanika*.

i) Uskoro će se izvršiti *hapšenje 1200 aktivnih srpskih oficira* u Beogradu i njihovo *prebacivanje* u *zarobljeničke logore* u *Rajhu*.

k) U *spoljnopolitičkom pogledu* postoje *izvesne teškoće* sa *Italijom* u pogledu područja *sandžačkog Novog Pazara*. O *pojednostima* je *vođen razgovor* *neposredno* sa *obaveštajnim oficirom*.

III. *Situacija u Hrvatskoj*

a) *Tešku situaciju* u *Hrvatskoj* karakteriše činjenica što je to *višenacionalna država* i što *Hrvata* ima samo oko 50% *ukupnog stanovništva*.

Glavnu teškoću predstavlja preko 2 miliona Srba koji *stanuju* u *posebnim područjima*. *Hrvatska država* nije mogla do sada da *uspostavi snošljive odnose* sa *nacionalnim manjinama*.

¹⁰ Vidi dok. br. 265.

i Glavni razlog širenja ustaničkog pokreta na hrvatskoj teritoriji predstavlja ustaško proganjanje Srba, a uz to i ustanici koji su zbog akcija nemačkih jedinica pobjegli iz Srbije u Hrvatsku.

Za proleće treba očekivati da u Hrvatskoj izbiće ustanak većih razmera, a to će svakako uvući u nevolje i srpsku teritoriju.

b) Hrvatske oružane snage imaju sada oko 46 bataljona. Njihova vrednost u vojnom pogledu je mala, iako je ljudstvo samo po sebi takvo da se može korisno upotrebiti. Pored njih ima i izvestan broj ustaških bataljona. Italijanska vojska vrši zvanično uticaj na sastav, naoružanje i opremu hrvatske vojske. U tu svrhu se u Zagrebu nalazi italijanska vojna misija. Nemačke oružane snage mogu na traženje hrvatske vlade da savetodavno intervenišu preko nemačkog generala u Zagrebu.

c) Glavni zadatak nemačkih snaga u Hrvatskoj jeste zaštita pruge Beograd — Zagreb. Pretpostavlja se da će za to biti dovoljno 5 landesšicen-bataljona zajedno sa hrvatskim snagama.

Za 718. peš. div. planirano je da se koncentriše na pruzi Brod — Sarajevo i oko Sarajeva. Teži se tome da hrvatske jedinice na tom području budu potčinjene 718. peš. div. Nemačke jedinice će svakako isprazniti područje oko Banje Luke.

IV. Divizije 15. talasa

a) Starešinstvo po godinama starosti:

Komandanti divizija 52—61 godinu, k-danti pukova i bataljona 45 god. i stariji, komandiri četa 40—45 godina, komandiri vodova 20—34 godine, podoficiri i vojnici prosečno 30 god. Samo neznatan broj starešina ima iskustva iz sadašnjeg rata.

b) Tek je delimično izvršena planirana *reorganizacija* divizija. Uglavnom postoji nestašica u sedlima i zaprežnom priboru. Otpada formiranje izviđačke jedinice.

c) Dobro su se pokazali železnički oklopni vozovi kojih sada ima oko 4 na svaku diviziju.

d) Naročito dobro su *čete za vezu* opremljene radio-uređajima. Nasuprot tome, peš. pukovi su veoma slabo opremljeni sredstvima veze.

e) Divizije 15. talasa imaju sada 2.208 upražnjenih mesta.

f) *Gubici* divizija 15. talasa u borbama u Srbiji i Hrvatskoj iznose:

poginulih: 17 of. 259 podof. i vojn.
ranjenih: 24 „ 496 „
nestalih: 4 „ 390 „ „

g) *Formiranje ruske industrijske zaštite*, koje vrši Viša komanda 65, pričinjava teškoće. Sada postoji jedno odeljenje od oko 1500 ljudi koje je angažovano kod Krupnja. Drugo odeljenje nalazi se u formiranju. Nedostaje, pre svega, obuće i odeće. Za sada još ne dolazi u obzir formiranje 3. odeljenja.

I p r i l o g G e n e r a l š t a b n i m a j o r
*Razrez:*¹²

BR. 267

IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU OD 7. DECEMBRA 1941. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O DEJSTVIMA PROTIV PARTIZANA U SRBIJI I NDH I OBOSTRANIM GUBICIMA¹

Poverljivo

Telegram

O. K. W./W. F. St./Odelj. L

KR!

Na znanje: O. K. H./Gen. St. d. H.iOper. odelj.

O. K. H. Grupi za Bliski istok i Balkan (Uprava Cepelin)

Ob. d. L/L. F. St. Ic

Dnevni izveštaj za 7. 12. 1941.

Srbija:

1.) 342. pd: 5 bataljona krenulo je protiv Mihailovićeve grupe u rejon Babina glava.²

113. pd: 2 bataljona zauzela Novi Pazar, ne naišavši na otpor neprijatelja.³

¹² Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi i ustanova kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-3112, r. 425, s. 8002934-5. Deo ovog izveštaja (tačka 2. i 3. pod Srbija) objavljen je u Zborniku, tom I, knj. 1, dok. br. 277.

² Vidi dok. br. 270.

³ Posle čišćenja područja oko Požege, Ivanjice, Ušća i Kraljeva, 113. divizija je od 29. novembra do 3. decembra 1941. izvršila pregrupisanje svojih snaga i, na osnovu naređenja opunomoćenog komandanta u Srbiji od 3. decembra 1941, krenula da zauzme Novi Pazar. Ovo mesto, koje je napustio Kopaonički NOP odred (»Hronologija«, str. 180), ona je, bez borbe, zauzela 7. decembra 1941 (AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 757-8).

- 2.) U Beogradu je uhapšeno 80 komunista i sumnjivih osoba.
- 3.) General artiljerije Bader preuzeo je dužnost opunomoćnog komandanta u Srbiji.⁴

Hrvatska:

- 1.) U porastu je veoma živa aktivnost bandi na području između Save i Drine, zapadno od Drine, i na području Tuzla — Banja Luka — Sarajevo. Aktivnost bandi povećava se i južno od Petrinje, oko Bos. Novog i Bihaća. Ponovo se vode borbe sa ustanicima severozapadno od Nove Gradiške⁵ i severoistočno od Prijedora. Hrvatske jedinice i policija nisu dorasle situaciji. Pojednost: Ustanici koji se brane iz utvrđenih položaja odbili su do sada napade hrvatskih jedinica koje vrše čišćenje na planini Ozrenu.⁶ Ustaške jedinice su morale biti povučene iz borbe zbog potpune iscrpljenosti, pošto je pretila opasnost da dođe do popuštanja discipline i do pobune. Hrvatski pešadijski puk koji je angažovan južno od Doboja napustio je položaje, a 3 čete su odbile da se bore. Streljano je 15 vojnika zbog pobune.

Prilikom hrvatske akcije čišćenja na planini Kozari (severoist. od Prijedora) nadmoćni protivnik je izvršio napad na hrv. peš. bataljon.⁷ Situacija je nejasna.

Hrvatska akcija čišćenja južno od Petrinje završena je bez rezultata. Ustaše koje su u njoj učestvovalе vršile su pljačkanje.

Ustanici su izvršili nekoliko napada na železničku prugu Bos. Novi — Bihać. Tom prilikom je izvršen prepad i na hrvatski oklopni voz, koji je usled toga iskliznuo iz šina.⁸

- 2.) Južno od Banje Luke izvodi se nemačko-hrvatska akcija čišćenja. Gubici neprijatelja: 20 mrtvih, 100 ranjenih. Naši gubici: 1 mrtav, 1 ranjen.
- 3.) Iz ital. okupacione zone izveštavaju o pojačanoj aktivnosti ustanika. Ital. posade sela oko Bihaća- povlače se pre-

⁴ Vidi dok. br. 263.

⁵ Od 2. do 12. decembra 1941. kod sela Španovice i Skenderovaca, na pl. Pšunju, kod sela Tornja, Bujavice, širinaca i kod Pakraca dejstvovao je Pšunjski NOP odred (VIG, br. 4/1966, str. 7/1).

⁶ Vidi dok. br. 264, objašnjenje 6.

⁷ Napad su, 5. decembra 1941, na Mrakovicu, izvršili delovi 2. krajiškog NOP odreda. Domobranski 2. bat. 11. pp je pretrpeo gubitke od 78 mrtvih, 19 ranjenih i 92 zarobljena, od kojih 2 oficira (VIG, br. 1/1951, str. 25).

⁸ Diverziju su, 4. decembra 1941, izveli delovi 1. krajiškog NOP odreda (AVII, a. NDH, reg. br. 4/1, k. 5; »Hronologija«, str. 168.

ma Bihaću zbog pojačnog pritiska ustanika. Ustanici vrše napade na sela oko Kupresa⁹ (31 km južno od Jajca).

Hrvatska Direkcija za javni red i sigurnost izveštava: »Situacija u Kupresu očajna. Ustanici pljačkaju hrvatska sela; Italijani ništa ne preduzimaju, nego prelaze na stranu ustanika«.

K-t oružanih snaga na Jugoistoku (K-da 12. A)
Tačnost qverava Ia, br. 2904/41, pov.
7. 12. 1941. u 21,30 časova
kapetan

BR. 268

IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU OD 9. DECEMBRA 1941. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O OPERACIJI PROTIV ČETNIKA DRAŽE MIHAILOVIĆA I O AKTIVNOSTI PARTIZANA NA TERITORIJI SRBIJE I NDH¹

Poverljivo

Telegram

O. K. W./W. F. St./Odelj. L

Na znanje: O. K. H./Gen. St. d. H./Oper. odelj.
O. K. H. Grupi za Bliski istok i Balkan (Upravi Cepelin)
Ob. d. L./L. F. St. Ic

Dnevni izveštaj za 9. 12. 1941.

⁵ Srbija:

- 1.) 342. pd stiže u rejon smeštaja na području između Save i Drine, ist. od Drine. Prilikom operacije protiv Mihailovi-

¹ U rejonu Kupresa operisali su delovi 3. krajiškog NOP odreda (Zbornik, tom IV, knj. 3, dok. br. 6 i 93).

¹⁰ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

" Potpis nečitak.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-3112, r. 425, s. '8002931-2. Na margini telegrama rukom je dopisano nekoliko brojeva, datuma i parafa.

ća² gubici neprijatelja iznose: 10 mrtvih i 392 zarobljena. Oslobođena su 2 zarobljena Nemca i zaplenjeno je 330 pušaka, 5 mitraljeza, 21.000 metaka pešadijske municije, 1100 telefona, 7 ormana, 1 kratkotalasni radio-predajnik, nekoliko motocikla, 37 konja i 207.000 dinara.

113. pd razbila je delimično bandu u okolini Arilja³ (jugo-zapadno od čačka).

Gubici neprijatelja: 1 komandant i 13 ustanika poginulo. Naši gubici: 1 ranjen.

- 2.) Bande izvršile prepade na 8 opština na području oko Niša. Tom prilikom su razoružali četnike koji su uz vladu, streljali jednog predsednika opštine i porušili 4 mosta. Jaka banda koja se nalazi u srezu Lebane⁴ (20 km jugo-zapadno od Leskovca) namerava da se tamo smesti u zimske baze i obezbeđuje se poljskim utvrđenjima.⁵

Hrvatska:

- 1.) Nastavlja se živa aktivnost bandi na području između Save i Drine, zapadno od Drine, zatim na području Tuzla — Doboje — Banja Luka — Sarajevo i oko Bos. Novog. Hrvatska akcija čišćenja na planini Ozrenu i dalje ne postiže uspeh.⁶ Hrvati imaju velike gubitke. Ustanici vrše

³ i ³ Vidi dok. for. 267 i 270. U izveštaju Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 8. decembra 1941. piše:

»Završena je operacija protiv grupe Mihailović u rejonu Babina glava, bez sopstvenih gubitaka. Mihailović je pobeo sa izvesnim brojem pristalica. Ovim je razbijena najveća grupa nacionalističkih ustanika na teritoriji Srbije. Svim Srbima je upućen poziv da otkriju Mihailovića, uz novčanu nagradu od 200.000 dinara.« O dejstvima 113. pd piše: »Prilikom akcije čišćenja oko čačka, Užica i Požege streljana su 182 ustanika« (AVII, NAV-T-312, r. 425, s. 8002933).

⁴ Na tom području nalazili su se Jablanički i Kukavički NOP odred. Posle avionskog izviđanja, Nemci su 14. decembra 1941. prebacili 2. bat. 749. pp 717. pd u sela Bukovac, Brestovac i Draškovac (20 km juž. od Niša) u cilju preduzimanja akcije protiv partizana u rejonu Lebana. Ovaj nemački bataljon je, u sadejstvu sa srpskim dobrovoljačkim odredima, zauzeo Lebane 17. decembra 1941.

Međutim, u izveštaju načelnika štaba opunomoćenog komandanta u Slabiji od 31. decembra 1941. se konstatuje da preduzeta dejstva delova 717. pd krajem decembra 1941. nisu doprinela raščišćavanju situacije na tom području i da je od Velikog i Malog Jastrepca, na severu, do planine Kukavice, na jugu, i od Ozrena do Babičke gore stvorena velika slobodna partizanska teritorija s koje su dejstvovali Toplički, Rasinski, Kukavički, Jablanički i Babički NOP odredi (AVII, NAV-T-312, r. 452, s. 8037595-7, r. 425, s. 8002918-9, NAV-T-501, r. 246, s. 8(26-30); dr Jovan Marjanović, n.d., str. 401—403; Južna Srbija, str. 125—6).

⁵ Ova rečenica je precrtana rukom.

⁶ Vidi dok. br. 264.

mnogobrojne prepade, porušili su, između ostalog, rudnik Zivinice (10 km južno od Tuzle) i ostavili bez struje nekoliko fabrika u okolini Zenice. Zbog rušenja pruge isključio iz šina teretni voz na pruzi Brod — Sarajevo, severno od Zenice.⁷ Ustanici vatrom sprečavaju opravku pruge. Još nije uspostavljen saobraćaj. Prekinuta je i pruga Bos. Novi — Bos. Krupa. Oko Bos. Novog prekinuto je nekoliko telefonskih vodova.

L. d. N. 9. 12. 1941.⁸
br. 1045 u 21,15 č.

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku (K-da 12. A)
Ia, br. 2936/41. pov.
9. 12. 1941. u 21,00 čas.

Tačnost overava:
¹⁰
kapetan

⁷ Diverziju su izvršili delovi NOP odreda »Zvezda« (Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 187 i 197; AVII, a. NOP, reg. br. 9/1, kL 1996).

⁸ Štambilj primaoca.

⁹ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

¹⁰ Potpis nečitak.

**DESETODNEVNI IZVEŠTAJ 342. PEŠADIJSKE DIVIZIJE
OD 9. DECEMBRA 1941. OPUNOMOĆENOM KOMANDANTU
U SRBIJI O OPERACIJI OD 18. DO 29. NOVEMBRA PROTIV
USTANKA U ZAPADNOJ SRBIJI¹**

Poverljivo!

Div. bor. komandno mesto.
9. 12. 1941.
Ia, 107/41.²

342. PES. DIVIZIJA
Ia, br. 941/41. pov.

Predmet: 10-dnevni izveštaj
od 21. 11. do 29. 11.41.

Veza: Opunom. komandant u Srbiji od 29. 9. 41.

OPUNOMOĆENOM KOMANDANTU U SRBIJI

18. 11. 41. je general-major Hofman³ preuzeo komandu nad divizijom, pošto je general-potpukovnik dr Hinghofer⁴ imenovan za komandanta 717. pd.

20. 11. 41. bila je divizija — po završenom poduhvatu Šabac — opet u prostoru Valjevo, Lajkovac, Ub, spremna za angažovanje.

Div. borbeno komandno mesto: Valjevo.

Javljeno je da se komunističke bande uglavnom nalaze na prostoru zapadno i južno od Valjeva.

Za sada se preduzimaju samo pojedinačni prodori, da bi se neprijatelj održao na odstojanju i razjasnila situacija. Ovakvi prodori su izvršeni:

- 20. 11.41. preko Zlatarića, Pričevića do raskrsnice puteva Kik,
- 21. 11.41. preko Divaca, Mionice i Valjeva u prostor Rajkovič — Ključ,
- 24. 11. 41. u dolinu Jablanice zapadno od Valjeva, sve do predela Balinović — Rovni.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 250, s. 1115-9.

² Dopisano rukom.

³ Paul Hofman (Paul Hoffmann)

⁴ Valter Hinghofer (Walter Hinghofer)

Svi poduhvati doveli su do borbi i potvrdili postojanje neprijatelja. Naročito uspešno izveden je poduhvat Rajković, koji je potpuno iznenadio neprijatelja.

Do 24. 11. 41, pored gornjih poduhvata, preduzete su pripreme za uspostavljanje pripravnosti i marševske gotovosti u vezi s poduhvatom Užice — Požega. Angažovanjem tovarnih grla, kao i provizornim ustupanjem zaprega i ljudstva, formirani su:

1 baterija brdskih oruđa,	1 kolona tovarnih grla (sredstva veze)
3 konjička voda,	1 kolona tovarnih grla (dotur).

Poverljivo!

5

Za poduhvat Užice — Požega određene su sledeće grupe i sledeći putevi nastupanja, polazeći od Valjeva:

- grupa Zapad⁶ preko Ljubovije, dolinom Drine, Bajina Bašta,
- grupa Sever A⁷ preko Kosjerića, Karan,
- grupa Sever B⁸ preko Dračića do visinskog prevoja Bukovi.

¹, ², ³ i ⁴ i ¹⁷ Izostavljeni isu tekstovi zaglavlja prve stranice ovog dokumenta (»342 pd, Ia br. 941/41. pov. od 9, K2. 41. Predmet: 10dnevni izveštaj od 21. 11. do 29. 11. 41.«).

⁶ Grupa Zapad je bila sledećeg sastava: 1. bataljon 699 pp, 2. bataljon 699 pp, jedan vod brdske baterije 342, pd, 3. četa pionirskog bataljona 342. pd, dva divizona (s konjskom vučom) 342. art. puka, jedna bežična stanica iz čete-za vezu 342. pd, jedna hirurška grupa sanitetske čete, 342. pd, jedan vod 1. baterije 342. art. puka, deset vozila (kolone) 6/342. pd za pešadijsku municiju i vozila-kolone 2/342. pd za hieb, štab ove grupe sačinjavao je Štab 699. puka (AVII, NAV-T-501, r. 250, s. 497-9).

⁷ Grupa Sever A je bila sledećeg sastava: 1. bataljon 698. pp. 2. bataljon 698, pp., 3. bataljon 698. pp, 7. baterija 342. art. puka, 2. vod brdske baterije, 342. art. puka, 2. četa 202. oklopnog puka, Protivtenkovski divizion 342. pd (bez jednog voda), Pionirski bataljon 342. art. puka, 3. divizion (s konjskom vučom) 342. art. puka, jedna četa teških bacača mina 1. bat. 697. pp, jedna četa teških bacača mina 3. bat. 699 pp, jedna bežična stanica čete za vezu 342. pd, jedna hirurška grupa san. čete 342. pd (motorizovana) sa 5 bolničkih kola, laka vozila-kolone 5/342. pd za pešadijsku municiju, kolona tovarnih grla 10/342. pd. Štab ove grupe sačinjavao je Štab 698. pp (AVII, NAV-T-501, r. 250, s. 497-9).

⁸ Grupa Sever B je bila sledećeg sastava: 2. bataljon 697. pp, 3. četa 202. oklopnog puka, jedna bežična stanica čete za vezu 342. pd kolone: 1/2 lakih vozila kolone 4/342. pd za pešadijsku municiju. Štab ove grupe sačinjavao je Štab 2. bataljona 697. pp (AVII, NAV-T-501, r. 250, s. 497-9).

U Valjevu — Divcima ostala su dva bataljona kao jedinice obezbeđenja.⁹ Divizijsko borbena komandno mesto: Valjevo.

25. 11. 41. počeo poduhvat Užice¹⁰ iznenadnim prodorom grupe Zapad do s. Stave radi otvaranja drumova nastupanja. Uklo-njene su mnogobrojne zapreke na putevima, a kod Zlatarića (tačka 212) podignut je most. U isto vreme privlače se delovi divizije u Valjevo i Divce radi zauzimanja polazne situacije. Divizijsko borbena komandno mesto: Valjevo.

26. 11. 41. produžila grupa Zapad svoj marš u pravcu Drine. Napred istureni odred odbacuje jačeg neprijatelja 4 km istočno od Ljubovije, uz teške gubitke za neprijatelja. Glavnina zaostaje kod Pecke, zbog teških uslova na putevima u planin-skom zemljištu.

Radi odvratanja pažnje, od strane trupa obezbeđenja izvršen je prodor iz Divaca prema Mionici.

Mihailovićeви četnici, usled nadiranja sopstvenih trupa 21. 11. 41. odstupili su odande još istog dana ka jugu.

Divizijsko borbena komandno mesto: Valjevo.

27. 11. 41. grupa Zapad je borbom sebi otvorila pristup u do-linu Drine, uz velike gubitke na strani neprijatelja. Istureni od-red dostiže Rosuljevo, a glavnina Ljuboviju.

Radi otvaranja drumova za nastupanje ka jugu, grupa Sever A prodire do Mićevića. Teška, miniranjem izazvana rušenja ste-na i kamena kod Velikog vrha sprečavaju dalje nastupanje. Ovu zapreku neprijatelj je uporno branio, sve dok nije od-bačen napadom preko visova sa obadve strane drumova.

Divizijsko borbena komandno mesto: Valjevo.

u

28. 11. 41. grupa Zapad ruši most na Drini kod Ljubovije i ti-me prekida saobraćaj sa Hrvatskom.

⁹ U rezervi su se nalazili: Štabna grupa (mot.), sastava: Oper. štab divizijske grupe, štab 1. bataljona 202. oklopnog puka, jedan vod protivtenkovske čete 342. pd, četa za vezu (bez odvojenih delova) 342. pd, 2/3 kablovske čete za daljinsku vezu i brdska četa 449. bataljona za vezu; Komandni štab u Valjevu, sastava: štab 697. pp Valjevo, 1. bat, 697 pp (bez ojač. 3. čete) — Divci, 3. bataljon 699. pp — Valjevo, 2. divizion 342. art. puka — Valjevo, 1. baterija 342. art. puka (bez jednog voda) — Ub, pet vodova lakih tenkova 1. bat. 202. oki. puka — Valjevo, moto ciklistički izviđ. vod. 1. bat. 202. oki. puka — Valjevo, protivavionski mitr. vod. 1. bat. 202. oki. puka — Valjevo, 3. divizion 342. art. puka — Lazarevac. Štab divizije (bez operativnog štaba) i jedinica za snabde-vanje (bez delova koji su pridati) nalazili su se u Valjevu (AVIL., NAV-T-501, r. 250, s. 497-9).

¹⁰ O koncentričnom napadu nemačkoJevislmskih snaga u rejonu Čačka i Užica opširnije vidi VIG, br. 4/1966, str. 35—55.

Protivnik koji pokušava da kod Bobovca zapreči dolinu Dri-ne odbačen je od grupe Zapad. Ova grupa je najistaknutijim delovima stigla do Bajine Bašte a glavnim snagama do Rogačice. Na taj način su svi drumovi koji vode iz Užica ka severo-zapadu zaprečeni za neprijatelja.

Ispred grupe Sever A nalaze se zapreke kod Velikog Vrha. U toku noći ove zapreke su uklonjene. Posle savlađivanja daljih branjenih zaprečavanja kod Lastre i kod s. Siljevci, dostignut je u podne visinski prevoj Bašinci (755). Ovde su nađena sklo-ništa jakih neprijateljskih snaga, koje su odstupile ka jugu. Napred istureni odred (motorizovan) goni, pioni južno od Kosjerića jedno dejstvujuce artiljerijsko oruđe i stiže — prela-zeći visinski prevoj 809 — još iste večeri do s. Metalice.¹²

Glavne snage dospele su do Kosjerića — Ražana. Pored drugog plena, u naše ruke padaju još tri artiljerijska oruđa.

Zahtevani dnevni cilj daleko je prekoračen!

U kantonmanskom prostoru Valjeva priprema se grupa Sever B za nastupanje.

Divizijsko borbena komandno mesto: operativni štab — Ražana, komandni štab — Valjevo.

29. 11. 41. grupa Sever B otpočinje svoj pokret iz Valjeva i sti-že, bez naročitog otpora, oko 14,00 č do visinskog prevoja Bu-kovi (755), radi obezbeđenja komunikacije dotura.¹³

Grupa Zapad produžuje marš od Bajine Bašte i Rogačice, iz doline Drine, prema Užicu. U 13,00 č borba sa jakim neprija-teljem jugoistočno od Duba. Neprijatelj odstupa, ostavljajući za sobom mnoge mrtve.

¹⁴

Grupa Sever A nastupa od Metalice.¹⁵ Kod Požege ustanovljen je slabiji neprijatelj. Užice je, navodno, već delimično evaku-i-sano.

Međutim, vazdušno izviđanje javlja o jakom posedanju ivičnih visova od strane neprijatelja.

Divizija še razvija kod Karana.

Napad na Požegu upravljen je dolinom Lužnice. Rano je do-stignuta raskrsnica puteva kod s. Tornjici.¹⁶ Na taj način je prekinuta drumska veza Požege — Užice.

Neprijatelj se nalazi na istaknutom položaju zapadno od gra-da, gde je odbačen unazad, a i odbrana na ivici grada brzo je proterana, pri čemu i vazduhoplovstvo uspešno interveniše. U 12,40 č nalazi se grad u nemačkim rukama.

¹² i ¹⁵ Na karti 1:100.000 ovo selo nije pronađeno. Postoji predeo Metaljka (severoistočno od Titovog Užica).

¹³ Vidi dok. br. 270.

¹⁶ Pogrešno; treba: Tordići.

Näpad na Užice počinje jakim delovima preko teškog visinskog predela kod Dubokog pravcem ka jugu, sa zadatkom da se prvo ovlada ivičnim visovima.

Istaknuti odred (motorizovan, sa tenkovima) treba široko da zahvati preko Kamenice i sa istoka da prodre ka Užicu, zaprečavajući drumove ka jugu.

Istaknuti odred nailazi kod Dubokog i Lokve na branjene minske zapreke, odbacuje neprijatelja i prodire u grad koji nije više branjen. U 14,20 č podignuta je ratna zastava Rajha na užičkoj crkvi.

Motorizovane snage gone neprijatelja na visovima južno od grada, sve do predela oko Mačkata. Neprijatelj u bekstvu trpi teške gubitke, delom i angažovanjem borbenih aviona.

Na visovima severno od grada nije neprijatelj više zatečen. Jedinice angažovane na tome pravcu, svesne situacije koju je stvorio istureni odred, prodiru u grad, koji se oko 16,00 č nalazi u punom posedu grupe Sever.

Grupa Zapad, uz velike marševske napore, svojim najistaknutijim delovima, također stiže u 17,30 č u Užice, koje je već oslobođeno, dok 1 bataljon ostaje kod s. Dubaca.

17

Ovim je divizija ostvarila svoj cilj napada izvanredno brzo, tako da potpora 113. pešadijske divizije preko čačka uopšte i nije došla do izražaja.

Diviziji je pao u ruke izvanredno veliki plen, koji je velikim delom — zbog rušenja mosta kod Vardišta — prikupljen na železničkoj pruzi.

Opšti utisak može se izraziti činjenicom da je neprijatelj dođuše bio obavešten o nastupanju, ali zbog brzine pokreta divizije morao je prenatgljeno da evakuie, pri čemu je njemu onemogućeno da iskoristi mnogobrojna u Užicu pripremljena odbrambena postrojenja.

U 20,00 č uveče je opunom. komandant u Srbiji naredio opšte gonjenje odstupajućeg neprijatelja u pravcu planine Zlatibor. Divizijsko borbeno komandno mesto: Glavni štab Užice, komandni štab Valjevo.

Hofman

BR. 274

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ 342. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 10. DECEMBRA 1941. OPUNOMOĆENOM KOMANDANTU U SRBIJI O TOKU OPERACIJE OD 30. NOVEMBRA DO 10. DECEMBRA PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA I ČETNIKA DRAŽE MIHAILOVIĆA U SRBIJI, OBOSTRANIM GUBICIMA I PLENU¹

Poverljivo!

Div. bor. komandno mesto,
10. 12. 41.

342. PES. DIVIZIJA
la, br. 944/41. pov.

Predmet: 10-dnevni izveštaj
od 30. 11. do 10. 12. 41.²

Veza: Opunom. komandantu u Srbiji od 29. 9. 41.

Ia, 107/41. pov.³

OPUNOM. KOMANDANTU U SRBIJI

29. 11. 41. divizija je ostvarila svoj cilj napada i dospela do Užica i Požege. Napred istureni odred sledio je odstupajućeg neprijatelja od Užica ka jugu do Mačkata; jedinice u Požegi očekuju smenu od strane 113. pešadijske divizije.

U 20,00 č primljena je zapovest⁴ prema kojoj divizija treba da goni u pravcu Zlatibora, a u prostoru zapadno od linije Požege — Ljubiš, sa težištem preko Mačkata na Čajetinu.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r.250, s. 1095—1105. Deo ovog originala (događaji 29. i 30. novembra i 9. decembra 1941) objavljen je u Zborniku, tom I, knj. 1, dok. br. 281.

² Vidi dok. br. 269.

³ Dopisano rukom.

⁴ Posle zauzimanja Užica, 29. novembra 1941, 342. pd je dobila zadatak da tri grupe preduzmu gonjenje partizana koji su odstupali u pravcu planine Zlatibora. Dejstva ovih grupa su bila sledeća:

»Grupa A napredovala je dolinom Đetinje bez dodira sa neprijateljem i 1. 12. je stigla do hrvatske (NDH) granice. Tamo je naišla na bosanske četnike, koje su Italijani iz Višegrada angažovali za osiguranje granice.

Grupa B prodrla je 30. ili 41. i 1. 12. 41. duž puta Užice — Čajetina u planinu Zlatibor i izbila 1. 12. 41, savlađujući slabiji otpor neprijatelja kod Jablanice, na nemačko-italijansku demarkacionu liniju. Na granici nije nađeno italijansko osiguranje.

Grupa C prodrla je određenom marš-rutom prema jugu do Ljubiša, pri čemu nije naišla na neprijatelja.

Obrazovane su nove grupe sa sledećim udarnim pravcima:

- grupa A od Dubaca preko Kremne na Vardište,
- grupa B od Užica preko Mačkata—Čajetine ka jugu,
- grupa C od Užica preko Zbojištice na Ljubiš.

Divizijsko borbena komandno mesto: oper. štab Užice — Čajetina, komandni štab Valjevo.

30. 11. 41. grupa B goni u širokom frontu sa obadve strane drumu Užice — Čajetina. Ostavljena vozila i konji karakterišu neprijateljsko odstupanje.

Neprijateljski otpor kod Čajetine slomljen je oko 12,00 č. Ovo mesto služilo je za stalno stanovanje značajnih komunističkih snaga, koje su svojom glavnom odstupile već ranije. Goneći i prodirući došlo je još jednom do borbe vatrom kod Kraljeve Vode.

Izviđačko odeljenje je pri padu mraka dospelo do Ribnice i Bele Glave, sa one strane zlatiborskog grebena, a da pri tom nije naišlo na neprijatelja.

Posada Požege, tamo smenjena slabim napred isturenim snagama 113. pešadijske divizije, u međuvremenu se privukla do Čajetine.

Grupa C stigla je duž drumu Užice — Ljubiš do Trnave — Rožanstvo, bez dodira sa neprijateljem.

Grupa A stigla je do Kremne, također ne nailazeći na neprijatelja.

Divizijsko borbena komandno mesto: oper. štab Čajetina, komandni štab Valjevo.

1. 12. 41. produženo je gonjenje pravcem granice, pridržavajući se dvaju već određenih udarnih pravaca.

Na povratnom maršu 2.12. 41. sve tri grupe pročešljale su prema severu prostor koji im je dodeljen za dejstvo i pri tome nisu došle u dodir sa neprijateljem. Na osnovu naređenja dobijenog 3. 12. 41. o preduzimanju akcije za uništenje Mihailovićeve grupe u planini Babina glava, delovi divizije su 7. 12. nastupali koncentrično u pravcu Babine glave. Pukovnik Mihailović je pobjegao, dok je njegov štab sa načelnikom štaba majorom Mišićem zarobljen. Naše trupe nisu imale gubitaka. Zarobljeno je oko 1100 neprijateljskih vojnika i zadobijen znatan plen, među ostalim 1100 telefona, 1 kratkotalasni odašiljač, oružje, municija, motocikli, konji i 200.000 dinara« (AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 757—8).

^{5, 7, 8} i ¹⁶ " Izostavljeni su tekstovi zaglavlja prve stranice ovog dokumenta (342. jpd, Ia, br. 944/41. pov. od 10. 12. 41. Predmet: lišrednevni izveštaj od 30. 11. do 110. '12. 41).

Grupa A nastupa ka Vardištu, gde se nalazi Komanda bosanskih četnika.⁶ Uspostavljena je veza i sa italijanskim trupama u Dobrunu — Višegradu.

Jednovremenim izviđanjem pomoću oklopnog voza obezbeđene su velike zalihe na relaciji Užice — Vardište, koje su železnicom bile otpremljene iz Užica, ali su ostale blokirane zbog zaprečenog mosta kod Višegrada.

Grupa B nadire preko Bele Glave kroz planinu Zlatibor. Istureni odred razbija neprijateljsku zaštitnicu kod Rasnice, nailazi na neposjednutu italijansku granicu i prekida sada bespredmetno gonjenje duž r. Uvac.

Ostali delovi ove grupe čiste sa obadve strane drumu Čajetina — Rasnica. Kod Gornje Jablanice oslobođeno je 316 nemačkih zarobljenika, koje su komunisti bili sobom odveli.

S obzirom na nedostatak ma kakvih smeštajnih mogućnosti, glavnina se vraća u Čajetinu — Kraljeve Vode, a 1 bataljon ostaje u Dobroselici, blizu italijanske granice.

Grupa C stiže do svoje najjužnije tačke, do Ljubiša, također bez dodira sa neprijateljem. Nesavladive terenske teškoće daju povoda za obustavljanje daljeg nastupanja.

Divizijsko borbena komandno mesto: oper. štab Čajetina, komandni štab Valjevo.

2. 12. 41. obavljeno je lokalno čišćenje u dosadanjem području nastupanja.

Grupa A počinje u predelu Vardišta, a završava kod Kremne. Javljena prikupljanja u tunelima Šargan i Jatare, protiv kojih je preduzeta posebna akcija nisu potvrđena.

Grupa B, na prostoru sa obadve strane drumu Čajetina — Kraljeve Vode, ne nailazi na neprijatelja, ali pieni neprijateljska skladišta.

Bataljon kod Dobroselice stiže pod najtežim terenskim uslovima do Donje Jablanice, potom obustavlja dalje nastupanje. Grupa C pročešljava predeo od Ljubiša preko Rožanstva, bez naročitog rezultata.

Divizijsko borbena komandno mesto: oper. štab Užice, komandni štab Valjevo.

3. 12. 41. primljeni su izveštaji da su jače neprijateljske snage prešle prugu Užice — Vardište u predelu Bioska — Vruci.

Sadejstvom grupa A i B, ove neprijateljske snage prikovane su

⁴ Verovatno je reč o Komandi operativnih jedinica istočne Bosne, koja je formirana 17. novembra 1941. U januaru 1942. ona je dobila naziv: Komanda operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine (AVII, Ca, reg. br. 16/2 i 21/2, k. 170, reg. br. 1/16, k. 231).

od strane grupe B kod Jačimluka (909), oko 8 km severozapadno od Čajetine, i uništene.

Inače je grupa C bila zauzeta-lokalnim pretraživanjem.

Grupa C imala je zadatak da iz Rožanstva napadne neprijatelja južno od Požege, ali ga više nije pronašla.

Izgledalo je da je zadatak koji je postavio vojni komandant Srbije bio završen. Divizija se rasporedila za odmor, i to glavninom u Užicu, a sa delovima u Bioski, Vručima (zapadno od Užica) i Rasni (južno od Požege).

Prugu Užice — Vardište i Užice — Požega — Čačak — Lajkovac stavila je divizija u saobraćaj, uz delimičnu rekonstrukciju mostova.

U međuvremenu utvrđeni su gubici i plen poduhvata Užice.¹ U odnosu na sopstvene gubitke, uspeh izgleda izvanredno velik. (Sravni prilog 1).

U 18,00 č primljena je nova zapovest opunomoćenog komandujućeg generala u Srbiji za uništenje Mihailovičevih četnika južno od Valjeva, a na prostoru Babina Glava, Kozomor, Kamalj, Koštunići, Grašac, Grajenica.¹⁰ Ovaj prostor (oko 120 kvadratnih kilometara) divizija je trebala da zaokruži i očisti. Divizijsko borbeno komandno mesto: oper. štab Užice, komandni štab Valjevo.

4. 12. 41. izvršeno je novo formiranje grupa.

Grupa *Dirauf* premešta se sa bataljonom iz Vrutaka u Gornji Milanovac. Zbog kratkoće vremena ovo je sprovodljivo jedino uz osposobljenje železnice za saobraćaj, koje treba da izvrši pionirski bataljon divizije.

Grupa *Štraus* prikuplja se u Užicu.

Grupa *Gal* ostaje na visinskom prevoju (755).

Grupa *Rot* stavlja se u pripravnost za marš na prostoru Valjevo — Divci.

Divizijsko borbeno komandno mesto: oper. štab Užice, komandni štab Valjevo.

5. 12. 41. završava se razvoj divizije radi opkoljavanja Mihailovičevih grupa. Uveče se nalaze

Grupa *Dirauf* u Gornjem Milanovcu

Grupa *Štraus* kod Gornje Dobruđe, Ježevića

Grupa *Gal* na visinskom prevoju Bukovi (755)

Grupa *Rot* u Valjevu — Divcima.

¹ i ¹⁴ Deo ovog izveštaja (o gubicima i plenu u operaciji oko Užica) objavljen je u Zborniku, tom I, knj. 1, dok. br. -282.

Nije nađeno na karti 1 : 100.000.

Mnogobrojni četnici usput zatečeni, jedva se mogu razlikovati: da li su verni vladi ili su neprijateljski raspoloženi. Divizijsko borbeno komandno mesto: oper. štab Užice, komandni štab Valjevo.

6. 12. 41. polazna situacija kao 5. 12. 41. uveče. Poduhvat Mihailović počinje.

Grupa *Rot*, polazeći rano izjutra iz Valjeva, zaokružava mesto Struganik, za koje je javljeno da je u njemu glavni stan. Mihailović je stvarno prisutan u štabu svog komandanta brigade Mišića. On je telefonom obavešten o nastupanju nemačkih trupa sa juga. Iznenadjenje od strane grupe *Rot* uspeva ipak. Mišićev štab zarobljen je posle kraće borbe vatrom. Sam Mihailović uspeo je da pobegne, blagodareći ispresecanom šumskom zemljištu.

Grupa *Rot* ostaje te večeri u Struganiku; delovi zaprečavaju Kadinu Luku i predeo oko nje.

U međuvremenu stižu grupe u napornim brdskim marševima na određene linije zaokruženja.

Grupa *Dirauf*: Grašac, Teočin; napred istureni odred kod Slavkove (istočno i jugoistočno).

Grupa *Štraus*: Klik, Božovići (južni front).

Grupa *Gal*: Čiker, istočno od visinskog prevoja 755 (zapadni front).

Divizijsko borbeno komandno mesto: oper. štab Užice (Milanovac) komandni štab Valjevo.

7. 12. 41. koncentrično nastupanje radi pretraživanja zaokružene prostorije, sa početkom u 08,00 č. Nastupanje se obavlja uz savlađivanje izvanredno oštih planinskih konfiguracija. Na neprijatelja nailazi se samo pojedinačno. Cela oblast je gotovo bez ljudi.

Brajići (levo krilo grupe *Dirauf*) pretražuje se kao devijacijsko mesto i sklonište Mihailovića. Veliki plerf.

U Ravnoj gori naišla je grupa *Štraus* na pravi glavni stan Mihailovičev, koji se sastojao od 10 skloništa, snabdevenih mnogobrojnim telefonskim uređajima. Logor je bio prazan. Prema izjavama seljaka, posada ovde povremeno nije veća od 400 ljudi. Sva ova postrojenja spaljena su od grupe *Štraus*.

Ciljevi napada u prostoru Šiljak (845) opšte su postignuti u 12,00 č približno. Na osnovu primljenih izveštaja od stra-

ne grupa, divizija naređuje povratak u prethodne stanove. Zbog većih marševskih napora, jedinice su morale delimično da prenoće u usputnim stanovima.

Divizijsko borbeno komandno mesto: oper. štab Milanovac (Valjevo), komandni štab Valjevo.

8. 12. 41. stižu poslednji delovi divizije u svoje ranije prostore stanovanja. Ponovo stupa na snagu stari raspored po grupama, kakav je bio pre izlaska na ovu akciju.

Divizijsko borbeno komandno mesto: oper. štab Valjevo, komandni štab Valjevo.

Poduhvat Mihailović ovim je završen, bez naročitog otpora začeđenih Mihailovićevih ljudi.

Nije se potvrdilo pretpostavljeno prisustvo jakih snaga u prostoru napada. Nije uspelo uništenje ove grupe četnika, koja u ovom vremenu ima još mnogobrojne pristalice — nenaoružane — u nacionalno srpskom seoskom stanovništvu.

Hvatanjem Mišićevog štaba i udarom usred samog centra nanet je Mihailovićevom pokretu težak udarac, bez obzira što je njegov rukovodilac uspeo da se spase.

Radi njegovog hvatanja izgleda preporučljivo raspisivanje učene na njegovu glavu i javno saopštenje proteklih događaja. Izveštaj o gubicima i plenu pri poduhvatu Mihailović vidi u prilogu 2.

Divizijsko borbeno komandno mesto: Valjevo.

13

9. 12. 41. opšti odmor. Odelo i oprema dovode se u ispravno stanje.

Prikomandovana odeljenja, pomoću kojih je divizija obrazovala potrebne planinske jedinice, vraćena su u svoje matične formacije.

Prilozi:

- 1) plen poduhvata Užice
- 2) plen poduhvata Mihailović

Hofman

Poverljivo!

342. peš. div. Ia, br. 944/41. pov. od 10. 12. 41.

prilog 1
list 1

Gubici i plen
pri poduhvatu Užice^a
25. 11. do 4. 12. 1941.

I — *Sopstveni gubici:*
10 mrtvih
22 ranjena

II — *Oslobođeni iz zarobljeništa:*
1 oficir
315 podof./vojnika

III — *Gubici neprijatelja:*
707 mrtvih
93 streljana
312 uhapšenih

ne računajući mnogobrojne mrtve i ranjene koje je neprijatelj poneo sobom

IV — *Pojedinačan plen:*
oružje (delom uništeno od sopstvenih trupa)
4 artil. oruđa 2723 puške
8 teških mitraljeza
1 bacač mina 20 lakih mitraljeza

Vozila/ konji:
1 tenk (uništen) 25 motornih vozila
85 zaprežnih vozila 6 motocikla
46 konja

Avioni:
5 vazdušnih letelica—jedrilica (spaljenih) — Kraljeva Voda

Prilog 1
list 2

Sredstva plaćanja:
3 ratne blagajne = 1,98 miliona dinara

V — *Zaplenjena skladišta:*

a) *skladišta oružja i municije:*
Paprište
fabrika koža Užice^t
• pošta Užice
crkva Užice
Kraljeve Vode
Ljubovija
Požega

oko 20 tona artiljerijske municije
mnogo artiljerijske municije
mnogo puščane municije
mnogo pušaka
mnogo municije
mnogo oružja i municije
avio-bombe

- b) *Magacini eksploziva:*
 znatne količine Kraljeve Vode
 znatne količine Rasnica
 znatne količine Požega
- c) *Skladišta pogonskog goriva:*
 oko 1,000.000 litara benzina Požega
 2.600 litara benzina Užice
 5.000 litara benzina put Užice — Požega
 1.000 litara benzina Roge
 2,000.000 litara ulja Požega
- jedno veliko skladište pogonskih goriva Palisad
- d) *Skladišta hrane:*
 velike količine južno od Palisada
 velike količine Ljubovija
 velike količine Kraljeve Vode
 velike količine Užice (art. kasarna)
- 16
- e) *Razna skladišta:*
 sredstva veze Kraljeve Vode
 pribor za stanovanje Užice (art. kasarna)
 karte Kraljeve Vode
 propagandi materijal Dobroselica
 sanitetski pribor Kraljeve Vode
 municijski pribor Užice (art. kasarna)
- VI — *Fabrike:*
- a) fabrika pušaka i municije Užice (istok)
 oko 400 proizvodnih mašina (nemačkih)
 1500 blokova olova, mnogo olovnih cevi,
 mnogo antimona, nikla, kalaja
 velike količine polufabrikata (oružja, municije)
 oblikovani čelik, ambalažni materijal
- b) fabrika pušaka (podzemni hodnik) Užice (banka)
 mnogo dragocenih mašina alatki (nemačkih)

- c) Radionica za opravku pušaka Užice (istok)
 d) Radionica za izradu municije (spaljena) Kraljeve Vode

VII — *Natovareni vagoni (cisterne):*

- 100 vagona sa oružjem, municijom sa pionirskim alatom i sredstvima veze, mašinama i raznovrsnom hranom na pruzi Užice — Kremna — Vardište
- 20 vagona sa pogonskim gorivom

prilog 2

Gubici i plen pri poduhvatu Mihailović (5. 12. do 7. 12. 1941)

- I — *Sopstveni gubici:* nije ih bilo
- II — *Oslobođeno iz zarobljeništva:* 2 nemačka vojnika
- III — *Neprijateljski gubici:* mrtvih: 1 oficir, 11 ljudi
 zarobljenih: 7 oficira, 475 ljudi, 2 žene
- IV — *Pojedinačan plen:*
Oružje i municija:
 317 pušaka 21.000 pešadijske municije
 5 mitraljeza 100 ručnih granata
 2 automatske puške
- Vozila/konji:*
 3 motocikla
 37 konjā
- Telefonska i emisiona postrojenja:*
 1100 telefonskih aparata uništene 2 velike telefonske centrale (Ravna gora, Brajići)
 7 ormana sa kaptima 1 kratkotalasni otpremnik
 1 mašina za šifrovanje
- Sredstva plaćanja:*
 488.000 dinara

Ostalo: 1 krojačka i 1 obućarska radionica (Brajici)
kartografski i pi- 1 skladište svakovrsnog pribora i hrane
saći materijal
25 gas-maski
više pisaačih mašina

Stanovi na Ravnoj gori: komandno mesto Mihailovića uništeno.

BR. 271

DNEVNI IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU OD 11. DECEMBRA 1941. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O AKTIVNOSTI PARTIZANA U SRBIJI I O PROTIVMERAMA¹

Poverljivo

Telegram

KR'

O. K. W./W. F. St./Odelj. L

Na znanje: O. K. H./Gen. St. d. H/Oper. odelj.
O. K. H. Grupi za Bliski istok i Balkan (Upravi Cepelin)

Ob d. L./L. F. St. Ic

Dnevni izveštaj za 11. 12. 1941.

Srbija:

- 1.) Bande severozapadno od Valjeva još su se povećale.² Takođe su jake bande oko Lešana (jugozapadno od Leskovca), u poljskim položajima, a ostatak je južno od Ivanjice.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-312, r. 425, s. 80Q292@-9. Na margini dokumenta rukom je dopisano nekoliko brojeva, reči i parafa.

² Reči »još su se povećale« naknadno su rukom precrtane i iznad njih je dopisano: »ponovo su se pojačale«. Dopisana je i rečenica: »Navodno ih ima 1500 ljudi«.

Na sporednoj pruži Požarevac — Kučevo izvršeni su prepadi na 3 žel. stanice i uništeni uređaji.

- 2.) Delovi 342. pd krenuli su zajedno sa četnicima koji su verni vladi i srpskim dobrovoljcima da unište bande severozapadno od Valjeva.
113. pd: Prilikom akcije čišćenja zarobljeno je 66 ustanika i 34 su ubijena.
- 3.) U Skoplju je otkrivena neprijateljska organizacija. Uhapšeno je 45 ljudi (Albanaca, Turaka, bugarskih komunisti).³

Hrvatska:⁴

Nisu još stigli novi izveštaji.⁵

³ Reč je o makedonskim komunistima.

⁴ U izveštaju Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 10. decembra 1941., o dejstvima protiv partizana na teritoriji NDH piše: »Živa aktivnost ustanika oko Sarajeva i Bos. Novog. Hrvatske jedinice koje su angažovane za čišćenje planine Ozren prešle su u odbranu. Hrvatski guibici od 3—9. 12: 1 oficir, 2 podoficira i 29 vojnika poginulo; 10 oficira, 14 podoficira i 185 vojnika ranjeno. Od ustaša, 5 je poginulo a 3@ ranjeno. Izvršen je prepad i porušena pruga Bos. Novi — Banja Luka ist. od Bos. Novog. Jedan nemački poručnik i jedan vojnik su poginuli a 3 su ranjena« (AVII, NAV-T-312, r. 425, s. 8002930).

⁵ Nemački general u Zagrebu je 10. decembra 1941. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku dostavio izveštaj o situaciji na teritoriji NDH za period od 5. do 9. decembra, u kojem se, između ostalog, kaže: »U području severozapadno od Sarajeva, veoma važnom u vojno-privrednom pogledu (ono snabdeva, među ostalim, hrvatske i srpske železnice ugljem), ustanici su izazvali jaka razaranja. Ustanak se i dalje pojačava... Hrvati odbili ponovni napad ustanika 6. 12. na Caparde, 10 km zapadno od Zvornika. Prepadi ustanika i akcije čišćenja preduzete od Hrvata južno i jugozapadno od Brčkog. Prostor Doboj — Tuzla — Sarajevo — Zenica — Teslić: 151 ustanik je 6. 12. napao rudnik Zivinice, 10 km jugoistočno od Tuzle, i uništio hrvatsku Stražu. Postrojenja i ograde za stanovanje razorene. Ustanici prekinuli glavni električni vod za Zenicu, 22 km jugozapadno od Doboja — Kaknja, 15 km jugoistočno od Zenice — Vareša i 35 km istočno od Zenice. Zbog toga su čeličana Zenica, rudnik uglja Kakanj i livnica Vareš ostali bez struje. Veća grupa dobro naoružanih ustanika upala je u Zenicu. Otkrivena grupa od 500 ustanika 2 km zapadno od Kaknja i 15 fcm jugoistočno od Zenice. Na pruži Doboj — Sarajevo ustanici zauzeli stanicu Begov Han, 22 km južno od Maglaja...

Prostor Banja Luka — Travnik — Vakuf — Jajce: nemačko-hrvatska akcija čišćenja oko Krupe, 18 km južno od Banje Luke, završena je. Vlastiti guibici: 1 mrtav, 1 teško ranjen. Gubici neprijatelja: 20 mrtvih, uhvaćeno 100 civila. Situacija privrednih preduzeća u Jajou i dalje teška.

• Prostor Brod — Doboj <— Teslić — Banja Luka: pomeranje ustanika iz planine Borja, 15 km jugozapadno od Teslića, prema Tesliću. Prostor Nova Gradiška — Banja Luka — demarkaciona linija — Petrinja: u nedavno očišćenoj planini Kozari, 15 km severoistočno od Prije-

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku (K-da 12. A)

Ia, br. 2952/41. pov.
11. 12. 1941. u 22,00 časa

Iacnost overava:

7

n r. nin «

L. d. N. U. 12. 1941}
br. 1086 u 22,00 č

BR. 272

ZAPOVEST OPUNOMOĆENOG KOMANDANTA U SRBIJI OD 11. DECEMBRA 1941. O POHVALI 113. I 342. PEŠADIJSKE DIVIZIJE ZA USPEHE U OPERACIJI PROTIV PARTIZANA U ZAPADNOJ SRBIJI'

Prilog 20

OPUNOMOĆENI KOMANDANT U SRBIJI Beograd, 11. 12. 1941.

Dnevna zapovest

113. i 342. divizija su završile operacije i postigle očekivani uspeh.²

Veliki deo Srbije oslobođen je od ustaničkog terora a neprijatelj je razbijen, pri čemu je imao teške gubitke u ljudstvu i materijalu, ili je proteran preko granice.

342. pd zauzela je komunistički centar Užice, uništila komandni štab buntovnika Mihailovića a njega samog naterala

dora, opet napad jake bande na hrvatski bataljon. Prepadi na železničku prugu kod Bosanskog Novog, 44 km jugoistočno od Petrinje, i kod Bosanske Krupe, 25 km jugozapadno od Bosanskog Novog, traju i dalje. Ustanici zauzeli železničku stanicu Blatno, 22 km jugozapadno od Bosanskog Novog. Veza sa Bihaćem, 48 km jugozapadno od Bosanskog Novog, prekinuta je. Železnička pruga Bosanski Novi — Sunja ugrožena 37 km severoistočno od Bosanskog Novog... Prostor severno od Save: pojačana aktivnost ustanika oko Pakraca, 25 km severozapadno od Nove Gradiške« (AVII, NAV-T-312, r. 465', s. 8051775-8).

⁴ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

⁷ Potpis nečitak.

⁸ Štambilj primaoca.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 000771).

² O toku i rezultatima operacije vidi dok. br. 269 i 270.

u bekstvo. Pored toga, ona je uspela da energičnim gonjenjem oslobodi iz ruku ustanika 316 nemačkih zarobljenika.³

113. pd potpuno je izvršila zadatke koji su joj povereni u okviru cele akcije, bez obzira na teške mesece borbe u Rusiji, kroz koje je prošla pre toga.

Ovi lepi uspesi mogli su se postići samo zahvaljujući svrsishodnom i energičnom komandovanju, kao i spremnosti trupa za dejstvo, koje se nisu štedele u neuobičajenim uslovima borbe pri lošem vremenu i na teško prohodnom zemljištu.

Izražavam divizijama za postignute uspehe moju zahvalnost i priznanje.

Ali neprijatelj nije još konačno uništen. Stoga i dalje ostaje naš zadatak da budemo budni i da reagujemo energično svugde gde se neprijatelj ponovo pojavi.

Uveren sam da će obe divizije i u budućnosti potpuno izvršavati svoje zadatke.

Bader

general artiljerije

³ Najveći broj ovih nemačkih vojnika je zarobljen 3. septembra 1941, prilikom zauzimanja Krupnja, od strane Valjevskog NOP odreda i četničkih odreda popa Zečevića i poručnika Martinovića, a zatim, pri zauzimanju Gornjeg Milanovca, 29. septembra 1941, od Cačanskog i delova Kragujevačkog NOP odreda (Zbornik, tom I, knj. 1, dok. br. 186, 187, 195, 197, 201, 214, 216 i 282; AVII, a. NOP, reg. br. 1/1, k. 1983, reg. br. 2-1/4 i 33/4, k. 19⑤).

BR. 274

IZVEŠTAJ NEMAČKOG GENERALA U ZAGREBU OD 11. DECEMBRA 1941. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O ODNOSIMA NDH SA KRALJEVINOM ITALIJOM I O SITUACIJI U ITALIJANSKOJ OKUPACIONOJ ZONI¹

Strogo poverljivo

Telegram²

K R, GWAGN, br. 825 11. 12. 1941. 1400 DSZ Strogo poverljivo
1. OKW/ Odelj. za inostranstvo
Važi za: OKW/Odelj. za inostranstvo, OKH/
Odelj. za vojne izaslanike, Generalštab vazduhoplovstva /Gru-
pu za vojne izaslanike pukovnika Šmita, komandanta oružanih
snaga na Jugoistoku/ Oper. odeljenje Solun.

Kako sam juče saznao iz razgovora za vreme jednog pri-
jema kod poglavnika, izgleda da se — bar u ovom momentu —
priprema hitno poboljšanje između hrvatske vlade i komande
italijanske Druge armije — Sušak. Kvaternik je označio pobolj-
šanje kao 50-procentno. Inicijativa spolja izgleda da je potekla
iz jedne posete koju su pre nekoliko dana poglavniku učinili
general Ambrozio³ i njegov načelnik štaba De Blazio.⁴ Kao što
mi je Kvaternik još dodao, kod De Blazija mu je naročito palo
u oči držanje prijateljsko prema Osovini. Međutim, pored ovog
ličnog zbližavanja, izgleda da veliki značaj ima da je sada, i
pored svih italijanskih pokušaja da u svom okupiranom pod-
nicju postignu sa četnicima »političko rešenje«,⁵ u raznim de-

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 895,
s. 5646629-31.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su samo najhit-
niji podaci.

³ Vittorio Ambrozio (Vittorio Ambrosio), general armije i koman-
dant 2. armije. On je 20. januara 1942. postavljen na dužnost načelnika
Generalštaba kopnene vojske. Na njoj se nalazio do 1. februara 1943,
kada ga je zamenio Ugo Kavalero (Ugo Cavallero), koji je ovu dužnost
obavljao do septembra 1943. godine.

⁴ Ettore De Blazio (Ettore De Biasio).

⁵ U sporazumu sa italijanskim okupacionim vlastima, koje'su ih
naoružale sa 3.000 pušaka, devet četničkih odreda (Zlatarski, Rogatički,
Višegradski, čajnički, Kalinovički, 1. hercegovački i 1, 2. i 3. fočanski
udarni) preuzelo je srezove Foču i čajniče, a zatim izvršilo masovan
pokolj muslimanskog stanovništva (preko 5000 ljudi, žena i dece), spa-
lilo nekoliko stotina kuća i opljačkalo većinu naselja (Thornik, ttm TT,
knj. 2, dok. br. 1, 11 i 26; Rodoljub Colaković: »Zapisi« 7knj. III, Svjet-
lósTr^Sarajevo str. 51—53, 58—59; V.TJSfijer: »Dnevnik«, Beograd, 1945,
knj. I, str. 82).

lovima toga područja došlo do pooštrevanja stanja u ratu ban-
di i protiv Italijana. To važi osobito za područje Crne Gore, isto-
čne Hercegovine i zaliv Boke Kotorske (Krivošije).⁶ Ali i u
drugim krajevima je došlo do sukoba u kojima je na italijan-
skoj strani bilo mrtvih i ranjenih.

U Lici je trebalo da Italijani evakuišu razna mesta. Isto
tako, treba navodno da odu iz Bihaća. Ustanak u jugoistočnom
kraju treba da je poprimio prilično velike dimenzije. Njega pre
svega vode Crnogorci, koji imaju izrazito komunističke tenden-
cije. General Ambrozio pitao me je, preko Oksilija,⁷ za obaveš-
tenje o našem grupiranju u Srbiji. Ja sam to saopštio u obimu
koliko mi je poznato, sa upola šaljivom napomenom da rado
udovoljavam ljubopitljivosti Italijana, iako, po svojim isku-
stvima, moram sumnjati da bih u sličnim pitanjima bio isto
tako brzo uslužen.

Nemački general u Zagrebu

Strogo pov. broj 403/41. 11. 12. 1941.

⁶ O borbama partizana protiv italijanskih jedinica na tim pod-
ručjima u toku novembra 1941. opširnije vidi Zbornik, tom III, knj. 1,
dok. br. 63, 64, 74, 80, 89 i 96, knj. 4, dok. br. 6, 180 i 181; tom XIII,
knj. 1, dok. br. 185, 186, 189—192, 195—199, 201 i 202.

⁷ Antonio Oksilija (Antonio Oxilia), general, šef italijanske vojne
misije u NDH.

⁸ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi i
ustanova kojima je ovaj izveštaj dostavljen. i

DIREKTIVA NAČELNIKA GENERALŠTABA VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 12. DECEMBRA 1941. O GONJENJU IZVRŠILACA KRIVIČNIH DELA PROTIV RAJHA I VERMAHTA NA OKUPIRANIM TERITORIJAMA'

Poverljivo

12. decembar 1941.

NAČELNIK
VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA
14 n, 61 WR /I 3/4
Br. 165/41. pov.

Predmet: Gonjenje za krivična dela
počinjena protiv Rajha
ili okupacione sile u
okupiranim oblastima.

1 prilog

Firer već dugo izražava želju da se u okupiranim oblastima preduzimaju druge mere nego do sada prema izvršiocima napada protiv Rajha ili okupacione sile. Firer je mislji da se, pri takvim delima, kazna zatvorom, kao i doživotna robija ocenjuje kao znak slabosti. Efikasno i trajno zastrašivanje može se postići samo smrtnim kaznama ili gierama koje pripadnike i fifannvništvn drže n neizvesnosti o sudbini izvršilaca krivičnih dela. U tiTšvrHu služi otpremanje u Nemačku.

Priložene direktive za gonjenje počinilaca krivičnih dela odgovaraju tom Hitlerovom mišljenju. On ih je kontrolisao i odobrio.

Kajtei³
Dostavljeno:

* 1/2

- 1) Umesto I³ stoji zabeleška: Hitno objasniti: 1. Da li se ovim ukidaju naređenja o streljanju talaca itd.?
2) Da li je to jasno OKH, naročito načelniku Qu, koji uopšte ne učestvuje? Vraćeno 17. XII (sve zelenom olovkom).⁴

¹ Dokumentat je publikovan u knjizi »Der (Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof, Band XXVI, Nürnberg, 1947, str. 245-9.

² i ⁴ Redakcija je to preuzela iz dokumenta koji je obrađen i objavljen u navedenoj knjizi (vidi objašnjenje 1).

³ Vilhelm Kajtel (Wilhelm Keitel)

Poverljivo

Prva naredba

za izvršenje direktiva Firera i vrhovnog komandanta Vermahta o gonjenju krivičnih dela počinjenih protiv Rajha ili okupacione sile u okupiranim oblastima.

Na osnovu dela V direktiva Firera i vrhovnog komandanta Vermahta o gonjenju krivičnih dela počinjenih protiv Rajha ili okupacione sile u okupiranim oblastima od 7. decembra 1941. naređujem:

I

Uslovi dela I direktiva biće po pravilu ispunjeni u slučaju:

1. napada izvršenih protiv tela i života,
2. špijunaže,
3. sabotaze,
4. komunističkih nedela,
5. krivičnih dela koja su pogodna da podstrekavaju nemire,
6. pomaganja neprijatelja:
 - a) prikrivanjem ljudi,
 - b) pokušajem da se stupi u neku neprijateljsku vojsku,
 - c) pružanjem pomoći pripadnicima neprijateljskih oružanih snaga (padobrancima itd.),
7. nedozvoljenog posedovanja oružja.

II

1) Za krivična dela iz dela I direktiva treba izricati presude u okupiranim oblastima samo, pod sledećim uslovima:

1. da postoji verovatnoća da se krivci, ili bar glavni krivac, osudi na kaznu smrti,
 2. da se može vrlo brzo sprovesti postupak i izvršenje smrtne presude (načelno u toku nedelje dana od hapšenja krivca).
 3. Protiv hitnog izvršenja smrtne presude ne smeju postojati naročite smetnje političke prirode.
 4. Ne može se očekivati smrtna, presuda za ženu, ne računajući smrtne presude zbog ubistva i odmetništva.
- 2) Ako se ukine presuda izrečena prema čl. 1, može se dalje voditi postupak u okupiranim oblastima ako još postoje uslovi čl. 1 br. 1, 3 i 4.

III

1) U slučaju krivičnih dela po delu I direktiva sudija ispituje, u sporazumu sa Abverom, da li postoje uslovi za donošenje presude u okupiranim oblastima. Ako utvrdi da postoje, on naređuje da se sastane ratni vojni sud. Ako utvrdi da ne postoje, on podnosi spise svom pretpostavljenom komandantu (§ 89, čl. 1, Rat. voj. zak.).

Ovaj ima pravo da donese odluku.

2) Pretpostavljeni komandant konačno odlučuje da li postoje uslovi za donošenje presude u okupiranim oblastima. Ako utvrdi da postoje, on to poverava jednom sudiji sa svog komandnog područja. Ako utvrdi da ne postoje, on naređuje tajnoj vojnoj policiji da otpremi krivce u Nemačku.

1) Protiv krivaca koji se otpreme u Nemačku treba tako pokrenuti postupak pred ratnim sudom ako Vrhovna komanda Vermahta ili pretpostavljeni komandant u svojoj odluci prema delu III, objasni da naročito vojni interesi zahtevaju da vojni sud donese presudu. Ako se ne da takvo objašnjenje, onda važi odredba da se krivci dovode u Nemačku u smislu § 3, čl. 2, str. 2, Rat. voj. zakonika.

2) Ako se pretpostavljeni komandant koristi svojim pravima prema čl. 1, on spise službenim putem podnosi Vrhovnoj komandi Vermahta. Tajnoj vojnoj policiji treba naznačiti da su krivci »vojni zarobljenici«.

3) Vrhovna komanda Vermahta određuje nadležni sud za krivce koji podležu postupku ratnog suda prema čl. 1. Može se odustati od nadležnosti vojnog suda. Zatim se može i odložiti postupak na određeno vreme.

V

Sudski postupak u Nemačkoj vodi se uz strogo isključenje javnosti, zbog opasnosti po bezbednost države. Inostrani svedoci se mogu u glavnom postupku saslušati samo po odobrenju Vrhovne komande Vermahta.

VI

Direktivama i ovom naredbom o izvršenju zamenjuju se naređenja o vojnosudskom postupku koja je načelnik Vrhovne komande Vermahta izdao 13. septembra 1941, koja se odnose na situaciju u Norveškoj /WFSt/odelj. L/IV/Qu/ br. 002034/41

str. pov.,⁷ i 16. septembra 1941, koja se odnose na komunistički pokret u okupiranim oblastima (WFSt odelj. L/IV/Qu br. 002060/41. str. pov.).⁴

1) Direktive stupaju na snagu tri nedelje posle potpisivanja. Njih treba primenjivati do daljnjeg u svim okupiranim oblastima, izuzev Danske.

2) Direktive se ne kose sa narednjima koja su izdata za novoookupirane istočne oblasti.

3) Za već pokrenute postupke važi deo I direktiva. Sudija i pretpostavljeni komandant mogu u tim postupcima primeniti na odgovarajući način deo III ove naredbe o izvršenju. Ako pretpostavljeni komandant naredi da se krivac otpremi u Nemačku, onda važi deo IV. Prema krivcima koji su otpremljeni u Nemačku pre stupanja direktiva na snagu može Vrhovna komanda Vermahta postupiti prema delu IV, tač. 3.

Načelnik Vrhovne komande Vermahta
Kajtei

Dostavljeno:

⁵ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁴ Vidi Zbornik, tom I, knj. 1, dok. br. 195: naredba načelnika generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 16. septembra 1941.

⁷ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi i jedinica kojima je ova direktiva dostavljena.

**IZVEŠTAJ OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA KOMANDANTA
ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU OD 12. DECEMBRA
1941. POTČINJENIM DIVIZIJAMA O VOJNO-POLITICKIM
USPESIMA OPERACIJE PROTIV PARTIZANA U SRBIJI I O
SITUACIJI NA TERITORIJI NDH¹**

A. H. Qu, 12. 12. 1941.

K-T ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU
Odeljč Ic/AO pov. br. 7848/41.

Poverljivo

IZVEŠTAJ O SITUACIJI NA BALKANU

Srbija

I.) *Politička situacija*

Posle proterivanja ustanika iz zapadne Srbije situacija se i dalje učvršćuje. Ipak situacija još ne zadovoljava u toj meri da bi se mogle povući trupe. Stoga okupacione snage treba i dalje da ostanu, sve dotle dok se ne obnovi unutarnja uprava i ne organizuje srpska žandarmerija.

342. i 113. divizija iznenadile su ustanike svojim napadima i prisilile ih da na mnogim mestima prihvate borbu. Organizovan otpor, koji su ustanici do sada pružali u dolini Zapadne Morave, slomljen je.²

Ustanici su imali u ljudstvu oko 2000 borbenih gubitaka a mi samo 40. Masa ustanika se povukla, kako je to bilo predviđeno, prema jugu i zapadu, u hrvatsko područje zaposednuto od italijanskih trupa.³

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-3112, r. 464, s. 8052102-3.

² Vidi dok. br. 266, 269 i 270.

³ Partizanske jedinice (delovi 1. i 2. šumadijskog, Kosmajskog, Čačanskog, Kragujevačkog, Pomoravskog NOP odreda) koje su se nalazile u rejonu pl. Rudnika i Gornjeg Milanovca povukle su se pravcem s. Takovo — s. Pranjani — s. Sr. i D. Dobrinja — Crnokosa — pl. Jelova gora — s. Zaglavak — s. Kremna — s. Semegnjevo — s. Jablanica — s. Dragalica — s. RadoHnia. Deo ovih snaga se povukao u Sandžak, preko Ovcarsko-kaBlarske klisure. Guče, Arilja i pl. Zlatibora. Kraljevački i delovi Kopaoničkog NOP odreda su, preko Guče i Ivanjice, kao i tJžički i delovi Posavskog odreda, zajedno sa Vrhovnim štabom, preko Čajetine i pl. Zatibora, odstupili ka Novoj Varoši. Ovim veštim manevrom je izbegnuto okruženje i uništenje (VIG, br. 4, 1966, str. 48).

Pojedinačne akcije razbijenih komunističkih delova mogu se i dalje očekivati;

Akcije protiv Mihailovićevih bandi su završene.⁴ Mihailović je pobjegao sa malim brojem pristalica. Za njega je raspisana učena od 200.000 dinara.

U severnom prostoru, oko Beograda i u Banatu, uglavnom je mirno. U južnom prostoru, oko Niša, nemiri u porastu, koji su verovatno izazvani od razbijenih delova ustanika.

II.) *Ustanički pokret*

Prema novijim obaveštenjima izgleda da Mihailović radi po Krimperovom sistemu. Svi pozvani se po završetku obuke otpuštaju sa objavom i bez oružja.

Londoni radio emituje stalno »Izveštaj kraljevske jugoslovenske vojske«. Veza sa Mihailovićem nije verovatna.⁵ Samovoljni postupci u Londonu i u Kairu. Iz Londona preduzimani također pokušaji za ujedinjenje komunističkih i nacionalističkih srpskih ustanika.⁶

III.) *Naše trupe* nastavljaju sa akcijama čišćenja.⁷

IV.) *Uprava* se ponovo izgrađuje.⁸ *Privreda* i dalje jača. Za privredu važne tvornice osposobljene su delimično za proizvodnju.

Hrvatska

U dosadašnjem glavnom ustaničkom području Sarajevo — Doboj — Tuzla nemiri opet u porastu zbog priliva velikog broja ustanika iz srpskog prostora.⁹ Nemiri se šire također i u severozapadnom delu okupacionog područja. Učestali nemiri i severno od pruge Beograd — Zagreb.

Borbena vrednost hrvatskih trupa sada najčešće ne zadovoljava. Prema dosadašnjem razvoju situacije može se uskoro računati sa ustankom većih razmera.

Najvažnije pruge osiguravaju naše jedinice.

'0

⁴ Bliže o tome vidi dok. br. 270.

⁵ i ⁶ O vezama Draže Mihailovića s Londonom u 1941'. vidi VIG, br. 2/1970, str. 69—101.

⁷ Vidi dok. br. 270, 271, 272 i 276.

⁸ Vidi dok. br. 265.

⁹ Vidi dok. br. 271, 273 i 276.

¹⁰ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

Za k-ta oružanih snaga na Jugoistoku
načelnik generalštaba:
Ferč
generalštabni pukovnik

F. d. R.
Fafenrot
major
Upućeno:
do divizija
12.12.41.

BR. 276

**DNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA NA
JUGOISTOKU OD 12. DECEMBRA 1941. VRHOVNOJ KOMAN-
DI VERMAHTA O AKTIVNOSTI PARTIZANA I PROTIVME-
RAMA U SRBIJI I NDH¹**

Koncept

Poverljivo

Telegram

Na znanje: O. K. W./W. F. St./Odelj. L
OKH/Gen. St. d. H./Oper. odelj.
OKH/Grupi za Bliski istok i Balkan (Upravi Ce-
pelin)
Ob. d. L./L. F. St. Ic

L. d. N. — 12. 12. 1941.²
br. 1108 u 20,20 č.

Dnevni izveštaj za 12. 12 1941.

Srbija:

- 1.) Nastavlja se aktivnost bandi oko Niša. Bande za koje je izvešteno da se nalaze kod Lebana pomeraju se na železničku prugu Niš — Leskovac.³

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-312, r. 425, s. 8002927. Na margini originala rukom je dopisano nekoliko brojeva, datuma i parafa.

² Štambilj primaoca.

³ Kod ž. st. Pukovac, 10. decembra 1941, delovi Topličkog NOP odreda su oštetili železničku prugu na nekoliko mesta (AVII, Nda, reg. br. 34/3, k. 51; »Hronologija«, str. 181).

- 2.) Neprijatelj severozapadno od Valjeva povukao se ispred 342. pd u zapadnom i jugozapadnom pravcu. 113. pd streljala 19 komunista prilikom patroliranja u rejonu Cačak — Kraljevo.
- 3.) Delovi 342. pd smenili su delove 718. pd koji su se nalazili u Mitrovici, Šapcu i Zvorniku,⁴ a ovi su prešli u Hrvatsku.

Hrvatska:

Nastavlja se živa aktivnost bandi na području između Save i Drine, zapadno od Drine,⁵ kao i na području Doboj — Banja Luka — Sarajevo. Ustanici su, između ostalog, ponovo zauzeli vodovod Bistrica (14 km jugoist. od Sarajeva), a kod Vareša (34 km severno — severozapad. od Sarajeva) vodi se borba za industrijske objekte.⁶ Pored toga, ustanici su izvršili prepad na neposjednutu opštinu jugoist. od Virovitice (90 km istočno od Zagreba).

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku (K-da 12. A)

F. d. R. Ia, br. 2965/41. pov.
...^B
12. 12. 41. u 20,30 čas.
kapetan

⁴ U Zvorniku se tada nalazio ojačani 3. bat. 738. pp, u Šapcu 2. bat. 750. pp, a u Sremskoj Mitrovici Štab 750. pp s jednom četom ovog puka (AVII, NAV-T-312, r. 452, s. «037598-9).

⁵ Vidi dok. br. 264.

⁶ NOP odred »Zvijezda« je 10. decembra 1941. izvršio napad na Vareš do 12. decembra zauzeo desetak sela, uporišta spoljne odbrane, ali Vareš, zbog intervencije jednog bataljona 718. pd i oko dva domobranska bataljona iz Sarajeva, nije zauzeo (Zbornik, tom IV, kni. 2, dok. br. 69, 77, 82 i 197).

⁷ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

⁸ Potpis nečitak.

BR. III

IZVEŠTAJ VOJNOTEHNIČKOG ŠTABA 5 OD 13. DECEMBRA 1941. OPUNOMOĆENOM KOMANDANTU U SRBIJI O REZULTATIMA PRIKUPLJANJA RATNOG PLENA U SRBIJI I NDH¹

VOJ. TEHN. ŠTAB 5
AZ. 1/4/
Br. 510. 41, pov.

Poverljivo

O. U. 13. decembra 1941.
Prilog 81

Veza: Komandant oružanih snaga na Jugoistoku (K-da 12. A)
O. Qu/Qu, br. 2459/41. od 10. 12. 41. pov.²
Odelj. Qu/Wü. G 12. 12. 41. br. 4440/41. pov. 820.³

Predmet: Stanje prikupljanja ratnog plena.⁴

OPUNOMOĆENI KOMANDANT U SRBIJI ⁵ 14. XII 1941. br. 4459/41. Odelj Qu, br 839/41. pov

OPUNOMOĆENOM KOMANDANTU U SRBIJI.

Uz A) Do 1. 12. 41. evakuisana su sva skladišta ratnog plena sem *Kraljeva*, odnosno napuštena su zbog stanja na ustaničkom području, ili su dignuta u vazduh (Čačak, Užice, Mrsać, Bogutovac, Sabanta). Topovska municija koja se nalazila u Obilićevu transportovana je u Solun; ostatak od dva vagona adamsita ide u Nemačku posle povratka prateće komande.

Posle suzbijanja ustaničkog pokreta napuštena su skladišta, odnosno biće ponovo posednuta radi preuzimanja količine municije i sačme preostalih posle dizanja u vazduh od strane Vojnotehničkog štaba 26.

U Kraljevu je natovareno i spremno za pokret posle uspostavljanja železničke pruge: okruglo 170 vagona municije, 140 vagona topova, oružja i opreme.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-312, r.463, s. 80504514.

² i ³ Te dokumente redakcija nije pronašla.

⁴ Vidi dok. br. 294.

⁵ Štambilj primaoca.

Pre napuštanja skladišta nalazilo se još u
Užicu oko 150 vagona municije
Mrsaću „ 350
Bogutovcu oko 200 vagona municije
Čačku „ 135 „ drvene građe za
utvrđivanje
10 „ pribora za vezu

od čega je svakako jedan deo usled dizanja u vazduh uništen ili od strane ustanika uzet. Mali deo art. municije je već ponovo zaplenjen i transportovan u Kraljevo.

Prema proceni ima još da se transportuje:

okruglo 900 vagona municije ili sačme od uništene municije.

200 vagona opreme, od toga jedan deo ima da se pretovari u Beogradu na šlepove i železnicu normalnog koloseka.

Prikupljanje teških postolja, lafeta i tegljača koji još nalaze u Loznici i okolini je otpočelo i kroz nekoliko dana biće završeno, tako da će tegljači (18 t) i teška prikolica (20 t.) koje je komanda kopnene vojske za tu svrhu stavila na raspolaganje moći opet biti stavljeni na raspolaganje OKH.

Na stovarištu municije koje su Srbi svojevremeno digli u vazduh kod Požarevca i u tvrđavi u Smederevu, poslovi na raščišćavanju teku po planu.

Vojnotehnički štab 26 preuzima u Smederevu municiju koja preostaje kao upotrebljiva, na oba mesta sačmu koja preostaje — delimično kao topovska municija koja treba da se demontira — preuzima organizacija za sačmu (oficir za vezu) Štaba Jugoistoka u Ministarstvu za ratno snabdevanje.

Posle izveštaja o stanju ratnog plena od 1. 12. 41. kao *najvažniji ratni plen obuhvaćeno je između ostalog:*

a) *oružje:*

448.000 pušaka i karabina
14.600 lakih i teških mitraljeza
242 minobacača
1.200 lakih topova (do 10 cm)
788 srednjih topova (10—20 cm)
11 teških topova (merzera)
4.165 topovskih prednjaka i municijskih kola

- b) *oprema:*
 520 poljskih kuhinja
 2.700 zaprežnih vozila i kareta
 313 sanitetskih i spec, vozila
 6.440 sudova
 117 poljskih pekara sa pekarskim prikolicama
 600 poljskih kovačnica
 600 pontona i kola
 59 jurišnih čamaca
 157 gumenih splavova
 85 vagona pribora ratnih mostova i pribora za mostove
 600 vagona građevinskog drveta za utvrđivanje
 120 vagona šina za poljske železnice
 220 vagona železnog i pionirskog oruđa
 1.456 m raznih ratnih mostova
 7.618 m šina za železnicu normalnog koloseka
 13 šinskih vozila
- c) *municija:*
 1,560.000 metaka za revolvere i pištolje
 368,365.000 za puške i mitraljeze
 188.000 za pt 3,7 i 4,7 cm
 120.100 za mb i mitr.
 1,632.000 za topove do 10,5 cm
 185.000 za topove preko 10,5 do 20 cm
 6.000 za merzere
 1,374.500 kg baruta
 1,601,200 eksploziva
- kao i ručnih topova, upaljača, štapina i kapisle
- d) *tenkovi:*
 78 tenkova.
 Do zaključno 10. decembra 41. je Vojnotehnički štab 26 transportovao 2741 vagon opreme i 2319 vag. munic. = 5060 vag.
 Vojnotehnički štab 41 1175 vagona = 793 vag. munic.
 = 1968
 Štab tenk. bat. 85 = 85
 Inž jed. za izviđanje 1230 = 1230
 Zelj. inž. jed. za izviđanje 1187 = 1187
 K-da za utovar Beograd 600 = 500 vag. munic.
 = 1109
 7027 vagona opreme i 3612 vag. munic. = 10.639 vag.

od čega je veliki broj vagona u Beogradu pretovaren na šlepove ili žel. vagone normalnog koloseka.

- Uz B) Vojnotehnički štab 26 — komandant kap. (W/Mihelis [Michaelis]⁶ preuzima od 15. 12. 41. nastavljajući zadatke za prikupljanje u Srbiji, sedište u Beogradu. Vojnotehničkom štabu 26 su za zadatke potčinjeni: 18. tehnički bataljon. Komandant major Vampelmajer [Wampelmeyer]
 Štab u Beogradu
 1. č. u Kraljevu
 2. č. u Beogradu
 3. č. u Kragujevcu

1. tehn. kolona motornih vozila (vozila su raspoređena po mestima angažovanja).

Sem toga, 1 oficir (W) Vojnotehničkog štaba 26 postavljen je u Zagrebu radi preuzimanja opreme itd. koja iz Rajha pristiže u Zagreb za hrv. vojsku.

U Hrvatskoj su preuzimanje ratnog plena kao i transport završeni.

- Uz C) Iz sastava ratnog plena u okviru delokruga je bez izuzetka izvršena predaja, oružja i opreme hrvatskoj vojsci. Još ima da se preda samo okruglo 15.000 metaka art. municije 6,5 cm iz Kraljeva, koja do sada, zbog prekida pruge, nije mogla biti odaslata.
- Uz D) Uporedi B.
 Transport tehn. jedinica koje su izvučene biće javljen u svoje vreme.

I. V.⁷
 8

potpukovnik (W)

⁶ Kapetan Mihelis je od potpukovnika Šmita (Schmidt) preuzeo dužnost komandanta, kao i sve obaveze tog štaba u pogledu preuzimanja plena s teritorije Srbije (AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 000693-712).

⁷ In Vertretung (po ovlašćenju)

⁸ Potpis nečitak.

**IZVEŠTAJ AJNZAC-GRUPE POLICIJE BEZBEDNOSTI I
SLUŽBE BEZBEDNOSTI U BEOGRADU OD 13. DECEMBRA
1941. GLAVNOJ UPRAVI BEZBEDNOSTI RAJHA O REZUL-
TATIMA DEJSTAVA IZVEDENIH U NOVEMBRU I O PLANO-
VIMA ZA DALJE SUZBIJANJE NARODNOOSLOBODILAC-
KOG POKRETA U JUGOSLAVIJI'**

K, IV — Dl. br.: 6751/41 — Fri/Kli 13. decembra 1941.
Poverljivo

GLAVNOJ UPRAVI BEZBEDNOSTI RAJHA — UPRAVI IV —
NA RUKE

SS-general a i general-lajtnanta policije Milera Berlin
Ekspedovano 17. 12. 41
Pril. Paraf:

Predmet: Suzbijanje komunističkog pokreta u bivšoj Jugosla-
viji

Veza: Tamošnji dopis od 22. 10. 41 — del. br. 2549/41.
pov. IV A P

O gornjem predmetu izveštava se za mesec novembar 1941.
sledeće:³

- 1.) Komunistički pokret u bivšoj Jugoslaviji je u izveštajnom periodu jako u opadanju. Razlog za ovo izgleda da su ja-ke koncentrične vojne akcije nemačkog Vermahta na us-taničkom području. Mere odmazde Vermahta imale su za posledicu da je iz partizanskih odreda pobešlo oko 60% ljudstva sa oružjem. Broj ustanika izgleda da ne² preko-račuje 20.000, što odgovara približno 1/3 brojnog stanja iz meseca septembra — oktobra. Glavne centre ustanika zaposeo je nemački Vermaht, opštinski sovjeti, koje su postavili ustanici, uhapšeni su i ponovo su postavljeni re-dovni činovnici.

¹ Fotokopija (na sipskohrvatskom jeziku i otkucana na mašini) u AVII, reg. br. 56/1, k. 32.

² Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

³ Opširnije o vojno-političkoj situaciji u novembru 1941. vidi i dok. br. 220—223, 225, 228, 230, 232, 233, 236, 240, 243, 246, 248, 249, 252, 254, 255 i 256.

U mnogim slučajevima je utvrđeno da su pojedini partij-ski komiteti na ustaničkom području pristupili vojnim komitetima. Čišćenjem velikog dela ustanikog područja izgubila je KPJ vezu sa očišćenim područjem. Pošio su inačejcnoogi vodeći funkcioneri poginuli, ranjeni ili za-robljeni u borbama sa Vermahtom, vladi vernim četnici ma i srpskim dobrovoljačkim odredima, KPJ je lišena oko 70% svojih vodećih funkcionera. Ovo je nesumnjivo utvr-đeno, u mnogim slučajevima, uhvaćenom kurirskom poš-tom, zatim reorganizacionim planovima partije i partizan-skih odreda, iskazima uhvaćenih funkcionera i pouzda-nim agentima. Delimično je tako da pojedini funkcioneri moraju danas obavljati zadatke celog komiteta. Inače je, prema podacima zarobljenika, rad novopostavljenih fun-kcionera, koji još nisu stekli praksu, vrlo manjkav. Pošto su se, usled koncentričnih napada nemačkih snaga vladi vernih četnika i srpskih dobrovoljačkih odreda, parti-zanske grupe raspale, partija je bila prinuđena da parti-zanima pošalje čisto partijske funkcionere kao političke komesare. Zbog toga je, međutim, trpeo partijski rad do-tičnih komiteta. Nadalje, pošto su vremenske prilike pri-nudile partizanske grupe da se povuku u zimovališta, što je bilo skopčano sa polaganjem oružja, partija je pretrpe-la moralni udarac. Preko krajnje pouzdanih agenata je utvrđeno da je na području Vojvodine (Banat) partija potpuno razbijena, osim partijskih rukovodilaca moglo bi biti još svega oko 30 funkcionera. (Ukor CK-a upućen ru-kovodiocima partije potvrđuje ovaj izveštaj).⁴ U samom ustaničkom području moglo bi brojno stanje partijskih funkcionera biti veće, ali je nesumnjivo tačno da je ko-munistički pokret već nedeljama u opadanju.

U Bosni i Hercegovini vladaju slične prilike, ali i ovde se može primetiti popuštanje komunističke delatnosti.⁵ Hr-vatska specijalna policija pohapsila je u toku poslednjih nedelja mnogobrojne glavne funkcionere i posle saslušanja ih je likvidirala.

Sama Crna Gora još je ustaničko područje i izgleda da se tamo razvoj KPJ nije izmenio.⁶

⁴ Vidi Zbornik, tom I, knj. 1, dok. br. 2, knj. 20, dok. br. 27.

⁵ O oktivnosti NOP odreda u Bosni i Hercegovini u novembru i prvoj polovini decembra 1941. vidi Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 41—81.

⁶ O situaciji u Crnoj Gori u novembru i prvoj polovini decembra 1941. vidi Zbornik, tom III, knj. 1, dok. br. 43, 47, 56, 62—67, 83, 1(15, 119, knj. 4, dok. br. 5, 7, 8—11, 13—17, knj. 9, dok. br. 7, 8, 9 i 11; tom II, knj. 2, dok. br. 55, 59 i 62; »Narodnooslobodilačka borba u Crnoj Gori 1941—1945, hronologija događaja«, str. 153—213.

Za Makedoniju nedostaju tačni podaci. Prema iskazima zarobljenih političkih komesara, tamo bi se dosada mogao zabeležiti porast komunističkog pokreta.⁷ Izvršena su i razna dela sabotaže. Verovatno partija u Makedoniji dobija svoju glavnu podršku od bugarskih komunista i od sovjetskih padobranaca, koji su iskočili iznad područja pod bugarskim suverenitetom.

Komunistička delatnost u Sloveniji je prema prethodnim mesecima popustila.⁸

- 2.) U cilju suzbijanja komunizma preduzete su, u saradnji sa Vermahtom, srpskim dobrovoljačkim odredima, srpskom Specijalnom policijom i vladi vernim četnicima, sledeće mere:
- akcije velikih razmera na ustaničkom području
 - akcije u gradovima okupirane Srbije, blokiranja gradskih kvartova itd.,
 - izvršene su racije na nezaposleno muško stanovništvo,
 - hapšenje i interniranje svih Jevreja i Cigana,
 - hapšenje svih koji su dosada poznati kao sumnjivi da su komunisti i interniranje u prihvatni logor,
 - akcije protiv talaca,
 - kartotečno registrovanje svih lica osumnjičenih da su komunistički nastrojena,
 - poostrena kontrola nad putnicima koji dolaze i odlaze na prilaznim drumovima grada, železničkim stanicama i pristaništima,
 - nova naredba o obavezi prijavljivanja u gradovima i naseljima,
 - naredba koja se odnosi na potpomaganje partizana (za svaku pomoć rečju i delom zaprećeno je smrću),
 - skraćivanje policijskog časa u pojedinim područjima do 17 odnosno 18 časova,
 - naredba zapovednika u Srbiji u odnosu na zaštitu saobraćaja na drumovima i železničkim stanicama. Prema istoj imaju se na ugroženim područjima na širini od 500 m s obe strane drumova i železničkih linija ukloniti nasadi šuma, žbunja itd.
- Sađenje kukuruza, konoplja i paprike je zabranjeno. Za prekršaj zaprećeno je kaznom smrti i robije,

⁷ Opširnije o formiranju partizanskih odreda i razvoju NOP-a u Makedoniji 1941. vidi Zbornik, tom VII, knj. 1, dok. br. 1–14.

⁸ O razvoju ustanka u Sloveniji u novembru i prvoj polovini decembra 1941. vidi Zbornik, tom VI, knj. 1, dok. br. 60–77.

- mere obezbeđenja koje se odnose na sabotaže na železnicu predložene su Rukovodstvu za transporte Vermahta Jugoistok,
 - na ugroženom području organizovane su i uspostavljene građanske zaštite i dobrovoljne stražarske organizacije[^]
 - zavođenje prekog sudstva za pojedine delove zemlje.
 - mere odmazde nemačkog Vermahta, norma: za 1 ubijenog pripadnika nemačkog Vermahta 100, za ranjenog 50 streljanja Srba. Spaljivanje sela čiji se muški stanovnici dokazano nalaze kod partizana.
- 3.) U izveštajnom periodu uhapšeno je 101 lice zbog komunističke delatnosti. Od ovih su oko 70% funkcioneri pojedinih komiteta. U nekim slučajevima izviđaji još nisu zaključeni. Uglavnom se radi o intelektualcima koji su ranije bili u pokrajinskim, okružnim i mesnim komitetima. U mnogim slučajevima je ove ljude partija poslala partizanskim grupama kao politkomesare, gde su uhvaćeni prilikom akcija Vermahta i ovog nadleštva. Izaslane komande ovog nadleštva su pre likvidiranja uhvaćenih izvršile saslušanja i preduzele da se sva lica sumnjiva da su funkcioneri KPJ sprovedu ovamo radi iscrpnog saslušavanja. SKOJ je, izgleda, sa 70% razbijen.⁹ Ceo CK SKOJ-a, osim sekretara CK-a, uhvaćen je i delimično likvidiran. Pojedini pokrajinski komiteti lišeni su 70% svojih vodećih funkcionera, koji su u međuvremenu takođe likvidirani. U Hrvatskoj i Bosni prilike su slične.
- U Bačkoj, koju partija i SKOJ sada obrađuju u saradnji [sa istim organizacijama] iz Mađarske. Mađarska specijalna policija razbila je SKOJ za 90%. Načelno, svi članovi SKOJ-a bivaju likvidirani, ali se ipak prethodno, eventualno uz primenu poostrenih sredstava, iscrpno saslušavaju.
- 4.) Veze preko agenata postoje:
- prema pokrajinskim, okružnim i mesnim komitetima partije,
 - prema pokrajinskim, okružnim i mesnim komitetima SKOJ-a u Srbiji i Vojvodini,
 - prema partizanskim grupama,
 - prema terorističkim i sabotažnim grupama,
 - prema pojedinim ćelijama u nadleštva, uredima i preduzećima.

Vidi Zbornik, tom II, knj. 2, dok. br. 57.

5.) U izveštajnom periodu izvršeno je ukupno 128 dela sabotaže, od ovih daleko najveći deo na ustaničkom području. Sabotažna delatnost je u poslednje vreme vrlo jako popustila. Samo se još na pojedinim mestima povremeno pokušava da ošteti železnička pruga Zagreb — Beograd — Niš — Sofija. Obimnim merama obezbeđenja dosada je izbegnuto ozbiljno ometanje železničkog saobraćaja. Uostalom, Centralni komitet KPJ je naredio da se do 15. 12. 1941. ne vrše nikakva dela sabotaže, pošto partija mora hitno da se reorganizuje. U slučaju većih dela -sabotaže bila bi ugrožena reorganizacija, pošto bi time glavna pažnja policije bila upravljena na nju.

Pouzdana agenti izvestili su u više mahova da sada uskoro treba očekivati pojedinačna ubistva viših oficira nemačkog Vermahta i vodećih ličnosti vlade. Uostalom, partija je odredila instruktore za sabotažu radi održavanja kurseva sabotaže. Među njima nalazili su se u više mahova sovjetsko-ruski agenti GPU-a.

Treba pretpostaviti da će se uskoro sabotažna delatnost pojačati, jer će se mnogi partizani vratiti u gradove.

U zamenu:
Paraf: H[elm]^c 15/12
SS-major

BR. 274

**IZVEŠTAJ NEMAČKOG GENERALA U ZAGREBU OD 14. DECEMBRA 1941. KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA NA JU-
GOISTOKU O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI U NDH I NJE-
NIM ODNOSIMA SA KRALJEVINOM ITALIJOM, USTROJ-
STVU ORUŽANIH SNAGA NDH I O ZADACIMA SOPSTVE-
NIH TRUPA U NDH'**

SITUACIJA U HRVATSKOJ SREDINOM DECEMBRA 1941.

UNUTRAŠNJE PRILIKE

U unutrašnjoj situaciji Hrvatske, u odnosu na poslednji opšti izveštaj,² nije došlo ni do kakve promene. Unutrašnje zategnutosti i dalje postoje i kreću se nesmanjenom žestinom. Platforma na kojoj stoji vlada je uska već nedeljama. Nenahtonost protiv navodno državotvornog ustaškog pokreta ne može se više prevazići kod svih onih koji od toga nemaju neposredne koristi. Veliko »U« na hrvatskom grbu je takođe i za najšire krugove hrvatske nacije malo po malo postalo Geslerov šešir³ — o drugim državnici se ne govori. Takođe i nada, koju su u poslednje vreme gajili prijatelji vlade, da će doći do konsolidacije pokreta izgleda da je samo delimično ispunjena. Neprekidna stižu vesti o novim nedelima. Sredinom novembra došlo je u blizini rudnika Ilijaš, kod Sarajeva, koji je važan za nemačko naoružanje, do ustaških ispada sa ubistvom i pljačkom, što je nesumnjivo odmah dovelo do prilaženja ustaničkom pokretu na ovom terenu, koji je dotle uprkos uskomešanoj okolini ostajao miran. Ako se ovde možda i radilo o nekom »divljem« ustaši, to su ipak nekoliko dana kasnije kod Petrinje regularne ustaše iz Zagreba i Kostajnice, u jednoj »akciji čišćenja i odmazde«, ubili 800 ljudi, žena i dece i jedno pola tuceta sela opljačkali i spalili. Nešto malo kasnije došlo je do akcije čišćenja planine Kozare uz sadejstvo nekoliko nemačkih bataljona, pri čemu su ustaše izvestile da je na njihovom odseku samo 600 »poginulih« protivnika, a da su pri tom

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 266, s. 197—212. Neki delovi teksta su podvučeni rukom, a na prvoj stranici je rukom dopisano nekoliko parafa i datuma.

² O situaciji u NDH u prvoj polovini decembra 1941. vidi dok. br. 271, 273, 275 i 277.

³ Gesslerhut. Prema švajcarskoj legendi, u okupiranoj Švajcarskoj je carski namesnik austrijskog cara Herman Gesler (Herman Gessler) dao da se na raskršćima drumova istakne šešir kakav je on nosio, da bi mu se Švajcarci obavezno pri prolazu poklonili kao simbolu pokornosti i vlasti. Po istoj legendi, Viljem Tel, švajcarski narodni junak, ubio je Geslera.

¹⁰ Hans

zaplenili samo par pušaka i da su Hrvati imali svega dva ranjena.⁴ Poginuli protivnici su verovatno izvučeni iz sela. Već naglašeno iskustvo da uvek kada negde naiđu ustaše sledi oživljavanje ustanka na već postojećoj osnovi — dalo mi je povoda da zamolim hrvatsko vojno komandovanje za detaljan izveštaj o incidentima u Petrinji koja pripada našoj okupacionoj oblasti.

Zabrinutost muslimana vidi se iz jedne pismene pritužbe koju su — kao što su nekoliko nedelja ranije njihovi istovernici u Sarajevu — sada uputili svome predstavniku u vladi⁵ i muslimani sa područja Banje Luke. Posle opisivanja užasnog nasilja »divljih« i pitomih ustaša u dopisu se kaže:

»Ustanak u našim oblastima, koji se sve više širi, posledica je napred navedenih dela i grešaka ..⁶ Komunisti su iskoristili nezadovoljstvo jednog većeg dela stanovništva i postavili su se na čelo ustanka..⁷ Tako je došlo da je ova borba već tako uzela maha da su mnoga naša sela spaljena i opljačkana i da njihovi stanovnici, ljudi, žene i deca (ukoliko nisu bili, prema napred navedenom izlaganju, već ubijeni ili na silu odvedeni), goli i bos, gladni i žedni, preklinju kod pozvanih i nepozvanih za pomoć, lutaju unaokolo, hrle u naše prenatrpane gradove gde im je vrlo teško pružiti zaštitu..«⁸

Dalje se opisuje kako su se pozvani i nepozvani reprezentanti režima otimačinom, pljačkom i divljim zaplenama obogatili. U zaključcima vrhuni žudnja za bezbednost imovine i života, za versku trpeljivost, za izdašnu zaštitu isključivo putem vojske i za kažnjavanje zločinaca — želje koje vlada, pri svojoj slabosti, neće moći ispuniti u dogledno vreme.

Muslimani, koji su inače vrlo oportunistični i asocijalni, rasno ne baš naročito vrednosni, zahtevali su prilikom našeg ulaska u aprilu uređenje Bosne kao nemačke pokrajine (prema austrijskom uzoru 1878—1918. godine). Razni znaci sada sve više govore za jednu promenu ka italijanskom a sporadično čak i ka srpskom kursu. U Zagrebu je vlada pre neki mesec j otpočela sa pregradnjom jedne Meštovićeve građevine, okru-

— ⁴ Ovaj napad, protiv 2. krajiškog NOP odreda, izveli su ojačani domobranski 5. i 11. peš. puk, nemački 369. legionarski puk i manji delovi nemačke 718. pd. Odred je, vešt看 manevrima, izbegao sudare s jačim snagama i zabacio se neprijatelju za leđa. Neprijatelj je prokrstario celu Kozaru i vršio represalije, pobivši preko 200 seljaka. Trećeg dana napad je obustavljen, a na Kozari je ostavljeno više manjih posada (Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 66; AVII, a. NOP, reg. br. 5-162/9, k. 1994, a. NDH, reg. br. 24-27/1, k. 4, reg. br. 11/10, k. 61; A. Bašić: »Ustanak i borbe na Kozari 1941—1942«, Vojno delo, Beograd, 1957, str. 52—54).

⁵ Odnosi se na dr Osmana Kulenovću, potpredsednika vlade NDH.

^{4,7} i ⁸ Tačkice u originalu.

žene stubovima, u mošeju, sa čijeg minareta će već u narednom proleću četiri puta dnevno odjekivati mujezinov razvučeni i melanholični zov. Ona ne krije razočarenje koje su joj pre izvesnog vremena priredili muslimanski državljani.

Srpski element, u svakom slučaju 1/3 naroda, još uvek je kao i ranije progonjen i oseća se u najvećoj mogućoj nesigurnosti. Jedino »konstruktivno« rešenje ovog državnog problema, svakako pod znakom pitanja, vidi se do sada samo u prelazu pravoslavaca u rimokatoličku crkvu, pri čemu zastupnici poslednjih čine teške greške u jednom više ili manje nasilnom prozelitizmu. Pri tome je odnos državne uprave prema Vatikanu i biskupstvu, uprkos istoj verskoj pripadnosti poglavnik i uprkos prisustvu papskog predstavnika,⁹ još uvek opterećen najvećim mogućim nepoverenjem, koje se još više povećalo vestima o pregovorima za uniju između Svete stolice i Srpske crkve. Posebna suprotnost između biskupstva i nižeg klera ispoljava se između ostalog i u tome što niži kler saraduje sa ustaškim pokretom.

Komunizam među Hrvatima uzima maha u priličnoj mjeri; predstavnici ovog pravca u znatnom broju saraduju sa ustaničkim pokretom.

Nasuprot ovim ne baš prijatnim predstavama, bilo bi nepravedno da se prećuti da je u vladi bilo dovoljno merodavnih ljudi, na čelu sa poglavnikom, koji su ozbiljno nastojali da se savladaju poteškoće. I ako im ovo nije pošlo za rukom, to su sigurno krivi dalekosežni spletovi međunarodnih događaja, koje mlada država dobija kao opasan poklon za svoju kolevku. Ali često je čovek u lepim baroknim palatama na Markovom trgu bio zarobljenik prizvanih duhova. Pogrešno je bilo hteti hrvatsku narodnu državu režirati kao državu jedne nacionalnosti i da se ide za onom uobraziljom za koju su se Mađari, baš zbog nje, žestoko borili sa Hrvatima vekovima, pa do danas, da bi je uzdigli do svog najvišeg državnog principa. Konačno, nova hrvatska država je od Uskrsa 1941. godine¹⁰ stajala pred sasvim sličnim zadatkom kao i jugoslovenska pri kraju 1918. godine i u njemu, međutim, zatajila još više nego što je ova u svojoj 20-godišnjoj istoriji učinila za svoje sopstveno propadanje. Žrtve u krvi koje je hrvatska država u kratkom razdoblju svog postojanja zahtevala od svojih građana premašuju mnogostruko one iz Jugoslavije u odnosu na celo vreme njenog postojanja.

⁹ Diplomatski predstavnik Vatikana u NDH (sa sedištem u Zagrebu) bio je benediktinac mr. Đuzepe Ramiro Markoni (Giuseppe Ramiro Marconi).

¹⁰ Od 11. aprila 1941. godine.

Treba još napomenuti da se na području političko-socijalne materije u prvi mah čine pokušaji usmeravanja nove države na naučno obrađene osnove Otmara Špana i na praktično eksperimentisani austrijski Dolfus-šušni parlamentarni režim. Već prva izjašnjavanja dovela" su do sumnje da bi merodavna gospoda našla vremena da neki nadasve težak problem do kraja promisle. Sa pravom se pre svega pristupilo reorganizovanju položaja seljaka, pri čemu bi se želelo da se potkopa tlo još uvek vrlo jake pripadnosti Mačeku. Takođe pravoslavni deo naroda treba pri tome da postane ravnopravan. Njihovi pobornici idu pre svega za stvaranje staleške države, nego suprot ne onome što su činili nacionalsocijalisti u umirućoj Austriji.

U jednom govoru preko radija, upućenom 800.000 iseljenim u Ameriku, poglavnik je izjavio da on želi da se u socijalnom pogledu drži programa nacionalnog mučenika Stjepana Radića koji se sastoji od jednog jakog seljačkog radikalstva koji su kritičari bili nazvali seljačkim komunizmom. Hrvati su u Americi u minulom ratu najduže od iseljenika svih austrijskih naroda sačuvali vernost svojoj domovini (vidi Glez — Horstenau: »Katastrofa«, Beč 1929).

Spoljna politika

Odnos prema Mađarskoj je sada kao i pre opterećen pitanjem Međumurja, trougla na Muri, čije zauzeće od strane Mađara je naše ministarstvo-spoljnih poslova pre više od mesec dana primilo na znanje. Prilikom mog poslednjeg kratkog boravka u Budimpešti (krajem oktobra) ukazao mi je mađarski ministar rata da ga, s obzirom na zategnute odnose koji su doveli do rata njegove domovine sa Rumunijom, naročito ne raduje dobijanje hrvatskih oblasti. Tako misle i mnogi drugi Mađari, a šef države, koji je pod aristokratskim i drugim uticajima, pogotovu želi takođe da i na jugozapadu svoje zemlje bude »uvećavalac države«. Ipak se u Hrvatskoj potiskuje neraspoloženje zbog ovog događaja, kako bi se uspelo sa intenziviranjem hrvatsko-mađarskih trgovinskih odnosa.

Odnosi sa Bugarskom su podvučeni posetom Sofiji poslednjih dana tri hrvatska ministra. U Zagrebu se sa velikim nepoverenjem gleda sada, kao i ranije, na Srbiju. Dana 12. decembra saopštio mi je maršal Kvaternik, vidno uzrujan, da je iz raznoraznih izvora saznao da Nedić sa »komandantom jugoslovenske vojske «generalom Dražom Mihailovićem stoji pod jednim čebetom i da će na proleće ili u nekoj kasnijoj prilici sa njim zajedno podići ustanak. Na drugoj strani srpski mi-

nistar unutrašnjih poslova Aćimović je u Beču i po drugim mestima vršio propagandu veću kako Nemačka želi da kroz kraće ili duže vreme postavi u sedlo jednu samostalnu Srbiju, koja bi se sastojala iz današnje stare Srbije do Skoplja, zatim od Banata, istočnog Srema pa sve do Bosne. Uostalom Nedić i Draža Mihailović su jedinstveni u tome da težište ustanka sad — uz saglasnost Italijana — premeste i učvrste u Bosnu i da time pokažu kako je mlada Hrvatska nesposobna.

O odnosu Hrvatske prema Italiji i Nemačkoj biće govora u sledećim izlaganjima.

Ustanički pokret

Već napomenuta operacija nemačkih i hrvatskih bataljona na planini Kozari, ne uzimajući u obzir rezultat naveden na početku ovog izveštaja, teško da je požnjela željeni uspeh." Ovo dokazuje i nedavno zaoštavanje situacije, što zadire u nemačke interese u odnosu na rudnik Ljubiju. Pokušaj da hrvatska pojačanja dostignu ovu oblast do sada je osujećivan zbog nedostatka trupa sposobnih za borbu. Isto tako i naknadno preduzete operacije južno i jugoistočno od Doboja odvele su samo do delimičnog uspeha; navodno Hrvati su očistili visove istočno od linije Doboj — Maglaj. Ako je ovo stvarno uspelo i ako se bude i dalje vladalo osvojenim visovima, onda to znači, neki napredak vredan priznanja. Nažalost snage ustaničkog pokreta se u poslednje vreme svakog dana upadljivo sve više usuđuju da napadaju na, za nas Nemce, važne vojno-priredne objekte severno i severozapadno od Sarajeva. Već je došlo do prekida na vodovima visokog napona i druge takve stvari, Sigurno da i prelaz mnogih ustanika iz stare Srbije ima svoj udeo u ovom ^aokretu; ipak postoji usaglašeno shvatanje svih nemačkih, a takođe i hrvatskih vojnih ustanova i mesta da ustašama pripada puna mera sukrivnje.

U celini može se reći da je ustanički pokret u hrvatskoj oblasti severoistočno od demarkacione linije, uprkos svakako još blagoj zimi, u najmanju ruku, u smislu prostora, pre porastao nego se smanjio. On tako obuhvata skoro celu severnu Bosnu a takođe i Kordun, bivšu oblast vojne granice jugoistočno od Zagreba, a pušta svoje izdanke takođe već i u dolini Save, prema Slavoniji i Sremu. Opisivanje pojedinih prepada, kao otprilike onog kada su u jednom mestu u blizini Požege četnici¹² samo zaplenili opštinsku blagajnu i, tačnosti radi, izdali

¹¹ Vidi dok. br. 249.

¹² U okolini Slav. Požege dejstvovali su partizani Psunjskog NOP odreda (VIG, br. 4/1966, str. 70—71).

priznanicu sa rokom od tri meseca, odaje da kod svih tih događaja ne nedostaje i pljačkaška romantika koja je u tim oblastima vladala vekovima. Ali u osnovi razvoj događaja treba uzeti potpuno ozbiljno, pogotovu u pogledu pojačanja koja su »partizani« u Bosni dobili usled naših borbenih akcija u staroj Srbiji, a bilo je nemoguće od njih se odbraniti postojećim slabim snagama. Ideja vodilja partizanskih borbi je sada, kao i ranije, jedna mešavina između rasplinutog komunizma i panslavizma, pri čemu jedna grupa naginje više onom a druga naginje više ovom. Zajedničko je kod svih partizana odbijanje današnje Hrvatske.

Karakteristično je da se na zborovima četnika sve više pominje ime Mačeka kao »časno«, koji je navodno smešten u neku šumarevu kuću severno od zagrebačkog brda Sljeme, odsečen od sveta. Vođe ustaničkog pokreta su pretežno bivši jugoslovenski oficiri, ponekad takođe i ostali intelektualci, kao radikalno-komunistički student Babić¹³ u severnoj Hrvatskoj. Pored već navedenih hrvatskih komünista, priključili su se takođe Muslimani, u sve većem broju, pravoslavnim ustanicima. Kada su 22. 11. hrvatski oficiri pregovarali sa izaslanicima ustanika u blizini Sarajeva, dato im je sa suprotne strane objašnjenje:

»Mi nećemo pre završetka rata položiti oružje, jer se borimo protiv fašista i ugnjetača Slavenstva. Mi nemamo ništa protiv naroda i vojske Hrvata, mi smo neprijatelji ustaša. Rusija će pobediti!«

U Zagrebu je još mir. Samo se stalno ponavljaju napadi na železnicu, tako da je jedan od njih zadržao četiri časa noćni voz kojim sam se ja koristio prilikom službenog puta za Beograd.

Italijansko pitanje *

Italijansko pitanje u hrvatskom prostoru zadržalo je svoj dosadašnji oblik: snažna težnja za ekspanzijom, odlučno protivljenje hrvatskoj nezavisnosti, najveća zavist prema svakom nemačkom uticaju. Ovu opštu sliku ne menjaju ništa izvesne delimično već navedene oscilacije koje se javljaju u poslednje vreme i u koje treba ubrojati poboljšanje odnosa između hrvatske vlade i italijanske komande 2. armije (poseta generala Ambrozija i njegovog načelnika štaba De Blazija 9. 12. Zagrebu).

¹³ Nikola Mika, narodni heroj, jedan od organizatora ustanka u okolini Slav. Broda, koga su ustaše 19. oktobra 1941, posle strahovitog mučenja, streljale u Zagrebu (Zbornik, tom V. knj. 1, str. 338; Zbornik narodnih heroja, str. 22—23).

Kao što je već javljeno, izgleda da je ova delimična promena u držanju komande 2. armije nastala zbog sukoba do kojih je došlo između Italijana i ustanika, pre svega u Hercegovini, kao i zbog izbijanja i širenja borbi u Crnoj Gori i Boki Kotorskoj, kod kojih je, kako izgleda, divizija »Amiko« (Dubrovnik)¹⁴ morala prepustiti pobunjenicima, u najmanju ruku privremeno, prostor Trebinje—Bileća. Na drugoj strani, i na severnom krilu italijanske 2. armije pomutio se u izvesnoj meri trpeljivi odnos sa ustanicima. Čak i sami Italijani ne savetuju korišćenje direktne železničke pruge Zagreb — Rijeka; takođe i oni radije putuju preko Ljubljane. U Karlovcu su četnici u zaplenjenim hrvatskim uniformama izvršili prepad na tamošnju bolnicu,¹⁵ da bi popunili svoje zalihe u lekovima i lekarškom priboru — pored dvojice ubijenih ustaša, takođe je nekoliko Italijana ostalo na pločniku. Isto tako izgleda, da italijanske trupe u severnoj Hrvatskoj — prema ličnom saopštenju poglavnika — žele da se približe, usled mnogostruke opasnosti i ugrožavanja.

Nasuprot ovom najnovijem događaju, ipak i dalje stoji oštra kritika, koju je još pre četrnaest dana Kvaternik uputio generalu Oksiliju, a čiju kopiju mi je dostavio, zbog politike Italijana prema pravoslavcima i zbog ustaničkog pokreta. To je navodno bila politika trpeljivosti i bez upotrebe oružja, čak ako ne, opšte uzev, i potpomaganje i podrška. Da pritužbe Kvaternika nisu sasvim uzete iz vazduha pokazuju raznorazne vesti, kao i priložena fotografija koju su snimili Italijani posle »oslobodjenja« Višegrada.¹⁶ Oko 2500 ustanika, koliko ih je procenjeno, moglo je tada (sporazumno) neometano da se povuče, što su oni i učinili u pravcu Sarajeva. Takav pokušaj, prema rečima jednog italijanskog komandanta, »političkog rešenja« nije za trenutak ni izgledao baš tako loš. Ali nezavisno od razočarenja koja — vidi uvod ovog pododeljka — mogu nastupiti, jedna takva metoda mogla bi za dolazeće proleće značiti i to da italijanska vojna sila, koja već sada broji devet divizija, na svojoj teritoriji obezbeđuje ustanicima preko zime vreme i dokolicu kako bi se na miru pripremili za buduće događaje. Činjenica je da su se Italijani, uprkos njihovim snagama, ograničili na to da drže najužu okolinu gradova, a da

¹⁴ U Dubrovniku i okolini bila je 1. oktobra 1941. razmeštena italijanska divizija »Marke« (Marche) (Zbornik, tom XIII, knj. 1, dok. br. 150). Komandant ove divizije bio je general Amiko.

¹⁵ Akciju u Karlovcu su, 17. novembra 1941, izvela 24 partizana iz 1. kordunaškog partizanskog bataljona. Opširnije o tome vidi Zbornik, tom V, knj. 2, dok. br. 18, knj. 30, dok. br. 38, knj. 32, dok. br. 44; tom XIII, knj. 1, dok. br. 205, str. 755.

¹⁶ Vidi dok. br. 235.

glavne komunikacije, često čak zajedno sa ustanicima, samo kontrolišu.

Držanje italijanskih okupacionih trupa — protivrečni izveštaji ne postoje — do sada je potpuno srbofilsko. Prema hrvatskim i drugim izvorima, sa Hrvatima se, kako u delu Dalmacije koja je postala italijanska, tako i u okupiranoj oblasti, apsolutno neprijateljski postupa, pri čemu se produbljuje i suprotnost u odnosu na pravoslavne. U pojedinim delovima II zone, Italijani su ipak vratili Hrvatima neka suverena prava. Opšte uzev, ipak se na celoj okupacionoj oblasti ništa ne događa bez saglasnosti italijanskih komandanata.

Jedna naročito optužujuća tačka, u pomenutom Kvaternikovom pismu Oksiliju, podvlači onu već ponovljenu vest da se italijanske trupe pri stalnim ispadima četnika protiv Hrvata uvek drže kao posmatrači, koji u tome ne uzimaju učešća.

Kao i uvek, pritisak prouzrokuje protivpritisak. U dalmatinskim, sada italijanskim obalskim gradovima Splitu i Šibeniku naređen je policijski čas u rano popodne skoro samo za hrvatsko stanovništvo. Među prilično mnogo obešenih Hrvata od strane Italijana na njihovoj okupacionoj oblasti nalaze se i neposredni agenti poglavnika. Ovaj je italijanskom poslaniku stavio do znanja da će on dati da se nacionalnim mučenicima podignu spomenici. U Karlovcu je, prema gore navedenim događajima, situacija između italijanskih i hrvatskih trupa u jednom trenutku izgledala prilično kritična. Krajnje oštri postupci protiv ustaša takođe pribavljaju Italijanima u hrvatskim krugovima tu i tamo simpatije. Italijani su na nekim mestima dozvolili da se iskopaju leševi stanovnika koje su ustaše ubile, kako bi se po pravoslavnom ritualu ponovo svečano pokopali.

Zagrebačka vlada i dalje se odupire italijanskim pokušajima nadiranja koja se preduzimaju, u svakom slučaju, često vrlo grubo i bez ikakvog takta. Pored Kazertana¹⁷ i Oksilija, takođe Kozelči, kao predstavnik fašističke partije, pokušava da zaobiđe čvrsto tlo, koji pri tome izgleda da postupa još i najumešnije. Hrvatski vladini krugovi sa izvesnom zabrinutošću prate događaje u severnoj Africi, pošto se oni boje da bi Hrvatska mogla lako postati kompenzacioni objekt za afričke gubitke koje trpe Italijani. Takođe se i na italijanski iznenadni zahtev da se vojvoda od Spoleta dovede u zemlju gleda na Markovom trgu ovako i onako. Ovo bi bilo samo tada moguće, bez ozbiljnih poteškoća, ako bi on sa sobom doneo najmanje severnu Dalmaciju kao jutarnji poklon za buduću kraljevinu.

¹⁷ Antonio Kazertano (Antonio Kasertano), poslanik Kraljevine Italije u NDH.

U nekim hrvatskim krugovima, koji su razočarani zbog dezinteresovanosti nemačkog Rajha za unutrašnja i spoljna hrvatska pitanja, može se u prolaznom neraspoloženju čuti izgovoreno mišljenje da jedna potpuna predaja cele Hrvatske Italijanima, prema trenutnom stanju, to bi bilo nešto što se može pretpostaviti; svakako takvim izjavama su usledila uvek i tvrdjenja da Italija ne bi bila sposobna za jedan tako težak zadatak. Takode u službenim krugovima naša pozicija ponekad nešto malo trpi usled razočarenja koje u ovim krugovima proizvodi naše držanje uslovljeno politikom Osovine. Karakteristično je i to da se poglavnik, u čije prijateljstvo prema Nemačkoj niko nema pravo da sumnja, pre kratkog-vremena izjasnio u smislu da bi Hrvatska sve mnogo lakše podnosila ako bi se manje držala Musolinija, koji zastupa politiku Osovine, nego njegovih unutarpolitičkih protivnika; zahtevi pri tome bi trebalo, međutim, da se osete.

Sve u svemu, treba reći da je u Hrvatskoj nemački položaj u odnosu na italijanski kao kula nadvisujuća i da bi, povrh toga, ne samo ugnjetavani već i većina hrvatskog i muslimanskog naroda, čak i mnogobrojni pravoslavci, pozdravili jedan nemački protektorat kao spas i oslobođenje.

Italijansko-nemačka demarkaciona linija

U poslednje vreme ustanovi »Nemački general u Zagrebu« neke poteškoće stvara očigledno nastojanje italijanske vojske za presezanjem preko demarkacione linije ka nemačkom okupacionom prostoru. Prelaženje italijanskih odreda u Prijedoru i Donjem Vakufu, koje je izvršeno bez nemačke saglasnosti, dalo mi je povoda za jedan dopis generalu Oksiliju, čiju kopiju prilažem.⁸ Ja sam tako mnogo nastojao u svom delokrugu rada za najvećim formalnim i stvarnim izlaženjima u susret Italijanima, te mislim da bi se i od italijanskih vojnih ličnosti na hrvatskom tlu morale zahtevati one najelementarnije uobičajene forme ponašanja koje postoje među saveznicima. Karakteristično je da još nisam dobio nikakav odgovor na moj dopis upućen pre 14 dana o pitanju Donjeg Vakufa, verovatno zbog toga što sam u prvi mah bio pogrešno informisan o našim italijanskim saveznicima. Jer u Donjem Vakufu, gde postoji jedna italijanska drvna firma, ne nalazi se samo tek onako, shodno odluci komandanta Jugoistoka, najmanje već jedan mesec, preko 200 italijanskih vojnika i karabinijera, nego su oni nedavno izdržali čak i borbe.

" Taj dokument redakcija nije pronašla.

Naročito požudno gleda italijanska 2. armija na Sarajevo. Već krajem oktobra postavio mi je, kao što je već javljeno, jedan generalštabni pukovnik iz Sušaka zahtev o jednom kondominijumu za Sarajevo. Sada su se nedavno pojavila u Sarajevu čak 2 italijanska oficira za vezu, da bi pristupili u tamošnju hrvatsku komandu korpusa. Takođe je jedan Oksilijin oficir izrazio jednom mom saradniku »zabrinutost« zbog ozbiljne ugroženosti Sarajeva. Svakako da se sada ne bi moglo negirati da je železnica u istočnoj Bosni (Sarajevo — Pale — Višegrad), koju je izgradila Austrija, sa mnogobrojnim veštačkim objektima, bila od značaja za snabdevanje italijanskih trupa u Višegradu i susednih oblasti bivšeg Sandžaka i Novog Pazara. Nasuprot ovoj praktičnoj oceni, neovisno od postojanja za nas važnih vojno-privrednih objekata u okolini grada, ipak u principu treba reći da u osećanjima naroda Sarajevo apsolutno pripada pojmu Bosne i neko prepuštanje grada Italijanima svakako bi se odrazilo isto kao i jedno nemačko odricanje cele Bosne. — Oksilija, sa kojim me vezuju najbolji drugarski odnosi, osetio se nedavno, iz meni nepoznatih razloga, pobuđen da u jednom dužem razgovoru predstavi prilike u Italiji i kod njene vojske u naročito sjajnom svetlu. Ja sam ga slušao čuteći. Nije baš isto čvrsto pouzdanje proizišlo, prema tumačenju Kvaternika, iz razgovora koji je Ambrozio imao sa poglavnikom. Sam poglavnik mi je pričao, pre nekoliko nedelja, kako su Italijani, civili i vojnici, u podrumu većnice u poodmaklim satima pili, za pobedu Engleske. O drugim ozbiljnim antinemačkim ispadima u ovom izveštajnom periodu nije ništa javljeno. Ponovo i stalno se nemački oficiri i vojnici žale na izuzetno nevojnički način ophođenja italijanskih pripadnika armije, nižih ili viših, prema nama u pogledu ispunjavanja dužnosti podzdravljanja. Ja sam to Oksiliji na ljubazan način prigovorio, ali se od tog vremena nije primetilo neko poboljšanje. U svakom slučaju, sa obostranim pozdravljanjem i u samoj italijanskoj vojsci stoji vrlo loše.

Stvaranje hrvatske vojske¹⁹

Dana 4. decembra, za uspomenu na jednu demonstraciju povezanu sa ljudskim žrtvama, a koja se održala istog datuma 1918. godine na Jelačićevom trgu u Zagrebu, protiv tek osnovane SHS, — radilo se tada o jednom prvenstveno komunističkom zboru, — održana je velika parada hrvatske vojske i ustaških trupa. Poglavnik je primio paradu i nije nosio, protivno ranije rasprostranjenim glasinama, ni uniformu pukovnika svo-

¹⁹ Više o tome vidi dok. br. 78.

je ustaške telesne garde, niti vazduhoplovnog potporučnika. Pešadija kopnene vojske sastojala se većinom od vojnih akademaca i pitomaca podoficirske škole, koji su ostavili sasvim dobar utisak. Ostale, ne baš mnogobrojne, jedinice su bile naročito odabrane. Jedan ustaški odred bio je predvođen malim tenkovima koje su poklonili Italijani, pri čemu su se italijanski podoficiri sve do neposrednog izlaska pokazali kao marljivi instruktori. Sve ostalo oružje potiče iz nemačkih skladišta piena ili je nemačkog porekla. Maršal, koji je postao počasni komandant 1. pp (pouzdan »na sva vremena«), usrećen, napisao mi je posle parade jedno zahvalno pismo.

Na žalost priredba nije pružila sliku stvarnog stanja u kome se, prema otvorenim izjavama mojih prijatelja iz hrvatskog generalštaba, nalazi za sada hrvatska vojska.

Što se tiče u prvom redu organizatorskih okvira, komandovanje je, suprotno mom ranijem savetu da radije više intenzivno nego ekstenzivno dejstvuju, postavilo ove okvire široko. Pet normalnih i jedna slabija, šesta, divizija obuhvaćene su u 3 korpusa (Sisak, Brod, Sarajevo). Ovome okviru oružanih snaga, koji je za jednu mladu državu finansijski i vojnički prilično širok, priključiće se u skorij budućnosti, tokom tako često obećavane reorganizacije ustaša, još i posebne ustaške grupe: 5 pukovskih grupa sa po 3 pešadijska bataljona i 1 brdski bataljon, dalje — telesna garda poglavnika (1 pešadijski bataljon, 1 baterija i 1 eskadron konjice), eskadron konjice i 4 dalja specijalna-bataljona za obezbeđenje železnica i folksdojčeri — ajnzacštafel.²⁰ To ukupno čini 2 dalje divizije. Unapred

²⁰ Pošto je pripadnicima nemačke narodnosti folksdojčerima (Volksdeutscher) — u NDH priznat javnopravni status, ona je formirala svoju oružanu formaciju pod nazivom Ajnzacštafel (Einsatzstaffel). Njen službeni naziv je bio »Einsatzstaffel der Deutschen Mannschaft der Deutschen Volksgruppe in Kroatien«. U stvari, to su bili operativni odredi, aktivni i rezervni koje su sačinjavali pripadnici nemačke narodnosti s teritorije NDH. Uputstvo za organizaciju tih odreda je 15. oktobra 1941. izdao folksgruppenfirer (Volksgruppenführer) Branimir Altgajer. Inače pripadnici folksdojčera su delovali već u maju, mada njihovo zvanično delovanje počinje 31. jula 1941. Njima je bilo dozvoljeno da od pripadnika nemačke narodnosti formiraju Ajnzacštafel u jačini od tri čete i jedne štabne straže (AVII, reg. br. 1/1, k. 40--B). Međutim, oni su odmah formirali dva bataljona, a nešto kasnije u 1942. još dva bataljona, koji su aktivno učestvovali u borbi protiv partizana. Pored toga folksdojčeri su od prvih dana okupacije učestvovali i u formacijama Vermahta i NDH. Štabna četa je obezbeđivala Štab Ajnzacštafela (Einsatzstaffel der Deutschen Mannschaft) u Osijeku i Zagrebu. Teritorijalni vođa nemačke momčadi (Deutschen Mannschaft) bio je Jakob Lihtenberg a komandant Ajnzacštafela Vilibald Keler, bivši poručnik jugoslovenske vojske, kome je dodeljen čin potpukovnika, a njegov zamenik je bio major Jozef Buger. Komandant bataljona »Ludvig fon Baden« bio je kapetan Vili špajser, komandant bataljona »Princ Eu

treba znati da se ove ustaške grupe sastoje od dobrovoljaca, koji su delom učestvovali u izgnanstvu poglavnika i ne predstavljaju baš etnički najbolji materijal. One se tretiraju kao elitne jedinice i stoje daleko iznad pripadnika redovne vojske u pogledu odeće, naoružanja i plate, a bile su upotrebljene, u suviše kratkim frontovskim akcijama, i borbi protiv ustanika, pri čemu je njihova oprobanost doista različita. Prema komandantima kopnene vojske one se ponašaju izrazito jogunastao. Ali su takve bile i prema svojim starešinama, da su oni za akcije zahtevali zapovest potpisanu lično od poglavnika. Kvaternik je, istina, naimenovan za krilnika, to je neka vrsta načelnika štaba ustaša, ipak ovo još nikako ne znači da su mu ustaški odredi poslušni. Poglavnik oseća obavezu zahvalnosti svojim ustašama, čim se on ne opire ni na koji način velikim i opasnim greškama i nedostacima.

O sistemu kopnene vojske hrvatske još nije izgovorena poslednja reč. U drugoj polovini novembra pokušalo je vojno rukovodstvo jednim proglasom da formira jedinice od dobrovoljaca; rezultat je bio tako mizeran da se prešlo preko toga. Generalštab se zauzima za najskorije pozivanje nekoliko mladih godišta, pri čemu se stalo kod debate da li bi trebalo uključiti pravoslavne ili ne. Kvaternik, koji je posle pada 1918. godine samo 3 godine služio u jugoslovenskoj vojsci, i sam se koleba u svojim odlukama.

Naoružanje armije je pribavila, kao što je već navedeno, skoro isključivo Nemačka iz svojih zaliha plena. Isporuka od strane Italijana (u poslednje vreme, pored već navedenih policijskih tenkova, na primer 660 jugoslovenskih lakih mitraljeza, oko 500 starih francuskih pušaka) nesrazmerno je manja. Kod hrvatskih kopnenih jedinica prilično loše stoji stvar sa odećom. Trupama koje se bore u Bosni nedostaju čizme, šinjeli, ćebad, šatorska krila itd.

Nanovo opisana unutrašnja struktura hrvatske vojske nije se poboljšala, ali se nije ni pogoršala. To ide zajedno sa tragikom ove mlade države, u njenom sadašnjem specifičnom bitisanju, koja još nije sposobna za život, što joj nije do sada dozvoljeno da od jednog odličnog vojničkog elementa, čiji su preci stekli slavu na svim bojnim poljima Evrope, formira više od jedne milicije najskromnijeg obima. Ljudstvo je bilo pre

gen« kapetan Franc Rajhofer, komandant bataljona »Maks Emanuel fon Bajern« major Fric Bekel i komandant bataljona »General Laudenc Anton Gaser.

Brojno stanje Ajnzacštabela se stalno menjalo. Polovinom 1942. je bilo: 68 oficira, 166 podoficira i 2.769 vojnika (AVII, NAV-T-81, r. 136, s. 172982-173059, r. 312, r. 467, s. 8056248, r. 468, s. 8057805-6, London-2, s. 298074-116), reg. br. 33/2, k. 40, a. NDH, reg. br. 39/4-2, k. 114c).

mesec dana, bez, ili skoro bez, ili sa lošom jugoslovenskom obukom, suprotstavljeno pred jednim umešnim i odlučnim neprijateljem. Ono je marševalo i borilo se celo ovo vreme bez predaha i odmora u bosanskim brdima i retko se smenjivalo, tako da je postalo mrtvo umorno. Sigurno je da su se pojedini delovi odlično tukli, kao grupa pukovnika Kruma [Krumm] kod Koveljače ili nekoliko četa koje su 70 dana držale Višegrad i na kraju najosnovnije potrebe dobijale avionima. Ali, uopšte uzev, u poslednje vreme, iz nedelje u nedelju, opadala je napadna i odbrambena snaga hrvatskih vojnika. Napadne akcije, skoro po pravilu, posle prvog zaleta se zaustavljaju, odbrambene borbe su se izrođavale vrlo često u paniku. I vaspitanje ljudstva je nešto što se vrlo mnogo želi. Umnožavaju se otkazi poslušnosti, pobune i dezertstvo. Iz svega ovog govori zamor i nedostatak obuke, ali i duhovno odbijanje borbe, koja se u širokim krugovima hrvatskog naroda prima kao bratoubilački rat, za čije izbijanje i širenje odlučno se čine odgovornim divljanja omrznutih ustaša.

Takođe o kvalitativnom i kvantitativnom nedostatku podoficirskog i oficirskog kora često se izveštavalo. Kod poslednje navedenih produbljuju se pri tom suprotnosti između bivših austrijskih i bivših jugoslovenskih oficira, pri čemu kod jugoslovenskih još nisu odumrle sasvim velikosrpskojugoslovenske ideje. Pri svemu tome malo poverenje u državu sužava spremnost za akcije i požrtvovanje. Sprema kod obe grupe oficira ostaje nešto što se mora požaliti, kod prve zbog dugog prekida u aktivnoj službi, kod druge zbog nedovoljnog školovanja koje im je pruženo u jugoslovenskoj vojsci. Piata ni izdaleka ne održava korak sa ogromnom skupoćom. Oficirske porodice u svemu oskudevaju.

Ličnost maršala, pored svih odličnih osobina, nije u stanju da gospodari situacijom, čak i tamo gde bi to normalno bilo moguće. On je svim mogućim političkim i državničkim poslovima, kao i svojim političkim častoljubljem, odvojen od stvarnih vojničkih zadataka, a nastoji da lavira, na nezadovoljstva oficira i vojske, između politički svemoćnih ustaša, kojima i on pripada a da mu oni nisu potčinjeni; sem toga, po pravilu on rado gleda na stvari onako kako bi ih on želeo videti. On je inače naklonjen naprasitom temperamentu za donošenje trenutnih odluka, koje su se kasnije pokazale kao malo srećne — protiv kojih samo retko podnosi neprijatne istine. Kod tih osobina, ni požrtvovana marljivost, ni zdrav ljudski razum, koji svakako da nije uvek imun na fantaziranje, ne dovodi uvek do željenog rezultata. General Lakša i Bečić se trude da deluju konstruktivno. Ali njihove podrške i lič-

ne pozicije su i suviše slabe u još naskroz revolucionarnoj državi.

Kao vojni aktiv treba zabeležiti legionarski dopunski bataljon (Štokerau u Donjoj Austriji), koji bi, ako ne nastupe nepredviđeni incidenti, mogao dati najvažniji kamen temeljac za buduću hrvatsku vojsku. O držanju legije podnose se Vrhovnoj komandi Vermahta i Komandi kopnene vojske podrobni izveštaji nego meni. Ne postoji nijedna jedinica hrvatske vojske koja se ne bi rado podvrgla zapovestima nemačkih oficira i njihovom staranju. Nasuprot tome, italijanski oficiri-instruktori odbijaju se kao neka strana bića. Privremeno su u pojedinim biroima hrvatskog vojnog rukovodstva (kao po uzoru na staru Austriju, potpuno militarizirane žandarmerije) dodeljeni pojedini italijanski oficiri, čije se delovanje do sada još nije osetilo.

Ova ne baš mnogo svetla slika može biti predmet sažete ocene koju je nedavno dao jedan nemački oficir, prilikom upoznavanja mladih Hrvata u rukovanju mostovnim materijalom, koji smo im dali: »Vojnici vrlo dobri, podoficiri manje a oficiri potpuno slabi«. To je sada, kao pre, moje najdublje ubeđenje da li nemački organizatori i instruktori, ako bi se mogli slobodno uključiti i saživeti, bez teških kao olovo političkih prilika, bili u relativno kratkom vremenu u stanju da stave na noge jednu u početku malu ali odlučnu armiju, jednu armiju koja bi u predstojećim, sigurno vrlo teškim delovanjima u održavanju reda na Balkanu mogla da pruži i te kakve vrednosne usluge. Prelaz Hrvatske u italijansku interesnu sferu svakako neće dopustiti da se sagleda jedno takvo rešenje. Sledeći program morao bi stvoriti mogućnost, bar u jednom delu hrvatske vojske, da se preko zime prione radu na jednoj skromnoj obuci. Legionarski dopunski odred koji će u kasnoj zimi postati slobodan trebalo bi na odgovarajući način rasporediti kod mladog ljudstva. O hrvatskom ratnom vazduhoplovstvu podneće poseban izveštaj vazduhoplovni ataše.

Nemačke okupacione trupe i njihovi zadaci

Nemačke trupe koje su upotrebljene u zemlji (718. peša-dijska divizija 15. talasa i 5 landesšicen-bataljona) bile su u poslednjim mesecima приметно više uvučene u građanski rat, pri čemu se čovek uvek i ponovo pita da nije šteta za svaku prolivenu nemačku kap krvi u jednoj zemlji koja je prepuštena savezničkoj sili koja raspolaže mnogim slobodnim trupama. Svakako da su ove akcije usledile skoro isključivo tamo gde su bili u pitanju interesi nemačkog ratovodstva i privrede ili

bezbednost sopstvenih trupa. Na žalost ovo se dešava vrlo приметно i rastuće u mnogim okruzima.

Železnička pruga granica Rajha — Zagreb — Beograd postaje u drugonavedenom odseku sve češće cilj akata sabotaže. Ogranak železničke pruge Sisak — Prijedor koji vodi do rudnika Ljubije i izvanredno važna železnička pruga Brod — Sarajevo prolaze posred srede ustaničke oblasti. Nemačka vojna privreda je naročito zainteresovana za prostor Sarajevo — Tuzla — Zenica, gde postoji sedam ili osam važnih postrojenja. Nasuprot tome, vrlo eksponirana hemijska postrojenja kod Jajca (I. G. Farben) životno su manje važna. Iz ove slike proizlazi da su vojni interesi Nemačke na hrvatskom prostoru, izuzev glavne železničke pruge, u dalekosežnoj meri premešteni u istočnu Bosnu, gde je i ustanička situacija najzategnutija, a time i prema Sarajevu, o čijem je moralnom značenju već napred najpotrebnije bilo rečeno.

Bez želje da iz ove situacije prisvojim pravo za vojne zaključke, osećao sam se ipak obaveznim da merodavnim mestima u Beogradu dam do znanja ova moja gledišta. Jednovremeno sam im saopštio osnovu moje političko-vojne odgovornosti, da bi po mom mišljenju bilo pojmljivo da se iz Zagreba i Banje Luke povuku bataljoni 718. peša-dijske divizije i da se tako ovoj diviziji pribavi mogućnost užeg prikupljanja na prostoru Sarajevo — Doboj — Tuzla. Jednovremeno bilo bi pojmljivo da se komandant divizije eventualno premesti u Sarajevo, kako bi se time pribavio jači uticaj na hrvatske trupe između Bosne i Drine, za što bi hrvatsko vojno komandovanje bilo zahvalno, a političko sjedinjavanje istočno-bosanskog županata, čiji put je utrla hrvatska vlada, moglo bi, uz odgovarajuću saradnju sa nemačkim komandantom, omogućiti izvrsnu konsolidaciju ovog prostora, koji će u nadolazećoj godini sasvim sigurno odigrati svoju ulogu, ako ne već i ranije.

Povrh toga, treba iskoristiti zimu da se na najvažnijim železničkim linijama i kod značajnih vojnoprivrednih objekata izgrade stražarske kule, blokovi, flankirna postrojenja sa skromnom opremom, kako je to Austro-Ugarska neposredno posle okupacije Bosne 1878. godine sa uspehom preduzela, a kako je takođe počeo da uvodi i dosadašnji opunomoćeni komandant u Srbiji. Planiranje objekata usledilo bi posle jednog dalekosežnog proputovanja od strane jednog višeg nemačkog pionirskog oficira, a izvođenje radova palo bi u dužnost Hrvata pod nemačkim nadzorom, koji bi trebalo takođe da snose, po mogućnosti, skromne i snošljive troškove. Kvaternik je već dao svoju saglasnost, treba savladati još pojedine birokratske poteškoće.

Jednu neophodnu podršku za ovladavanje širim područjem, pružilo bi upućivanje još nekoliko landesšicen-bataljona ili dopunskih jedinica, što je predloženo komandantu Jugostoka, pošto potpuna upotreba 718. pd za ove zadatke, a takođe i iz razloga obuke i pripreme za nadolazeće proleće, ne bi bila poželjna. Ovo proleće, ako nas svi proračuni ne prevare, biće na Balkanu veoma burno.

Privredna situacija

Privredna situacija u hrvatskoj državi je izvanredno napaeta, skupoća, kako je već napomenuto, vrlo je velika, finansijska situacija pokazuje mnoge znake inflacije, koja pri malim prihodima i velikim izdacima teško može da se zaustavi ili zauzda. Poblize o tome sadržaće izveštaj koji treba ovih dana da pošalje vojnoprivredni oficir u Zagrebu.

Zagreb, 14. decembra 1941.

Glez

BR. 280

DNEVNI IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA USTANIKA U SRBIJI I NDH I O PROTIVMERAMA

Poverljivo

Na znanje: O. K. W./W. F. St./Odelj. L.
O. K. H./Gen. St. d. H./Oper. odelj.
O. K. H. za Bliski istok i Balkan
(Upravi Cepelin)
Ob. d. L./L. F. St. Ic

Dnevni izveštaj za 16. 12. 1941.

Srbija:²

U U rejonu južno od Krupnja pojavile su se ponovo jake bande.

Severoist. od Bele Palanke i jugozap. od Kruševca izvršeni prepadi na 2 opštine, a sev. od Vlasotinca (ist. od Leskovca) porušena su 2 betonska mosta.

U Beogradu je otkriveno skladište sa 500 kg ekrazita u blizini Dunav-stanice, uhapšeno je 29 lica.

^Z) 342. pd: Delovi divizije ponovo pročešljavaju bivše Mihailovićevo područje.

* 113. pd: U Užicu streljano 20 komunista.

r 1) Odeljenje za zaštitu fabrika u rejonu oko Loznice izdržalo je prvu borbu. 12. 12. su ustanici imali prilikom napada 6 mrtvih, 5 je zarobljeno, a zaplenjen je 21 mitraljez i 42 puške.

£ ¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-312, r. 425, s. 802920-1. Na margini telegrama rukom je dopisano nekoliko brojeva,

¹ O situaciji u Srbiji od 13. do 15. decembra 1941. vidi u dnevnim izveštajima Operativnog odeljenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku Vrhovnoj komandi Vermahta i u dnevnim izveštajima opunomoćenog komandanta u Srbiji (AVII, NAV-T-312, r. 425, s. 802922-6, s. 452, s. 8037590-7).

- 4.) Naređeno je da se izvrši razmena oficira za vezu između 113. pd i italijanske div. »Pusterija«.

Hrvatska:³

- 1.) Nastavljaju se mnogobrojni prepadi na području Sarajevo — Tuzla — Doboj.⁴ Na pruži Bos. Novi — Bos. Krupa izvršen je prepad na hrvatski oklopni voz. Kod Poljane (41 km severozap. od Bos. Gradiške) ustanici su vršili prepade i oštetili jedan betonski most.⁵ Na glavnoj pruži Beograd — Zagreb eksplodirala je zapadno od Broda mala paklena mašina.⁶ Šteta je neznatna i saobraćaj nije prekinut.
- 2.) *Delovi 718. pd* koji su bili angažovani kod Vareša vratili su se za Sarajevo.

³, ⁷ i ³ O situaciji u NDH nemački general u Zagrebu je 14. decembra 1941. poslao komandantu oružanih snaga na Jugoistoku sledeći izveštaj:

»13. decembra 6 ustanika izvršili su prepad na žandarmerijsku stanicu 13 km severozapadno od Tuzle. Prema izjavi hrvatskog šofera, italijanske posade iz Goražda (29 km jugozapadno od Višegrada) i Foče (51 km jugozapadno od Višegrada) mora da su se povukle u nepoznatom pravcu. Pale (12 km jugoistočno od Sarajeva) napali su ustanici sa svih strana. Hrvatski oklopni voz poslat je kao pojačanje. Vareš (35 km istočno od Zenice) potpuno je opkoljen od ustanika. Razorena je telefonska veza i železnički saobraćaj između Vareša i Pajtov Hana (9 km južno od Vareša) [p. a mesto nije nađeno na karti]. Na ovoj pruži iskliznuo je iz šina hrvatski oklopni voz. Posada je opkoljena i vodi borbu sa ustanicima. U noći uoči 12. decembra ustanici su izvršili vatreni prepad na hrvatske položaje na Križu (8 km severoistočno od Teslića). Hrvatska železnička straža na pruži Bos. Novi — Đobrljin (13 km severoistočno od Bos. Novog) iznenadno je napadnuta. Jedna stražara je spaljena. Štete na šinama, prouzrokovane eksplozijom, ponovo su uklonjene.

Hrvatski bataljon za pojačanje stigao je u Vareš. General [Mihajlo] Lukić rukovodio je 13. decembra akcijom. Na dan 14. decembra, oko 16,00 časova, 2. bataljon 738. puka deblokirao je Vareš. Ponovo je uspostavljena železnička i telefonska veza. Hrvatski bataljon iz Travnika (19 km zapadno od Zenice) preduzeo je 13. decembra akciju protiv Korečana (18 km severozapadno od Travnika) koji su zauzeli ustanici HL istog meseca.

Komanda 2. italijanske armije saopštila je da će posadne trupe, iz vojnih razloga, otpočeti 1. januara 1942. godine da se povlače iz Sanskog Mosta (24 km južno od Prijedora), Ključa (42 km jugozapadno od Banje Luke), Varcar-Vakufa (Mrkonjić-Grada), Prozora (40 km južno od Travnika) i Kalinovika (40 km južno od Sarajeva (AVII, NAV-T-312, r. 453, s. 8038594-5).

⁵ Akciju su izveli borci NOP odreda »Matija Gubec«. Oni su razoružali domobransku stražu na ž. st. Poljana (kod Pakraca) i srušili most 3 km istočno od te stanice (Zbornik, tom V, knj. 2, dok. br. 155; tom IV, knj. 2, dok. br. 193).

⁴ To se dogodilo 13. decembra 1941. u blizini ž. st. Sibirj (9 km zap. od Slav. Broda). Vidi AVII, NAV-T-312, r. 453, s. 8038592-3.

- 3.) Italijani su pre nekoliko dana napustili Goražde i Foču (jugozap. od Višegrada) i sada su ih zaposeli ustanici.⁸

K-dant oružanih snaga na Jugoistoku (k-da 12. A)
18. 12. 1941. u 20,00 časova
Br. 1206 u 20,00 č

Tačnost overava:

¹⁰
kapetan
L. d. N. 16. 12. 1941.¹¹

⁸ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

¹⁰ Potpis nečitak.

¹¹ Štambilj primaoca.

OBAVEŠTENJE NEMAČKOG GENERALA U ZAGREBU OD 16. DECEMBRA 1941. KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU O POTREBI ANGAŽOVANJA SNAGA ZA OBEZBEĐENJE INDUSTRIJSKIH REJONA I O POSLEDICAMA EVENTUALNOG ANGAŽOVANJA 2. ITALIJANSKE ARMIIJE U NDH'

Telegram²
GWAGN 839

Primljen: Otpremljen:
16. 12. 1941. 16. 12. 1941. •
u 15,30 č u 18,10 č

KR — Strogo poverljivo
Šalje: NEMAČKI GENERAL U ZAGREBU

KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU

Solun

Veza: Nač. generalštaba OKW/Odelj. L/I oper. br. 442164/41,
str. pov., 16. 12.³

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 267, s. 626-8.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su samo najhitniji podaci .

³ U ovoj direktivi, između ostalog, piše:

»1) Situacija na Istoku zahteva da se u dogledno vreme na to bojište dopreme sve raspoložive nemačke snage. Da bi se i pored toga obezbedio mir na Balkanu, koji je hitno potreban radi opšte situacije, treba tu dopremiti mnogo više jedinica savezničkih država da bi se potpuno odstranili nemiri. Za to u prvom redu dolaze u obzir bugarske snage za Srbiju i italijanska 2. armija za Hrvatsku.

2) Industrijske oblasti koje su važne za nemačko snabdevanje ne treba da zaposednu strane jedinice.

3) Za obezbeđenje oblasti koje su za nas važne ne treba da ostane više od 2 nemačke divizije ...

5) Vrhovna komanda Vermahta traži da se podnesu predlozi za angažovanje snaga, izvođenje i vreme operacija, da bi na osnovu toga stupila u vezu sa savezničkim snagama. U Hrvatskoj će komandovati italijanska 2. armija.

Ne može više dolaziti u obzir da na teritoriji Srbije i Hrvatske ostaje 6 nemačkih divizija kad se raspolaze sa mnogo bugarskih i italijanskih snaga.

• Ako u najskorije vreme ne bude ugušen ustanak u Hrvatskoj, u proleće će biti potrebno da se vodi rat« (»Hitlers Weisungen für der Krieg führung 1939—1945«, Dokumente des Oberkommandos der Wehr-

- 1.) Do sada je u Hrvatskoj bila svega jedna divizija. Ona ostaje i dalje potrebna za obezbeđenje industrijskih rejonu, važnih za vođenje rata, u okolini Sarajeva i Prijedora. Prelaženjem bandi iz Srbije, ustanak u Hrvatskoj u daljem je jačanju. Izgleda da se to može objasniti jedino ugušivanjem nemira u Srbiji. Sada su u toku dogovori između nemačkog generala i mene o preduzimanju mera bezbednosti u industrijskim rejonima i o angažovanju protiv ustanika.⁴

macht, Walter Hubatsch, 1962, Bernard und Gräfe Verlag, Frankfurt am Main, str. 175).

U vezi sa ovom direktivom, poslanik Zigfrid Kaše je, u svom izveštaju, obrazložio da je on protiv smanjenja nemačkih trupa na teritoriji Srbije i NDH od šest na dve divizije, kao i protiv eventualnog angažovanja italijanske 2. armije (AVII, Bon-4, s. 816-9). U istom smislu nemački general u Zagrebu Edmund Glez — Horstenau je 22. decembra 1941. izvestio Vrhovnu komandu Vermahta da vojno rukovodstvo NDH ne shvata novu situaciju i da se pribojava najtežih unutrašnjih komplikacija i ugroženosti celokupnog poretka na Balkanu. Sam maršal Kvaternik i general Lakša su zahtevali da nemačke jedinice u NDH ostanu u mestima gde se nalaze, kao i da se zadrži dosadašnja demarkaciona linija a da se, u zamenu za to, brojno stanje legionara NDH na istočnom frontu pojača do divizije. U sporazumu s poslanikom Kašoom, general Glez je predložio način angažovanja sadašnjih nemačkih snaga u NDH (AVII, NAV-T-77, r. 1295, s. 7-8).

⁴ 0 rezultatima tih razgovora opunomoćeni komandant u Srbiji je 17. decembra 1941. poslao izveštaj komandantu oružanih snaga na Jugoistoku, u kome piše:

»Od snaga angažovanih u Srbiji izdvojeno je 2 i 1/4 bat. i stavljeno na raspolaganje 7,18. pd kao pojačanje.

Planirani raspored trupa i osiguranje u Hrvatskoj:

1 pp i 1 landesšicen-bataljon u prostoru Sarajevo — Visoko — Zenica — Vareš.

1 pp u prostoru Doboj — Tuzla — Zavidovići.

2 landesšicen-bataljona sa hrvatskim snagama na železničkoj pruzi Zagreb — Zemun.

1 landesšicen-bataljon u prostoru Prijedor — Ljubija.

1 landesšicen-bataljon u Zagrebu.

Fabrike koje imaju vojnoprivredni značaj osiguravaju u prvom redu hrvatske jedinice za zaštitu fabrike a u slučaju potrebe i hrvatske oružane snage. Nemački general u Zagrebu je zamoljen da izda naređenje o pripremanju potrebnih snaga. Nemačke trupe sačinjavaju okosnicu tog osiguranja.

I pored navedenog pojačanja, nemačke trupe koje se nalaze u Hrvatskoj nisu dovoljne za definitivno razbijanje ustaničkog pokreta. Hrvatske oružane snage, prema dosadašnjem iskustvu i poslednjim obaveštenjima, nisu sposobne da izvrše taj zadatak.

Dovođenje daljih nemačkih snaga iz srpskog prostora u Hrvatsku nije moguće, jer bi se u tom slučaju moralo računati sa ponovnim izbijanjem nemira u Srbiji. Stoga je postavljen zahtev da se u Hrvatsku uputi još jedna divizija sposobna za borbu« (AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 766-7).

- 2.) Italijanska 2. armija jedva da bi bila u stanju da uguši ustanak, jer ima i bez toga dovoljno posla oko jakih nemira u okolini Kotora, Foče i uzduž železničke linije Split — Karlovac — Sušak. Dosadašnji italijanski metodi su ustanak pre podsticali nego gušili. Ako upravo 2. italijanska armija treba da bude nadležna za celu Hrvatsku, onda treba strahovati da će se nemiri proširiti na hrvatsko stanovništvo. Izgleda mi da je potrebno ostaviti nemačku diviziju u Hrvatskoj i sačuvati njezin rejon obezbeđenja a time i demarkacionu liniju i u tom području ostaviti nezavisnost nemačkog generala od 2. italijanske armije. Pored toga, ukazujem na verovatne krajnje opasne političke i privredne posledice koje bi bile vezane za zaposedanje Hrvatske od strane 2. italijanske armije.

Br. 410/41. str. pov.

I.V. nemačkog generala u Zagrebu
baron fon Funk
potpukovnik

BR. 274

**IZVEŠTAJ KOMANDE ABVERA U BEOGRADU OD 17. DECEMBRA 1941. O STANJU NARODNOOSLOBODILAČKOG PO-
KRETA I O ČETNIČKIM JEDINICAMA DRAŽE MIHAILOVI-
ČA OD 7. DO 17. DECEMBRA 1941. U POJEDINIM DELOVIMA
JUGOSLAVIJE'**

Poverljivo

Beograd, 17. 12. 1941.

KOMANDA ABVERA UTSEOGRADU I, H

Prilog 1 uz pov. br. 8894/12. 41. L.

Predmet: Izveštaj o pokretu otpora na području bivše Jugoslavije.

Stanje razvoja u vremenu od 7. do 17. 12. 1941.

Izvor: Sopstvena saznanja i sopstvena obaveštajna mreža. Za obaveštavanje sa hrvatskog područja: K.O. Zagreb

WI. RÜ. K-T/W³
3. FEBR. 1942.
br. 21658/42.

Sabotaže na saobraćajnim objektima i sredstvima veza kao i napadi na civilna lica su bitno smanjeni u izveštajnom periodu. U Banatu je vladao mir.

SEVEROZAPADNA SRBIJA:⁴

U rejonu oko Šapca nisu nastupile neke značajne promene. Manji ostaci partizana iz rejona Užice — Čačak sakupljaju se kod Medvednika i izgleda da nastoje da se povuku prema pla-

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 1314, s. 877-82. Na margini rukom je dopisano nekoliko parafa.

² Izostavljen štambilj primaoca, jer je na snimku originala nečitljiv.

³ štambilj primaoca.

^{4, 5, 7 i 10} O situaciji na ovim područjima od 7. do 17. decembra 1941. opširnije vidi dok. br. 267, 268, 270—272, 275—276, 27« i 280; Zbornik, tom I, knj. 1, dok. br. 91, 92, 277, 278, 280, 2&1—288, 294 i 295, knj. 2, dok. br. 70—80, 150—153, knj. 20, dok. br. 30, knj. 21, dok. br. 12; tom II, knj. 1, str. 11—129, knj. 2, dok. br. 45, 46, 50, 51, 55—57; tom IX, knj. 1, dok. br. 21 i 22; »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945«, Imi. I, str. 128-132.

nini Cer. Usled toga je komunikacija Valjevo — Loznica ponovo izložena stalnim diverzijama.

U rejonu severozapadno od Valjeva ponovo su se pojavile bande u ukupnoj jačini od oko 500 ljudi. One su se u rejonu Ogladenovac — Antica Brdo — Bresnica (19 km severozapadno od Valjeva) sukobile sa četnicima odanim vladi i povukle su se preko Dragodola (22 km zapadno od Valjeva) prema Počuti (14 km jugozapadno od Valjeva). Jedna druga banda partizana drži Leskovicu (16 km južno od Valjeva). Vranjača (10 km jugozapadno od Valjeva) takođe je u rukama partizana.

SEVEROISTOČNA SRBIJA:⁵

Formiranje bandi u severoistočnoj Srbiji je u porastu, naročito u rejonu Tekija — Kladovo; javljeno je o jednoj jačoj bandi partizana južno od Tekije. U Kladovu pojačana komunistička propagandna aktivnost. Tamo je bila otkrivena jedna dobro organizovana grupa komunista. Južno od Donjeg Milanovca došlo je do sukoba između četnika vernih vladi i manje bande partizana, nakon čega su se partizani povukli u pravcu Mosna — Miroč.

O aktivnosti i pokretu bandi u Homoljskim planinama nema novih izveštaja.⁶

REJON KRUŠEVAC — ČAČAK — UŽICE:⁷

Naše oružane snage u saradnji sa četnicima vernim vladi, u izveštajnom periodu, vrše uspešne akcije čišćenja kako u rejonu Kruševac — Čačak — Užice tako i u rejonu Raška — Novi Pazar.

Partizani nisu ni u jednom mestu u ovim rejonima pružali jači otpor i povukli su se prema jugozapadu, preko planine Zlatibor prema Sandžaku i Crnoj Gori, u kojem pravcu su već prethodno evakuisali municiju i namirnice. Četnici verni vladi u stopu su gonili partizane. Kod Dobrače (15 km južno od Arilja) došlo je do borbe između jedne izvanredno jake grupe partizana i jednog slabijeg odreda četnika. Jedna druga grupa partizana zadržala se kod Srednje Reke (15 km jugoistočno od Ivanjice). Na svom putu povlačenja obe bande su uništavale sela i do smrti mučili pripadnike četnika. Jedna jača banda partizana koja se nalazila u odstupanju naišla je na četnike verne vladi 4 km severozapadno od Duge Poljane pa je bila primorana na povlačenje. Štab vrhovnog komandanta

⁴ Na ovom području akcije je izvodio Požarevački NOP odred (Ivan Džina Gligorijević, n. d., str. 102—121; Slobodan Bosiljčić, »Istočna Srbija«, 1963, Nolit — Prosveta, Beograd, str. 41—59).

četnika Jugoslovenske vojske, Draže Mihailovića, mogao je biti boljom planskom i koncentričnom akcijom u Ravnoj gori od strane naših oružanih snaga razbijen, odnosno zarobljen.⁸ Mihailović se upravo u zadnje vreme suočavao sa pojavama rasula u njegovim redovima. Neki od njegovih nižih starešina prešli su sa svojim odredima Nedićevim jedinicama, drugi odredi su upućeni od strane Mihailovića u svoja zavičajna područja da bi se tamo samostalno borili protiv partizana. Draža Mihailović je uspeo da se na jedan dan pre početka akcije skloni na sigurno mesto, dok se jedan veći broj njegovih oficira i ljudstva predao bez otpora. Jedan jači odred Draže Mihailovića povukao se, pod komandom majora Paloševića,⁹ iz sela Ba u pravcu planine Rudnik.

JUŽNA SRBIJA:¹⁰

Delatnost bandi je u porastu u rejonu oko Leskovca. Nisu retki slučajevi da bivši četnici prelaze partizanima. Područje Lebana je osobito komunistički zaraženo. Partizani su zauzeli rudnik Lece, gde im je u ruke pala veća količina eksploziva.¹¹ Javljeno je da se 24 km južno od Kruševca, kod mesta Ribnik, nalazi jedna druga banda, koja je pre kratkog vremena napala sela Počekovinu i Stopanju i potpuno ih opljačkala.

Situacija oko Niša nije se promenila u izveštajnom periodu. Jedna manja banda upala je u jedno selo kod Bele Palanke, ali se povukla nakon razaranja telefonskog voda.

Manje bande partizana, koje vrše akcije pretežno u grupama po troje (trojke), i koje su radi toga neobično pokretne i koje se veoma teško mogu uhvatiti, i dalje čine nesigurnim rejon bugarske granice. One se pretežno pojavljuju u uniformama bivše jugoslovenske vojske, razaraju telefonske vodove i uništavaju opštinske arhive. Ove bande razvijaju na ovom području živu komunističku propagandu, odvlače i ubijaju ispravne Srbe nacionaliste.

HRVATSKA:

*Nemačko interesno područje:*¹²

U izveštajnom periodu općenito i nadalje ofanzivna aktivnost ustanika. Težište aktivnosti u industrijskom rejonu Zenica —

⁸ Vidi dok. br. 270.

⁹ Miodrag

¹⁰ Na tom području su dejstvovali Jablanički i Kukavički NOP odred (vidi dok. br. 268, objašnjenje 4).

¹² O situaciji u tom rejonu od 7. do 17. decembra 1941. vidi opširnije dok. br. 267, 268, 271, 273, 275, 276, 279 i 280; Zbornik, tom V, knj. 2, dok. br. 43, 45—68, 136—144; tom IV, knj. 2, dok. br. 70—80, 86, 178—186.

Olovo — Vareš, pre svega dalje pojačanje pritiska na Zenicu jakim bandama sa istoka.¹³ I dalje se vrše napadi na saobraćajne objekte i na sredstva veza kao i na vodove visokog napona. Neprijateljska mitraljeska vatra doseže već do Zenice. Neprijateljski napadi na Vareš¹⁴ bili su odbijeni, mesta istočno od Vareša pala su u ruke ustanika.

Ustanici vode borbe oko Sarajeva svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju. Ustanici su više puta vršili snažne napade na Pale, ali su ih hrvatske jedinice, potpomognute našim oružanim snagama, uspele da odbiju.¹⁵ Pobuna komunistički nastrojenih hrvatskih vojnika u Palama mogla je biti savladana a pobunjenici učinjeni bezopasnim jedino angažovanjem nemačkog Vermahta.

Potvrđeno je dovlačenje ustaničkih odreda iz rejona Višegrada radi napada na hrvatske položaje istočno od Sarajeva. Na nekadašnjem jugoslovenskom pomoćnom aerodromu Ljuburić Polje kod Sokolca (severozapadno od Sarajeva), koji se nalazi u rukama ustanika, primećeni su signali u obliku bele petokrake zvezde i jednog položenog slova »T« koje je načinjeno od dasaka kao i 150 m dyge bele linije koja služi za ateriranje aviona. Ne postoje još nikakvi izveštaji o tome da li su stvarno aterirali britanski, sovjetsko-ruski ili svojevremeno odbegli jugoslovenski avioni. Prema izveštajima od 13. 12, napadi usmereni na Pale i Vareš samo su demonstracije koje treba da zamaskiraju nameru ustanika da napadnu Sarajevo. Snažnija akcija na Sarajevo očekuje se iz pravca planine Jahorine prema jugoistočnom delu grada.

Ustanici i dalje pokušavaju da prekinu železničku prugu Brod — Sarajevo, pre svega između Broda i Maglaja.

Pritisak ustanika na Jajce — Banja Luka traje i dalje uz pojedinačno dobijanje terena.¹⁶ Dalja razaranja mostova na putu Banja Luka — Prnjavor.

¹³ Na tom prostoru je dejstvovao Zenički bataljon NOP odreda »Zvijezda« (Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 187).

¹⁴ Te napade je izvršio NOP odred »Zvijezda« (vidi dok. br. 276, objašnjenje 6).

¹⁵ U noći između 9. i 10. decembra 1941. napad na Pale su izvršili Romanijski i Kalinovički NOP odred i delovi Zlatiborskog četničkog odreda. Veći deo Pala je bio zauzet, ali, usled pristizanja pojačanja iz Sarajeva, partizansko-četničke snage su se morale povući (Zbornik, tom IV, knj. 2, dok. br. 82, 180 i 183; AVII, a. NOP, reg. br. 10/7 i 8/4, k. 1998, CA, reg. br. 14/1, k. 30).

¹⁶ Na tom području su dejstvovali delovi 3. krajiškog NOP odreda (Zbornik, tom IV, knj. 3, dok. br. 6, 93 i 140).

Italijani su, posle odlaska hrvatskog garnizona, 9. 11. zaposeli Višegrad.¹⁷ Nisu potvrđeni izveštaji da se Višegrad nalazi u rukama nacionalnih ustanika majora Dangića.

Italijansko interesno područje:

Nikakvo poboljšanje situacije. Naročito na području južne Hercegovine situacija se zaoštrila. Dok su ustanici do sada skoro uvek dobro izlazili na kraj sa Italijanima putem pregovora (tako su oni tolerisali da ustanici u Donjem Lapcu svečano proslave rođendan ekskralja Petra), nastala je u periodu izveštaja promena i zaoštavanje situacije zbog toga što su Italijani uhapsili komunističke vođe, posle čega su ustanici počeli da napadaju i na Italijane.

U Hercegovini ustanici i nadalje dobijaju pojačanja iz Crne Gore. Italijani su napustili Goražde i Foču.¹⁸ Topovi i kamioni hrvatske vojske sa tog područja pali su u ruke ustanicima. Italijani su se u Kalinoviku organizovali za odbranu, pregovaraju sa ustanicima. Put Mostar — Nevesinje kao i do sada nesiguran usled napada ustanika. Radi toga poteškoće u snabdevanju isturenih garnizona, pre svega onoga u Gacku. Iz Crne Gore nema novih izveštaja.

Situacija na dalmatinskom srednjem području nepromenjena. U rejonu južno od Karlovca ustanički pokret dalje uzima maha. Ustaničke grupe koje su akcijom čišćenja u rejonu Petrinje bile potisnute dolaze kao pojačanje. Izgleda da se iz Crne Gore utiče na rukovođenje ustaničkim pokretom u rejonu Karlovca, ali to još nije tačno potvrđeno. Na ustaničkom području u rejonu Karlovca, pre svega na području Glina — Petrova gora — Slunj — Ogulin,¹⁹ postoje dve različite grupe ustanika, jedna je nacionalna, četnička a druga komunistička, pod jedinstvenom komandom u akciji, te vrše sabotaže na uređajima veza i sredstvima saobraćaja, kao i napade na manje italijanske i hrvatske jedinice. Ustanici pojedinačno, u ustaškim uniformama, vrše napade.

¹⁷ Italijanske jedinice su ušle u Višegrad 7. novembra 1941 (vidi dok. br. 235, objašnjenje 5).

¹⁸ Vidi dok. br. 273, objašnjenje 5. U vezi s napuštanjem ovih mesta, Italijani su, 30. novembra 1941, s komandantom četničkih operativnih jedinica istočne Bosne Boškom Todorovićem sklopili sporazum da im četnici obezbede slobodan prolaz putem Foča — Goražde (AVII, Ča, reg. br. 7/5, k. BI).

¹⁹ U tom rejonu su dejstvovali Kordunaški i Banijski NOP odred (Zbornik, tom V, knj. 2, dok. br. 36, 83, 84; AVII, a. NOP, reg. br. 612, k. 1612).

Akcija čišćenja u rejonu Sisak — Petrinja završena je uspešno. U rejonu Bosanski Novi — Kostajnica samo manje akcije ustanika radi snabdevanja namirnicama.

U Krajini ustanici ne poduzimaju veće akcije usled nedostatka municije. U rejonu planine Kozara (severozapadno od Banje Luke) ustanici su dobro organizovani,²⁰ imaju jednoobrazne crne uniforme, svrstani su u čete po 160 ljudi. Pojedine čete formiraju poterna odeljenja od po 20—50 ljudi, koja imaju zadatak da nabavljaju hranu, dalje — udarne grupe, koje su namenjene da vrše napade na pripadnike hrvatskih i nemačkih oružanih snaga, kao i akcije na saobraćajne objekte.

Bosansko-hercegovački muslimani, koji smatraju da su ih Nemci ostavili na cedilu a da ih Hrvati zloupotrebljavaju, razvijaju u poslednje vreme veliku aktivnost sa ciljem da se prema njima vodi novi kurs. Vodeći muslimanski krugovi, na područjima okupiranim od strane Italijana, poduzeli su bliže kontakte sa italijanskim vojnim i civilnim vlastima. Počinju da zauzimaju opozicioni stav prema ličnostima koje su postavljene od strane hrvatske vlade. Osim toga, postoje znaci da se muslimansko stanovništvo približava stavovima srpsko-pravoslavnog stanovništva u Bosni. Postoje izjave vodećih muslimana da su današnje prilike mnogo lošije nego što su bile u staroj Jugoslaviji, da bi se Srbi, pored svih njihovih mana, pristojnije držali nego Hrvati. (Dodatak: slična izjašnjavanja postoje takođe od makedonskih muslimana i pravoslavnih Makedonaca sa različitih područja Makedonije).

Pored toga, Hrvati su se pokazali nesposobnim da ikako postanu gospodari situacije kod celokupnog bosanskog stanovništva usled povećanih poteškoća u ishrani.

²⁰ Na prostoru planine Kozare dejstvovali su delovi 2. krajiškog NOP odreda (vidi dok. br. 279, objašnjenje 4).

BR. 274

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA OPUNOMOĆENOG KOMANDANTA U SRBIJI OD 20. DECEMBRA 1941. KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU O BORBAMA PROTIV PARTIZANA, SITUACIJI KOD ČETNIKA DRAŽE MIHAILOVIĆA, SOPSTVENIM TRUPAMA, OBOSTRANIM GUBICIMA, SAOBRAĆAJU, PRIVREDI I PLENU NA TERITORIJI SRBIJE I BOSNE¹

WB 693³

Prilog 26²

Beograd, 20. decembar 41.

OPUNOMOĆENI KOMANDANT U SRBIJI

Odelj. Ia, br. 4597/Bl. pov.

KTB⁴

Predmet: desetodnevni izveštaj⁵

2 priloga⁶

L *Opšta situacija i situacija kod neprijatelja* uglavnom neizmenjene: •

Pristalice Mihailovića ne upuštaju se više u borbu. Nacionalistička grupa ustanika izgleda da je stvarno razbijena.⁷ Dobijena su ponovno obaveštenja da ljudi Mihailovića pokušavaju da se prikriju u srpskoj žandarmeriji i u četničkim jedinicama Koste Pećanca. Potvrđeno je da je jedan član vlade pokušao da preko srpske pomoćne žandarmerije uspostavi vezu sa Mihailovićem. Protiv 4 srpska žandarmerijska, odnosno četnička oficira poveden je postupak pred ratnim sudom. O rezultatu biće dostavljen izveštaj. Oba su oficira iz Mihailovićevog štaba, pukovnik Mišić⁸ i major Fregi,⁹ 17. 12. 41, prema osudi prekog suda, streljani.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 007718-82.

^{2,3} i * Dopisano rukom.

⁵ i ⁷ Vidi dok. br. 270.

⁴ Tim priložima redakcija ne raspolaže.

⁸ Za vreme saslušanja majora Aleksandra-Ace Mišića, člana Vrhovne komande Draže Mihailovića, koji je zarobljen na Ravnoj gori, u rejonu Babine glave, naređeno je obaveštajnom oficiru 342. pd u Valjevu, koji je saslušavao Mišića, da posebnu pažnju obrati otkrivanju jačine oružanih snaga Draže Mihailovića, mesta u koje je Draža pobe-gao, veza s Londonom i da sačini spisak poznatih četničkih imena (AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 000693-712).

⁹ Ivan

Komunističke bande također uzmiču pred trupama:

1. Jače komunističke bande povlače se iz područja Valjevo — Užice — Krupanj prema Drini a delom i u bosansko ustaničko područje.¹⁰
2. Delovi potisnuti južno od doline Morave operišu za sada slabijim snagama u crnogorsko-srpskom graničnom području zapadno od Novog Pazara. Slaba italijanska posada izgleda da nije u stanju da ih suzbije.
3. Drugi ostaci bandi pojačali su ustanike u području Leskovca i Lebana. Njih je 717. pd napala i potisnula iz Lebana i okoline."
4. Manje bande pojavile su se u poslednje vreme ponovno u blizini Dunava između Velikog Gradišta i Kladova. Situacija u *bosanskom ustaničkom području je i dalje napeta*. Hrvatske trupe izgleda da nisu u stanju da ovladaju situacijom. Broj slučajeva sabotaze je otprilike isti kao i u poslednjem izveštajnom periodu. Težište sabotazne aktivnosti nalazi se u prostoru istočno od Niša. O situaciji kod neprijatelja i preduzetim aktima sabotaze vidi priloženu kartu.

II. *Vlastite trupe:*

Pregrupisanje 113. i 342. pd na teritoriji određenoj za njihov konačni smeštaj je pred završetkom. Premeštanje delova 718. pd koji se nalaze u srpskom prostoru u bosansko ustaničko područje je u toku.

Kod 113. pd je naređena zamena oficira za vezu sa susedom italijanskom divizijom »Pusterija«. Prema zahtevu italijanske Glavne komande u Crnoj Gori, snabdevanje ove divizije u zimskim mesecima sprovodiće se pravcem Zagreb — Beograd — Užice — Višegrad.

III. *Gubici u vremenu od 6. do 15. 12. 41:*

1. *Vlastiti gubici:* 2 mrtva, 4 ranjena.
Ruska grupa za zaštitu privrednih objekata: 3 mrtva, 1 ranjen.
2. *Gubici neprijatelja:*
 - a) U vezi sa dejstvima i poduhvatima trupa: 631 mrtav, 715 zarobljenih, u Beogradu: 202 uhapšena.

¹⁰ O pravcima odstupanja partizana opširnije vidi dok. br. 257, 275, 278, 282 i 284.

¹¹ Vidi dok. br. 268, objašnjenje 4.

- b) *Streljanje talaca:*
(na osnovu izveštaja podnetih do 5. 12. 41)¹²

ukupno	11.164.
Od toga od trupe	7.548.

Ovi brojevi nisu potpuni.

- c) *Koncentracioni logori:*

Popunjenost logora 6. 12. 41:	3.625 osoba
U izveštajnom periodu upućeno u logor:	839
Otpušteno:	824
Streljano:	558
Odstranjeno iz drugih razloga:	11
Stanje na dan 15. 12. 41:	3.071

U novoformirani logor za Jevreje i Cigane u Zemunu je do 15. 12. 41. dovedena 5281 osoba.¹³

IV. *Saobraćaj, uprava i privreda:*

1. *Železnički saobraćaj:*

Sve pruge su opet opravljene i u upotrebi, osim uskotračne pruge Višegrad — Užice. Može se računati s tim da će ova pruga, kao i kasnije razorena pruga Kraljevo — Kosovska Mitrovica u dolini Ibra, biti opravljene za kratko vreme.

2. *JJprava:*

U Užicu otpočela je sa radom Krajskomandantura.¹⁴

3. *Privreda:*

Situacija u pogledu snabdevanja trupa i civilnog stanovništva se nešto poboljšala. Dovoz iz Hrvatske i Rumunije, kao i ranije, ne zadovoljava. Saobraćaj na Dunavu odvija se bez smetnji. U Beogradu obezbeđena je i preko dana električna struja i uspostavljen je tramvajski saobraćaj.

4. *Plen:*¹⁵

a) *Skladišta plena:*

Iz skladišta plena u Kraljevu otpremljen 61 vagon plena za Beograd u cilju pretovara, odnosno daljeg

¹² Vidi dok. br. 285.

¹³ Vidi dok. br. 226.

¹⁴ Krajskomandantura 847, čiji je komandant bio kapetan Münster (Münster), došla je iz Šapca u Užice 1. decembra 1941. Krajskomandanturu je obezbeđivala 2. četa 562. landesšicen bataljona iz Šapca (AVII, NAV-T-501, r. 246, s. 000693-712).

¹⁵ Vidi dok. br. 270, 277 i 294.

otpremanja. U Smederevu je u toku iskopavanje i utovarivanje 1 postolja za mašine i 16 lokomotiva.

- b) U Lazarevcu je skladište ispražnjeno. U fabrici se još nalaze veće količine strojeva i sirovina (sumpor, šalitra, konoplja, parafin).

U Ralji i Bogutovcu uništene su zalihe municije i organizovano je prikupljanje starog gvožđa.

Iz Obilićeva je municija napunjena bojnim otrovima upućena na potapanje u Crno more. Preostala hemijska borbena sredstva (adamsit) pripremljena su u Kruševcu za transport u Rajh, odnosno za uništenje.

- c) *Nove mere:*

U Užicu je formirano novo skladište za plen. 30 vagona municije otpremljeno je na pakovanje u Beograd.

Novi plen:

21 vagon municije, 18 vagona opreme.

general artiljerije
Bader

Adresat na konceptu.

Adresat za opunomoćenog komandanta u Srbiji

Odelj. Ia, br. 4600/41. pov. od 20.12. 41.

Do pukova, samostalnih odeljenja i krajskomandantura.

Inače unutrašnji raspored.

BR. 274

**UPUTSTVO OPERATIVNOG ODELJENJA OPUNOMOĆENOG
KOMANDANTA U SRBIJI OD 20. DECEMBRA 1941. POTČI-
NJENIM JEDINICAMA O ZIMSKIM DEJSTVIMA PROTIV
PARTIZANA U SRBIJI¹**

OPUNOMOĆENI KOMANDANT U SRBIJI

Odelj. Ia, br. 4600/41. pov.

Beograd, 20. decembra 1941.

Predmet: Načelna uputstva
za zimu.

1.) *Operacije jedinica na ugušivanju srpskog ustaničkog pokreta pokazale su očekivani uspeh.*

Grupa Mihailović može se računati da je razbijena.² Mnoge Mihailovićeve pristalice izgleda da su pobile u šume i brda. Postoje izveštaji prema kojima ove bande, koje su ostale bez vođa, pokušavaju da pređu u četničke jedinice Koste Pećanca itd.

Komunistički ustanički pokret je doduše u opadanju, ali još nije ugušen.³

U srpsko-hrvatskom graničnom prostoru (Bosna) još se ne može da govori o smirenju situacije. Čak izgleda da se, usled dolaska buntovnika iz Srbije, nemiri pojačavaju. Izgleda da hrvatske trupe nisu u stanju da ovome sopstvenim sredstvima stanu na put.

Sa nastupanjem toplijih dana mora da se računa sa ponovnim oživljavanjem nemira i ustaničke delatnosti, pre svega tada kad ceolkupna situacija zahteva *izvlačenje većih trupnih jedinica.*

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, Minhen-3, s. 3812-92.

² Vidi dok. br. 270 i 283.

³ Vidi dok. br. 269 i 183. Posle reorganizacije partizanskih snaga koje su se povukle iz Srbije i oslobođenja nove teritorije, a u cilju uspešnijeg suprotstavljanja neprijatelju u operativnom i taktičkom pogledu, u Rudom je 21. decembra 1941, odlukom Centralnog komiteta KPJ i naredbom Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije, formirana 1. proleterska NOU brigada. U njen sastav su ušli: po jedan bataljon Kragujevačkog, Kraljevačkog, Šumadijskog NOP odreda, Beogradski partizanski bataljon Posavskog NOP odreda, 1. lovcénski i 2. ornogorski partizanski bataljon (Zbornik, tom I, knj. 1, dok. br. 99 i 100; tom II; »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije«, knj. I, str. 116).

2.) Sa ovom *moogućnošću* računaju *sve vojne i civilne vlasti. Mir* — koji je možda privremen — ne sme *nigde* da dovede do *popuštanja budnosti* ili čak do *bezbriznosti*.

štaviše, već sada se moraju da preduzmu sve pripreme i mere koje će onemogućiti veće nemire i ustaničke pokrete. Srpski i srpsko-hrvatski granični prostor konačno mora da buae umiren!

3.) *Osiguranje i vođenje borbe:*

Zadaci za zimu su divizijama poznati. Zadaci za *osiguranje i osmatranje* naređeni su naređenjima opunomoć. komandanta u Srbiji — Odelj. Ia, br. 876/41. pov. od 4. 10. 1941.⁴ i Ia, br. 3248/41. pov. od 21. 11. 1941.⁵

Zaštita važnih vojno-privrednih objekata naređena je od strane opunomoćenog komandanta u Srbiji — Odelj. Ia, Kv, br. 3898/41. pov. od 21. 11. 1941,⁶ a 2. varijanta od 4. 12. 1941.⁷

Divizije snose odgovornost da zaštićeni objekti po svaku cenu ostanu nepovređeni i sposobni za upotrebu i promet. One određuju jačinu posade i brinu se za redovnu smenu. Trupa se ne sme da premara, samo budni stražari ispunjavaju svoje zadatke. Jake *pokretne* rezerve moraju uvek biti spremne da budu bačene na ugroženo mesto. Stoga se najvažniji putevi i zimi moraju da održavaju sposobni za promet (sneg!).

Okružene trupe se moraju probiti, upotrebljavajući za ovo sve raspoložive snage. *Sa neprijateljem nema pregovora! Pobunjenici ne mogu nikada naterati na kapitulaciju nemačkog vojnika!*

Trupe da izgrade zaštitne objekte (stražarske tornjeve). Iste odmah, što je moguće pre, posesti. Važna je brza izrada *prepreka* (bodljikava žica).

Napred navedeni zadaci osiguranja ni u kom slučaju ne smeju da dovedu do *čekujućeg i pasivnog držanja!* Svakom nemačkom vojniku u Srbiji mora da bude jasno da je najbolja zaštita od bandi *napad*. Dakle, gde god se buntovnici pojave, treba ih odmah — ne čekajući naređenje od više komande — posle temeljne pripreme i dovoljnim snagama napasti, ako je ikako moguće, uništiti iznenadnim opkoljavanjem ili bar raspršiti. Samo na ovaj način je moguće sprečiti prikupljanje i organizaciju bandi. Pobunjenici ni u toku zime ne smeju da se *ostave na miru!*

Ove napadne akcije, uostalom, takođe predstavljaju najbolju školu i obuku za k-dante i trupu, te se stoga i iz *psiholoških razloga* treba radosno da prihvate i vrše. Sprovođenje ovih akcija vršiti prema smernicama »Borba protivu partizana«,

i " Te dokumente redakcija nije pronašla.

OKH-Gen. St. d. H (Odeljenje za nastavu Ia, br. 1900/41. od 25. 10. 41)⁸

Za obuku, osim ovoga, pre svega vaše naređenje OKH — Gen. St. d. H (Odeljenje za nastavu Ia, br. 2800/41. pov. od 24. 11. 41).'

Naročito skrećem pažnju na obuku štabova, komore i pozadinskih jedinica i ustanova u gađanju, bacanju bombi i bliskoj borbi. Mora se u svako doba računati sa napadima na pojedina i usamljena vozila.

Prostori za smeštaj trupa naređeni su shodnim naređenjima opunomoć. komandanta u Srbiji Ia, br. 386/41. pov. od 30. 11. 41." i Više komande LXV, Ia, br. 1065/41. pov., od 1. 11. 41." i Ia, br. 1119/41. pov. od 8. 11. 41."

Prostori za smeštaj su istovremeno i područja za osiguranje. Stoga se trupe imaju sa svojim prostorijama da upoznaju, a pre svega da, u cilju borbe protivu partizana, steknu potrebna znanja o zemljištu. Trupama mora da bude poznato koliko i kojih srpskih policijskih itd. snaga ima na njihovom području, takođe i srpskih legalnih organizacija, i sa njima treba da saraduju.

Smeštaj ima da se svuda prilagodi ratnim ciljevima i principima. Smeštajne prostore načelno treba urediti za odbranu. Na području svake jedinice stalno mora da stanuje jedan oficir.

4.) *Izviđanje i odbrana od špijunaže:*

Stalno osmatranje neprijatelja i brižljivo sprečavanje njegove špijunske delatnosti čine osnovu svih naših odbrambenih mera i napadnih operacija.

a) *Pribavljanje podataka o neprijatelju* svim sredstvima (izviđanjem, poverenicima, kontrolisanjem neprijateljskog radija i telefonskog i telegraf, saobraćaja itd.) i njihovo blagovremeno korišćenje naročito su važni. Odlučujuće je važnosti otkrivanje neprijateljskih *vođa* (funkcionera) i njihovih centrala.

b) *Sprečavanju neprijateljske špijunske delatnosti* treba još više pokloniti pažnju. Strogim čuvanjem tajni, vestom kamuflažom i zavaravanjem mora da se uvek očuva *moment iznenađenja*.

Svaki Nemač u Srbiji mora uvek da ima pred očima *da je ovde opasnost od špijunaže izvanredno velika*. Na svakom koraku se mora računati sa neprijateljskim agentima. Od na-

" Vidi AVII, NAV-T-501, r. 250, s. 1245. i 1246: Zapovest Više komande 65 za naročitu upotrebu za premeštanje 704. pd i delova 714. pd.

" Vidi AVII, NAV-T-501, r. 501, r. 250, s. 1238. i 1239: Zapovest Više komande 65 za naročitu upotrebu za smenu i upotrebu 704. pd na području istočne Srbije.

ročite je stoga važnosti stalna i oštra kontrola putnog i železničkog saobraćaja.

5.) Za postupak prema srpskom stanovništvu daju se sledeće smernice:

a) Srpsko stanovništvo treba da se tako vaspita i na njega da se utiče da na svome području ne trpi nikakve pobunjenike. *Ono mora da nauči da u pobunjenicima svih vrsta vidi sopstvene najveće neprijatelje.*

U slučaju prekršaja bezobzirno pozivati na odgovornost porodice, kućne zajednice, opštine itd.

b) Sve *Mihailovićeve pristalice smatrati pobunjenicima* i prema njima ne postupati na neki drugi način. Srpska vlada se stara da onemogući ili bar ublaži oštre mere protivu, navodno, samo prisiljenih pristalica D. Mihailovića. Ovo se mora sprečiti.

Na isti način treba sve učiniti da se spreči prelazak pristalica D. Mihailovića u legalne organizacije.

c) Naročito skrećem pažnju svim pripadnicima nemačke vojske na nemešanje u narodna, odnosno politička pitanja — npr. u odnose prema Albaniji, susednim državama itd.

Nijedan vojnik da u ovom pogledu ne vodi nikakvu politiku ili propagandu, jer bi to vodilo samo nespornim ili uplitanju najviših komandi.

6.) Propaganda i političko vaspitanje:

Propaganda će se voditi jednoobrazno od strane nadležnih komandi pod upravom opunomoć. komandanta u Srbiji.

Sada se pre svega ide za tim da se utiče na *lakoverno srpsko stanovništvo u oblastima koje su ponovo posele nemačke trupe.*

Odgovarajućim *objašnjenjima u slici i reči prilagođenim mentalitetu ovog stanovništva* — putem radija, štampe, letaka, objava itd. — moći će da se postigne znatno smirenje i razumno držanje stanovništva.

I najzad, trupe se moraju starati da *pridobiju poštovanje stanovništva svojim besprekornim, određenim i pravičnim nastupom.*

Ukazujem na važnost *političkog vaspitanja i duhovnog obrazovanja naših vojnika* za vreme zime. Tačka težišta ovoga rada mora da bude kod trupe, *naročito ako su smeštaj i mogućnosti smene rđavi.*

7.) Evidencija oružja:

Da bi stalno imao pregled o oružju koje se nalazi u zemlji, potrebno je:

Tačno utvrditi *ko sve* — osim nemačke vojske — *ima oružje*, tj. *sačiniti spiskove oružja* koje se sada nalazi u ruka-

ma srpskih organizacija (npr. srpska žandarmerija, policija, pomoćna policija, carina, granične trupe, legalne organizacije i njihove vođe i jačina, fabrični stražari, Arnauti, ljotićevci, četnici, folksdojčeri itd.).

Ovo odmah moraju da ustanove:

- a) Upravni štab i njegovi organi,
- b) Trupe,
- c) Srpska vlada.

Rok za dostavljanje spiskova od strane Više komande LXV, 113. i 342. pd, Upravnog štaba, feldkomandantura — po obrascu u prilogu 1 — najdalje do 1. 1. 1942. Ako se tačni podaci brojno ne mogu da navedu, izvršiti samo procenu!

8.) Uprava i privreda:

Ide se za tim da se u oblastima koje su ponovo posele nemačke trupe *brzo* uspostavi nemačka i srpska uprava.

Pri ovome je vrlo važna saradnja između trupa i organa nemačke uprave,¹³ kao i saradnja nemačke i srpske uprave.

U ostalom, vidi priloge 1 i 2 (Uprava i snabdevanje).¹⁴

9.) *Mere za odmazdu* — vidi prilog 3.¹⁵

" Vidi dok. br. 214 i 265.

" i ¹⁷ Tim priložima redakcija ne raspolaže.

¹³ Ovaj prilog sadrži naređenje opunomoćenog generala u Srbiji Paula Badera od 20. decembra 1941. o uzimanju zarobljenih partizana, talaca i ostalih zarobljenika za odmazdu. U njemu, između ostalog, piše:

»Oštre i bezobzirne mere koje sujpreduzele jedinice pri *odmazdama ljudskih života*, a što je naređeno od *najvišeg nemačkog mesta*, umnogome su doprinele brzom i uspešnom slamanju ustanka u Srbiji. Završni izveštaji viših komandi i divizija pokazuju da je Firerovo naređenje o merama odmazde »provedeno u potpunosti do 5. decembra 1941.

Mere odmazde i dalje će biti nastavljene. Da bi se pri tome isključila postojeća sumnja, iskrece se pažnja da treba razlikovati 3 *grupe zarobljenika*.

1.) *Zarobljenici za odmazdu su lica* koja su, na osnovu njihovog ubeđenja ili držanja, određena za odmazdu za nemačke živote, npr. komunisti uhvaćeni bez oružja, Cigani Jevreji, zločinci i si.

2.) *Taoci* su lica koja u javnom životu igraju neku ulogu i na osnovu svoje ličnosti imaju izvesnog uticaja na stanovništvo u njihovom području delovanja. Oni su iz *raznih slojeva stanovništva*. Svojim životom oni jamče za javni mir, red i sigurnost na njihovom delu zemlje.

3.) *Zarobljenici trupe su lica* koja u toku jedne operacije budu uhapšena kao sumnjiva. Njih treba da ispituju organi feldkomandantura. Posle toga ili će biti pušteni na slobodu ili prebaćeni u grupu zarobljenika za odmazdu« (AVII, NAV-T-315, e. 430, s. 666-7).

Opunomoćeni general u Srbiji je 22. decembra 1941. izdao sledeće naređenje u vezi sa streljanjem:

10.) *Pionirska služba* — vidi prilog 4.⁶

11.) *Obaveštajna služba* — vidi prilog 5.¹⁷

12.) *Prikupljanje plena* — vidi naređenje opunomoć. komandanta u Srbiji, Odelj. Qu. br. 4462/41. pov. od 12. 12. 41.¹⁸

Za tačnost:

Kogard
p.pukovnik

pot. Bader
general artiljerije

BR. 285

PREGLED OPUNOMOĆENOG KOMANDANTA U SRBIJI OD 20. DECEMBRA 1941. O IZVRŠENIM MERAMA ODMAZDE U JUGOSLAVIJI¹

Štab, 20. decembra 1941.
Prilog 14
za Ratni dnevnik odelj. Qu.

Pisana zabeleška o

izvršenim odmazdama od početka ustaničkog pokreta u Srbiji do 5. 12. 1941.

1.) Sa prenošenjem poslova sa opunomoćenog komandanta u Srbiji i XVIII armijskog korpusa na XXXII² AK potrebno je da se sa dejstvom od 5. 12. objedinjeno prikažu mere odmazde izvršene do toga vremena.

2.) Osnovne zapovesti nalaze se u arhivi Qu 2 (opunomoćenog komandanta u Srbiji VIII 7).³

»Naređujem da se, počev od 5. XII 1941, pri merama za odmazdu za [ubistva i ranjavanje] pripadnika Vermahta i folksdojčera uzima kao osnova za odmazdu sledeća kvota:

Za 1 poginulog — 50 zarobljenika za odmazdu

Za 1 ranjenog — 25 zarobljenika za odmazdu (AVII, reg. br. 49/1, k. 27-11).

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r.251, s. 843-50.

² Pogrešno. Treba XLII

³ Vidi dok. br. 284

3.) Na temelju izveštaja jedinica daju se sledeće konačne brojke.

	125. pp 1. div 220. art. puka	342. pd.	K—t Srb Upravni štab .	113. pd	K—da LXV AK	3. bat. 697 pp	
<i>Sopstveni gubici</i>							
a) mrtvi	11	32			117		
b) ranjeni	30	130	—	—	218	—	
<i>Nepr. gubici</i>							
a) u borbi	369	923	24		2246		
b) pri odmazdi	214	2685	3616	—	4649	—	Ukupno 11.164

Na osnovu datog ključa 1:100 odnosno 1:50 izlazi da mere odmazde treba da obuhvate »

$$160 \times 100 = 16\ 000$$

$$378 \times 50 = 18\ 900$$

$$34\ 900$$

4.) Mere odmazde izvršene su nad = 11.164
Obračunati mrtvi kod neprijatelja = 3.562
Kvota mrtvih kod neprijatelja , = 34.900

31.338

Prema tome mere odmazde treba još primeniti na 31.338
— 11.164

20.174

5.) Za ovaj izveštaj su 16. 12. još nedostajali podaci iz 718. peš. divizije, 3. bataljona 697. peš. puka i 113. peš. divizije.⁴

Kapetan fon Hake [von Haacke] i kapetan Šuster [Schuster] pozvani su da podnesu izveštaj telefonom. Od 718. peš. divizije nije ništa traženo.

⁴ Redakcija ne raspolaže sa tim priložima a verovatno se odnosi na naređenja o sprovođenju mera odmazde. Vidi dok. ibr. 284.